

HEDA PRAPROTNIK

I meh in jok v enem košu

Heda Praprotnik

Rojena 25. avgusta 1943 (v Slovenj Gradcu) v obrtniški družini Štelcer kot peta hči, za njo sta se rodila še brata. Oče Aleksander, sedlar in tapetnik, ter mama Frančiška, gospodinja, sta otrokom privzgojila poštenost in delavnost. Smisel za pisanje je Heda pokazala že v osnovni šoli. Pisala je šolske kronike, črtice in pesmi, nekaj jih je objavila tudi v glasilu srednje ekonomske šole. Na ravenski gimnaziji jo je vzpodbujal in »pilil« njena besedila profesor Janez Mrdavšič. Leta 1964 se je zaposlila na upravi Komforta, zdaj Preventa, in začela delati v organizaciji

mladih. Tudi na njeno pobudo so mladi leta 1966 na takratnem slovenjgraškem radiu dobili svoje mladinske oddaje.

Štiri leta kasneje, leta 1970, se je zaposlila na *Koroškem radiu*; v letih 1977 do 1987 je bila odgovorna urednica in mentorica mladim sodelavcem. Heda Praprotnik, novinarka *Koroškega radia* Slovenj Gradec, je smisel za pisano besedo združila s poklicnim delom. Kot novinarka se je, poleg rednega dnevnega, poročevalskega in uredniškega dela, lotevala različnih zvrsti ter ustvarjala tudi razvedrilne in zabavne oddaje. Za radio je pisala humoreske in glose; objavljala jih je tudi v tednikih *Pavliha*, *Naš čas* in v tabloidu *Kaj*. S stalnimi rubrikami – z letno kroniko, s horoskopom in karikaturami – je sodelovala (in še sodeluje) pri šaljivem časopisu *Kurent* v Starem trgu, kjer je bila dvanajst let tudi odgovorna urednica.

Za delo na mnogih področjih v svojem mestu, Slovenj Gradcu, je dobila priznanji kulturnega društva in krajevne skupnosti, leta 1996 pa še plaketo občine Slovenj Gradec.

CERDONIS

CIP - Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

821.163.6-32

PRAPROTNİK, Heda

Smeh in jok v enem košu / Heda Praprotnik ; [spremna beseda
Andrej Makuc, Blaž Prapótnik ; fotografije zasebna zbirka Hede
Praprotnik, arhiv Koroškega pokrajinskega muzeja Slovenj Gradec in
arhiv Jožeta Potočnika]. - Slovenj Gradec : Cerdonis, 2006

ISBN 961-6244-23-X

224175360

HEDA PRAPROTNİK

*S*meh in jok
v enem košu

Slovenj Gradec, 2006

Namesto pravljic za lahko noč sem včasih otrokoma pripovedovala zgodbe iz mojega otroštva. Z zanimanjem sta poslušala in me vzpodbujala, naj še kaj povem. Nekega večera, v prikolici ob morju, sta vprašala, zakaj teh zgodb ne zapišem za knjigo.

- No, pa bom, sem obljubila.

- Prizezi!

- Prišežem.

Zdaj izpolnjujem obljubo Tanji in Mateju.

NAŠ DOM

Oče in mama sta prišla v Slovenj Gradec z mariborskega in ruškega konca, začasno sta dobila stanovanje pri Vovku, kjer danes stoji Nama, šele pozneje smo se preselili v hišo na Glavnem trgu, ki se je med drugo svetovno vojno imenoval Adolf Hitler Platz. Na trgu stoji enonadstropna hiša z debelimi zidovi. Klet je zidana s kamni in je varno zaklonišče.

V pritličju je bila delavnica s pisarno in skladiščem, v prvem nadstropju pa naše domovanje. Po strmih lesenih stopnicah si prišel do vrat s steklenimi kvadrati v predprostor, od koder so vodila vrata levo v dolgo ozko kuhinjo, desno v sobe, naravnost s stopnišča pa na balkon s straniščem na štrbunk in naprej v shrambo. Stanovanje je bilo povezano v dveh krogih: lahko si tekal iz predprostora v kuhinjo, iz kuhinje v prvo, malo sobo, ki smo ji rekli kar mamina soba, ker sta tam spala mama in oče. Od tam si lahko tekel v drugo, veliko sobo, kjer smo spali otroci, pa v tretjo sobo in si bil spet v predprostoru. Lahko pa si zavil iz kuhinje skozi temno shrambo v veliko in malo sobo in spet v predprostor. Še ena krožna pot je bila: iz male sobe na balkon in nazaj v predprostor. Te krožne poti so nas, otroke, zelo razgibale, kadar očeta in mame ni bilo doma in smo se lovili po stanovanju ali se šli skrivalnice. Vrata našega ljubkega doma so bila v otroštvu vedno na široko odprta, odklenjena. Vedno je bil kdo doma. Pri devetčlanski družini to ni bilo čudno. Odprta pa so bila tudi za druge, ki so prihajali na obisk in smo jih sprejeli kot družinske člane. Velikokrat je kdo prespal pri nas. Današnji otroci, večinoma edinci, nosijo stanovanjske ključe na vrvi okoli vratu.

Radi smo se skrivali ali igrali tudi na velikem podstrešju, kjer je bilo polno zanimivih stvari. Tja smo se zatekli, kadar smo se hoteli izogniti kakšnemu zoprnemu delu, kadar

smo hoteli biti sami in kadar smo *klupali*. Na podstrešje so vodile strme stopnice iz shrambe, ki je bila med kuhinjo in veliko sobo. To je bila manjša priročna shramba, temen prostor brez okna, ob dimniku. V njej je oče naredil police za shranjevanje živil. Druga, večja shramba, *špajza* je bila na koncu balkona, z oknom na dvorišče in veliko daljšimi policami.

Poglavje zase je bilo naše dvorišče, naš mali raj. Na levi strani dvorišča so bile drvarnice in del drvarnic za skladiščenje afrika in žime.

V delu drvarnice smo imeli nekoč tri zajčke, podarjena kokoš pa je bila v njej le do obglavljenja.

Na desni strani ob zidu so bile gredice s peteršiljem, korenčkom, z drobnjakom, s tem pač, kar je morala imeti mama bolj pri roki.

Otroci smo obvladovali celo dvorišče, čeprav je bila polovica sosedova, kar so pozneje označili in dvorišče razpolovili s kovinsko ograjo. Sicer pa smo obvladovali tudi celo Cankarjevo ulico in dvorišče pred vrtcem ter sadno drevje, ki je raslo tam.

Soseda Pavla je bila čistilka v vrtcu. Včasih smo ji pomagali, zato je bil vrtec tudi malo naš, s sadjem vred. Tam so rasle rdeče slive, kutine in hruške.

Nekoč je sestra Kristina na podstrešju *klupala* kar nekaj dni. Splezala je na lesen podij pod slemenom strehe, kamor smo že prej, tako za zabavo, zvelkli neke stare žimnice in nekaj *koc*. Seveda smo ji na skrivaj prinašali hrano, da ne bi umrla od lakote. Mami nismo povedali, kje je, oče pa ni nič vprašal in tudi ni pogrešal katerega od otrok. Ostali otroci smo v času, ko je bila sestra na podstrešju, pogosteje hodili gor, da smo ji delali družbo in pomagali pri njeni *klupariji*, ki je bila očiten protest zoper neko krivico ali nekaj podobnega. S tistega podija, to so bile na tramove pod streho položene deske, sploh ni šla pogosto, sploh pa ne v

stanovanje. Pomagali smo ji, kadar je morala na stranišče, da se ni izdala, kje je. Tisto veliko *kahlo*, nočno posodo, smo privezali na vrv in sestra jo je potem dvigovala k sebi ali – polno – spuščala, da smo jo izpraznili. O, kako smo se kdaj ob tem zmrdovali zaradi vonjav, ampak navsezadnje je bilo vse neskončno smešno, zabavno in skrivnostno. V bistvu smo podpirali njen protest, čeprav smo pozabili, zakaj protestira.

Čudno se nam je zdelo, da tudi mama ni vprašala, kje je, in da je to ni niti skrbelo. Eden od nas je namenoma vprašal, kje je Krista in mama je rekla, da na podstrešju. O, vedela je, mi pa smo njeno pribežališče tako prikivali in skrivali.

»Saj ste ji nosili hrano,« je rekla, kot da se ni nič zgodilo in nič dogajalo.

Ko smo to povedali Kristi, je užaljeno in jezno prišla s podstrešja, ker njen protest ni uspel. Mi pa smo bili zadovoljni, da ni bilo treba več vlačiti *kahle* gor in dol.

Slovenj Gradec, 1964. Štelcerjeva hiša, na fotografiji prva z leve. V pritličju so izložbena okna in vhodna vrata sedlarske delavnice. *

PO VOJNI

Mama je pogosto pripovedovala, kako je bilo med vojno in po njej. V tistem času, ko so se Nemci že umikali, so sirene pogosto tulile znak za nevarnost. V naši kleti je bilo dovolj varno zatočišče, zato smo se ob sirenah zatekli tja, mama pa je navadno ostala v kuhinji, pri peči, in se ni dala motiti pri kuhanju. Če jo je kdo vprašal, zakaj se ne umakne v klet, je rekla, da bo *itak* prišla z žganci vred dol, če se bo kaj zrušilo.

Kadar je bila obvezna zatemnitev, je mama zastrla okna z roletami in prepovedala, da bi kdo gledal skozi okno. Otroci nismo upali v sobe, ki so imela okna na ulico. Strah nas je bilo in spraševali smo se, kaj se dogaja zunaj. Mama je enkrat vseeno pokukala skozi okno in pozneje povedala, da so na ulici nekoga ustrelili. Otroci smo bili prepričani, da bi tudi nas postrelili, če bi nas videli ob oknu.

Tudi na našem dvorišču, kjer smo se počutili varne, nam je pretela nevarnost. Mama je bila z nami na dvorišču, ko se je na zadnjih lesenih vratih z dvorišča zaslišalo močno udarjanje. Vrata so bila sicer zapahnjena z debelim lesenim tramom, ob velikem pritisku tistih za vrati pa se je skozi režo pokazala puškina cev. Slišalo se je vpitje: »Apri! (Odpri!)«

Mama, visoko noseča, je šla počasi proti vhodnim vratom, da bi odprla, a jo je soseda Pavla potegnila k sebi in rekla, naj nikar ne odpira vrat, da so Nemci, ki nas bodo vse postrelili. Mama se je bala, da bodo vrata popustila, a ni vedela, kaj bi. Potem se je le skrila pri sosedi in obe sta videli, da sta se dva nemška vojaka pojavila na sosedovem balkonu. Slišalo se je vpitje, jok ... Potem sta vojaka odšla. Mama je še nekaj časa ostala v zavetju pri sosedi, ki je – potem ko je prišla do sape – rekla: »Ja, kaj pa ste mislili, gospa: če bi odprli vrata, bi nas vse postrelili! Pa še noseči ste!«

Oboje – Nemci in nosečnost – je bilo torej zelo nevarno.

KO SO ŠTORKLJE NOSILE OTROKE

V tistih časih so bile družine s tolikimi otroki, kolikor jih je dal Bog, oziroma so otroke – po božji želji – prinašale štoklje. Otroci smo to pač verjeli.

V našo družino je štoklja prinesla kar sedem otrok: pet deklet in dva fanta. Pri pravljичnem številu sedem je štoklja končno odnehala in tudi mama je bila že utrujena od vseh njenih obiskov. Zdravnik je sicer govoril o zdravstvenih in drugih težavah ter da je otrok pri hiši že dovolj, nič pa ni rekel o štokljah.

Mene je mama rodila kar doma. Ravno je kuhala *žgance* za večerjo, ko je dobila popadke in legla v posteljo. Preden je oče priklical babico, sem že privekala na svet. Pred menoj so bile že štiri deklice, oče pa si je tako zelo želel sina. Ker sem bila še ena *poscanka* več, me ni niti pogledal.

Lepše je bilo takrat, ko je prišel v družino prvi sin, in

Štelcerjeva dekleta: Irena, Krista, Heda, mama Fani, Jera, Marjana

najlepše, ko je prišel drugi, najmlajši.

Pri zadnjem družinskem članu je mama, malo bolj okrogla, odšla v bolnišnico, čeprav ni bila bolna. Nas je seveda skrbelo zanjo, ker v bolnišnico pač ne greš, če nisi bolan.

Najstarejša sestra je morala prevzeti vlogo mame. Tako nas je nekega lepega popoldneva peljala v Kuharjev park, kjer smo se podili po stezah in travi, metali kamenje z mostu v Suhodolnico in opazovali postrvi. Ravno smo stali na mostu, ko je prišla mimo soseda in rekla, da nam je štorclja spet prinesla dojenčka.

Tolikokrat sem že slišala, kako štorclje v culici v kljunu prinašajo dojenčke, da sem to želela tudi videti. Ob novici, da nam je štorclja spet prinesla dojenčka, sem se hitro ozrla v nebo: ni šment, da ne bi vsaj enkrat videla štorclje, lahko tudi brez culice, če jo je z dojenčkom vred že odložila pri nas.

Po dolgem in počez, od severa do juga, od vzhoda do zahoda, sem pregledovala širo no, kolikor ga je bilo mogoče videti iz zornega kota Kuharjevega parka, a nisem videla nobene štorclje in tudi nobenega navadnega ptiča ne. Kar vztrajala sem in zijala v nebo in pri tem razmišljala, kako se štorclja sploh odloči, kam bo odnesla culico z dojenčkom. Ali ni nevarno spustiti dojenčka kar tako z neba? Ali štorclja ve, kje stanujemo? Ali dojenčka kar tako položi pred vrata? Kako potem veš, da je tvoj in da ni slučajno dojenček za sosede ali tiste, ki imajo manj otrok?

Skratka, videla nisem nobene štorclje in nič mi ni bilo jasno. Sklenila sem, da bom prihodnjič hitreje pogledala v nebo, da ne bom česa zamudila.

Sestra nas je začela priganjati domov, ko sem se jaz še kar naprej ozirala v širo no.

Soseda, ki je prinesla novico in je tudi že odhajala, je slišala najstarejšo zavzdihniti: »Zakaj ravno v našo hišo štorclja prinaša toliko otrok?«

Tako je bilo ob rojstvu najmlajšega.

Takrat je mama prišla iz bolnišnice z reševalnim vozilom in z dojenčkom, zavitim v štruco. Avtomobila in štoklje sploh nisem mogla povezati; glavno je bilo, da je bila mama spet doma in da smo imeli zdravega dojenčka, drugega fantka povrhu. Kar nekaj časa smo mamo spraševali, kako mu je že ime, preden smo se navadili na Andreja, Nejčka.

Ko ga je mama kopala v bani na stolu sredi kuhinje, smo vsi stali naokrog in pomagali. Najraje se je igral z rdečim lončkom, s katerim se je polival ali pa smo ga mi polivali po telesu in ga pomagali kopati. Naš Nejček je bil ob tem nadvse zadovoljen, tla v kuhinji pa so bila čisto mokra od škropljenja.

Družina Štelcer: Marjana, Jera, oče Sandi, Krista, Irena, Heda, mama z Andrejem in Jože

OČETOVA DELAVNICA

Veliko časa smo preživel v očetovi delavnici. Delavnica je sicer bila osrednji kraj dogajanja na Glavnem trgu, saj so prihajali domačini z opravki ali brez, s kakšnim naročilom ali brez ali samo na klepet. V očetovi delavnici je bilo zbirališče ljudi in pretok informacij. Tu so povedali ter izvedeli, kaj se je kje zgodilo, kaj kdo dela in česa ne, tu so se zmenili, kaj bodo počeli zvečer, kdaj gredo kartat ali šahirat ... Tudi otroci so prihajali s prošnjo, da jim naš oče zakrpa žogo – žoge so takrat stale precejšnje premoženje. Različnim prošnjam otrok je oče vselej rad ustregel brez plačila in potem so še raje prihajali. Tudi marsikaj drugega je naredil zastonj.

Za nas otroke je bila očetova delavnica včasih teren za »delovno usposabljanje«, včasih kraj za skrivanje in tudi kraj obračuna: če smo kaj ušpičili, nas je oče poklical v delavnico na raport in potem odločil o kazni.

Iz veže so vodila vrata v očetovo pisarno in naprej v delavnico.

Tu je bil velik pult, ki je z Glavnega trga pregrajeval vhod za stranke in del delavnice, kjer je bil mojster z vajenci. Ob delavnici je bilo skladišče in naprej vrata na naše dvorišče.

Naša vzgoja je bila špartanska in k njej je sodilo tudi delo v delavnici, ne samo v kuhinji. Neverjetno, kaj vse smo morali opraviti in pri čem vse pomagati.

Oče nas je že zelo zgodaj poučil, da nikoli ne smemo reči *ne znam*, ker je zanj to pomenilo *nočem*, tega pa ni smel slišati. Če nam je naložil kakšno novo opravilo, je rekel: »Naredi tako in tako; ko ne boš znal nadaljevati, vprašaj. Ne reci, da ne znaš, ker to pomeni, da nočeš – tega pa ne smem slišati. Kdor hoče, zna vse!«

O, kako enostavno zanj in kako naporno za nas, otroke!

Za pometanje in čiščenje delavnice ter skladišča nam ni

bilo potrebno razlagati, kako in kaj. To je bilo najbolj pogosto in najbolj zoprno opravilo – ob pometanju se je kadilo, kot bi delali oblake iz prahu. Lotili smo se tudi težjih opravil, rahljanja oz. cefranja afrika ali žime in šivanja žimnic. Za cefranje žime, ki je bila spletena v doooooolgooo kito, je bila preprosta naprava: na lesenem stojalu je bil na eni strani kavelj, kamor si pripel začetek spletene žime, na drugi strani je bila ročica. Eden je vrtel ročico in tako odvijal spleteno žimo, drugi pa je moral držati kito in jo pomagati odvijati. Žima je bila tako trda, da smo imeli čisto otrdele konice prstov, in kar koli smo potem prijeli, se nam je zdelo mehko kot vata. Pri cefranju ali rahljanju afrika je bilo manj težav – malo si pač razmetal v bale stisnjen afrik in že je bilo gotovo.

Pomagali smo tudi pri šivanju razporkov na žimnicah. Takšna zahtevnejša dela nas je morala naučiti najstarejša

Mama Franciška Štelcer s hčerkami pred novoletno jelko – v ozadju vajenci iz očetove sedlarske delavnice

sestra, Marjana. Včasih smo šivali na balkonu. V veliko ukrivljeno iglo smo najprej vdeli vrvico, kar je bilo ob debelini vrvi in ozkem ušesu igle kar težko. Da bi si skrajšali trud, smo vzeli dolgo, predolgo vrvico in jo z iglo, z obema rokama, vlačili skozi tapetniško blago. Zelo dolgo je trajalo, da si vrv lahko dobro zategnil. Marjana nas je nekaj časa gledala, se nasmihala in prepričevala, da gre delo hitreje od rok, če je vrv krajša.

»Saj imate tako dolgo vrvico, da bi morali skočiti z balkona na dvorišče, da bi jo dobro zategnili, in skočiti nazaj za naslednji šiv,« je nazadnje rekla, vzela škarje in vsem prerezala predolge vrvi nekje na polovici dolžine.

Oooooo, kako smo bili jezni nanjo! Kolikokrat več bo treba vdeti vrv v ozko grlo igle. Ampak nazadnje smo ugotovili, da gre ob krajši vrvi res hitreje šivati.

Pravzaprav smo najstarejši sestri velikokrat delali krivico, ker je pač morala prevzeti nadzor, nas učiti in nam dajati naloge. Že očeta in mame včasih nismo hoteli ubogati, kaj da bi njo, ki je bila otrok kot mi.

Najbolj smo uživali, kadar smo se šli v očetovi delavnici skrivalnice. Potem seveda, ko smo počistili, pospravili in ni bilo drugega dela. Oče nam je pri tem pomagal. Pomagal je poiskati najboljša skrivališča in nikoli ni nikogar izdal tistemu, ki je iskal. Eno izmed dobrih skrivališč so bile police pod širokim in dolgim pultom z drsnimi vrati. Če si se skrila v kot in postavil predse kakšno torbo ali ostanke usnja, te zlepa niso odkrili. Samo vzdržati si moral, ker je na tisti polici smrdelo po usnju in kleju in terpentinu in še po čem. Navadno je iskalec odrinil drsna vrata, pogledal v temačni prostor in ker ni nič videl, le zasmrdelo mu je pod nos, je samo vprašal: »Halo, a je kdo tu?« Potem je zaprl drsna vrata in iskal drugje. Navadno je tisti, ki se je skrival pod pultom, sam prilezel ven, ker je preveč smrdelo.

Nekoč je oče eni od sester našel zares nenavadno

skrivališče. Z vrha omare v delavnici je vzel pleteni kovček, vanj pomagal skriti eno od deklet in potem kovček položil nazaj na omaro. Tista, ki je iskala, je odkrila že vse druge, ena pa je manjkala. Vsi smo pomagali iskati, a je nismo našli. Spraševali smo očeta, on pa se je le nasmihal in si dal opravka pri nekem šivanju. Iskali smo naprej, iskali in brkljali po delavnici in nazadnje je postalo prav dolgočasno. Z ulice je takrat prišel očetov znanec. Kar tako, na klepet. Zapletla sta se v pogovor in klepetala ter debatirala. Medtem je nekaj otrok že odšlo gor v stanovanje, nekaj pa nas je ostalo v delavnici.

Na vsem lepem se je od nekje zgoraj zaslišalo pritajeno stokanje in zatem jok. Šele takrat se je oče spomnil na skrivalnice in na eno od deklet v skrivališču. Vstal je, vzel pleteni kovček z omare, ga položil na pult in pomagal objokani sestri iz kovčka na tla. Tisti, ki smo še ostali v delavnici, smo imeli slabo vest, ker smo nehali iskati in smo čisto pozabili na sestro. Brez besed smo skupaj z njo odšli iz delavnice. Očetov znanec je začudeno gledal, a molčal. Najbrž si je mislil, da je bila to pač ena izmed vzgojnih kazni.

Očetova delavnica je bila tudi kraj obračuna za naše falotarije in pogosto smo bili deležni tepeža v delavnici kar vpričo strank. Vzgoja je potekala z razlagami, s poučevanjem, kaj je prav in kaj ne, s kaznovanjem in tudi z udarci po riti. Menda vse to ni dovolj zaleglo.

Včasih smo v delavnici kaj rezljali iz usnja ali filca, pravzaprav ustvarjali, ter pri tem uničili kakšen kos materiala ali orodja in takrat smo poslušali kozje molitvice. Te so nam šle skozi eno uho noter in pri drugem ven. Ko smo kaj uničili, je oče imel navado reči: »Ali sploh veste, koliko to stane?« In je povedal ceno, da smo bili na tekočem s ceniki skoraj vseh orodij in še kakšnega materiala v delavnici. Pozorni smo bili tudi takrat, ko je pripovedoval, kako trdo so vzgajali njega in kaj vse je moral opravljati kot otrok; nam

da gre vendarle bolje. Enkrat je rekel, da je bil star sedem let, ko je že moral pasti pet krav, drugič je rekel, da je bil star šest let, ko je že pasel devet krav, potem da je pri petih letih pasel osem krav ...

Mi pa smo samo čakali na to, koliko let in krav bo povedal naslednjič, in se ob tem zabavali ter se na skrivaj nasmihali. Takšna primerjalna vzgoja je bila zabavna, a ni dosegla učinka, ki ga je oče pričakoval.

Konjiček, ki ga je izdelal sedlarski mojster Aleksander Štelcer

KONJIČEK

Oče je imel zelo rad konje. Komate, ovratnice za vleko, ki jih je izdeloval, je delal z občutkom za te mogočne živali. Tisti, ki so komat kupili, so rekli, da edino očetovi komati ne ožulijo konja na vratu, ker so narejeni tako mehko in lepo. Izdeloval je res lepe komate in jih tudi neverjetno lepo okrasil z dodatki iz cikcak narezanega filca v raznih barvah in usnja.

Nekoč se je lotil izdelave gugalnega konjička. Ne vem, ali je leseno ogrodje tudi sam izdelal ali je to naredil kdo drug. Pravzaprav se je oče lotil marsikaterega mizarskega dela, čeprav ni bil mizar. Tako je npr. tudi leseno kuhinjsko klop in polico nad njo izdelal sam.

Ob večerih se je torej lotil izdelave konjička in otroci smo mu včasih po svojih močeh pomagali. Časopisni papir smo premazali s pripravljenim lepilom, oče pa je polagal plast za plastjo na konja in oblikoval vrat, stegna, trebuh, zadnjico ... Bolj ko je konj dobival pravo podobo, bolj smo pomagali in vztrajali v delavnici. Najbolj nestrpno smo čakali, kakšen bo konjiček, ko bo čisto gotov. Pa je bilo treba še kar veliko zimskih večerov in očetove ljubezni, preden je bil dokončno zlepljen. Ko je konjička rjavo pobarval, naredil pravo usnjeno sedlo, vajeti, streme, grivo in rep iz prave žime ter vse, kar pač sodi na pravega jahalnega konja, je stal pred nami konjiček v vsej svoji krasoti. Tako lep je bil, da nismo upali sestri nanj. Dovolj je bilo, da smo ga samo občudovali.

Da bi ga lahko občudovali tudi drugi, je oče postavil konjička pred okno na Glavni trg. Dve okni iz delavnice sta namreč služili kot izložba. Z ulice je bil konjiček videti še lepši. Iz vse okolice smo vabili otroke pred našo izložbo, da so ga občudovali. Hvalili smo se, da ga je izdelal naš oče in da smo mu pomagali. Tudi odrasli so se ustavljali pred

izložbo in občudovali našega konjička. O, kako smo bili ponosni! Na konja in na očeta.

Nekaj časa smo se ustavljali pred izložbo s konjičkom, ko smo šli iz hiše in ko smo se vračali. Na vsem lepem pa konjička ni bilo več. Ni ga bilo ne v izložbi ne v delavnici ne zgoraj v kuhinji in ne v veliki sobi našega stanovanja, kjer bi se lahko gugalni na njem. Enostavno ga ni bilo več. Mama nam ni povedala, kje je; bodisi ni vedela bodisi ni hotela povedati. Videla pa je, kako smo bili užaljeni in žalostni. Konjiček je bil vendar naš, otroški, saj smo ga pomagali delati.

Kasneje smo zvedeli, da ga je oče podaril ali prodal sodelavcu. Mama je morala dolgo prenašati naše godrnjanje in našo potrto. Z očetom o tem nismo govorili. Enostavno smo za nekaj časa iz misli izključili vse konje – žive in gugalne. Še sliko v delavnici, na kateri sta bili dve lepi konjski glavi, smo gledali bolj postrani.

Preteklo je precej časa, ko se je oče lotil izdelave drugega konja. Tisti naj bi bil res naš, otroški. Nismo hoteli več sodelovati. Otroci smo svojega konjička že ustvarili in ga izgubili.

Ta, drugi, bel s temnimi pegami, je nastal brez naše pomoči. Oče ga ni postavil v izložbo, ampak ga je prinesel v kuhinjo in dobrikavo rekel: »No, tale je pa vaš ...« Saj je bil potem res naš gugalni konj, ampak ni bil pol toliko krasen kot prvi!

Oče je imel konje res rad. Ko mi je nekoč, mnogo pozneje, rekel da sem *gospodična, okroglolična kakor konj*, sem bila užaljena. Jaz da sem okroglolična kot konj!? Saj so se že drugi dovolj norčevali iz mene, da sem predebela in imam okrogla lica! Šele takrat, ko sem ugotovila, da ima konj resnično lepo zaokrožene ličnice oziroma lično kost, sem očetovo pripombo razumela kot kompliment.

Drugi podoben kompliment sem dobila v šolski zobni ambulanti, ko mi je zobozdravnik rekel, da imam konjske zobe, česar tudi nisem takoj razumela.

SOSEDA, DOBRA KOT KRUIH

Soseda Pavla, ki je stanovala na dvoriščni strani, je bila kot naš družinski član. Vsi smo jo imeli zelo radi. Rada je prihajala k nam in delila nasvete ter svoje izkušnje. Sicer pa takrat ni bilo nič nenavadnega, če je soseda svetovala pri vzgoji in kdaj tudi odločala, kaj naj mama dovoli in česa ne, kaj je vzgojno in kaj škodljivo. Vzgoja otrok je bila pač skupna, družbena skrb. Kadar sta se z mamu pogovarjali o stvareh, ki jih otroci nismo smeli slišati, sta govorili v nemškem jeziku. Ker je soseda Pavla težko hodila po naših strmih stopnicah, se je pogosto ustavila pod njimi in poklicala mamu iz kuhinje. Kadar mama ni slišala, je soseda naročila nam otrokom, da ji sporočimo: »Mutti, die Frau Pavla ruft!« Mi smo sporočilo ponosno prenesli naprej.

Odrasli so se sploh velikokrat pogovarjali v nemškem jeziku, da otroci ne bi slišali, kar ni bilo za otroška ušesa. Ob naši prisotnosti so tudi rekli, da je oblačno ali da je megla, kar je pomenilo, da smo otroci napoti, da bi se jasno in glasno pogovarjali o nekaterih stvareh.

Kljub temu da je soseda Pavla sodelovala pri naši vzgoji in nas včasih tudi okarala, je bila dobra kot kruh. Včasih nam je, ko smo se igrali na dvorišču, prinesla sadje ali kakšen priboljšek.

Po vojni so bili za nas najhujši časi, ker oče kot obrtnik ni dobil živilskih bonov, in tako nam je pogosto zmanjkalo tudi kruha. Takrat je mama prvič dobila rano na želodcu. Usmilila se je je nekdanja partizanska majorika, ki ji je na dom prinesla živilske karte. Vedela je, da je oče med vojno delal za partizane, a tega pozneje ni mogel dokazati.

Devetčlansko družino je bilo pač težko preživljati, čeprav je oče cele dneve delal v delavnici pa tudi po domovih, kjer je popravljaj večje kose oblazinjenega pohištva.

Ko je bila največja kriza in mama pod milim nebom ni vedela, kaj bi nam dala za večerjo, je koga od otrok poslala k sosedu Pavlu, da si sposodi malo kruha.

»Koliko pa ga rabite?« je imela navado vprašati soseda.

»Vsaj četrt hleba,« je sledilo mamino naročilo. Soseda je odrezala polovico rženega ali mešanega hleba (nikoli belega) in vedno dodala, da ga ni treba vrniti in da naj še kar pridemo, ko nam ga bo zmanjkalo.

Nam se je to zdelo krasno; vselej je bila na voljo tam na dvoriščni strani tista dobra soseda, vedno je imela dovolj kruha, ki ga je z nasmehom odrezala več, kot smo prosili, in zmeraj je rekla, da ga ni treba vrniti.

Naši mami pa se to ni zdelo krasno. Zanj je bilo žalostno, da nam včasih ni mogla dati niti kruha. Čedalje redkeje nas je pošiljala ponj ali dovolila, da si ga sposodimo pri sosedi. Saj ga res nikoli nismo vrnili; čeprav nas je mama kdaj poslala s kruhom k njej, nas je soseda Pavla z nasmehom zavrnila: »Sem pa ja rekla, da ni treba vrniti, kar nesite domov ... Jaz ga imam dovolj.«

Kadar ni bilo kruha, je mama za večerjo spekla krompir v oblicah. Če je bilo na voljo še kaj rumenkaste margarine, ki je bila ameriška pomoč, je bila večerja sploh slastna. Komaj smo dočakali, da je bil krompir pečen in še vroč na mizi. Veljalo je pravilo – kdor je hitrejši, je bolj sit, zato smo vsi planili po vročem krompirju in se pogosto opekli. Za opečeno mesto je bilo najbolje, da si ga namazal z milom, ki je hladilo opeklino. Ko si se po takšnem mazanju vrnil k mizi, je bila skleda že prazna in tako si se dvakrat opekli.

Kadar je mama z živilskimi kartami lahko prišla do enotne moke, je doma spekla kruh. Tisti kruh je bil najboljši na svetu. Spodnja skorja je bila zlato zapečena in hrustljivo dobra. Če smo si lahko sami odrezali kos, smo rezali tako, da je bil spodnji rob širši od zgornjega. Sicer pa je navadno le mama rezala kruh, da smo ga vsi dobili enako.

NEDELJSKA KOSILA

Sobote so bile delovne, ob nedeljah pa smo si vsi vzeli čas za marsikaj, kar se med tednom ni spodobilo: za lenarjenje namreč. Oče je tudi ob nedeljah zgodaj odšel v delavnico ali pa si je privoščil razvedrilo ob kakšnem svojem konjičku. Rad je šahiral in vozil motor, včasih je tudi tekmoval z njim in zmagoval; včasih je kartal, včasih pa nas je peljal v gozd po gobe.

Otroci smo se ob nedeljskih jutrih skobacali v zakonsko posteljo v mali sobi. Občasno smo šli k nedeljski maši, ampak mama nas ni silila. Tudi ona je kdaj še malo poležala, nas poslušala ali kaj pripovedovala ali pa se je nekam zagledala in bila sama s svojimi mislimi.

Nedeljska jutra v mamini postelji so bila lepa in topla. Tako dobro je bilo ležati zraven mame, čisto blizu, kot bi se malo *cartlali*, čeprav nas ni ljubkovala, ker izkazovanje nežnosti ni bilo v navadi.

Na nočni omarici je bil majhen, črn radijski aparat in pogosto smo poslušali pravljice za dobro jutro. Včasih smo se kar kobacali po postelji, se žgečkali, hihitali in si tudi nagajali. Mama je potem odšla v kuhinjo, saj je bilo treba kar zgodaj začeti pripravljati nedeljsko kosilo za devetčlansko družino in včasih še za kakšnega prišleka.

Za mnoga gospodinjska opravila je veljal točno določen red, kaj mora kdo storiti: vsak dan je bil kdo zadolžen, da je pripravil mizo, za pomivanje in brisanje posode, pometanje kuhinje, predprostora in stopnic, tudi za ribanje tal ob sobotah in še kaj. Posteljo si je moral vsak postlati sam, takoj ko je bila soba prezračena.

Za pomoč pri kuhanju ni bilo zadolžitev. Mama je navadno stopila v sobo, kjer smo se otroci premetavali po zakonski postelji, in rekla, naj *nekdo* pride pomagat kuhat kosilo.

Nihče ni hotel biti *nekdo* in smo se pač naprej zabavali po svoje. Mama je drugič, včasih tretjič stopila v sobo, vsakič slabše volje in vsakič z višjim glasom ter dodatkom rekla: »No, a bo kaj!«

Meni se je pogosto zasmilila in sem pač vstala in šla pomagat. Če je bila mama slabe volje, sem bila slabe volje tudi jaz; če je bila žalostna, sem bila žalostna tudi jaz. Koliko skrbi sem si delala!

Pomoč pri kuhanju res ni bila enostavna stvar, čeprav so bila nedeljska kosila vedno enaka: goveja juha z domačimi rezanci in drobnjakom, ki je rasel na dvorišču, pražen krompir, solata in govedina iz juhe. Seveda je vsak dobil le majhen košček govedine, meso pa je bilo na jedilniku le ob nedeljah. Malo večji kos je mama prihranila za očeta, ki je na nedeljsko kosilo včasih prišel tudi pozneje.

Za kosilo je bilo treba olupiti goro krompirja, potočiti reko solz ob rezanju čebule ter očistiti in oprati veliko solate. Ko sem prvič prala solato, sem mislila, da se pere kot perilo in sem jo *požulila*, a je mama pravi čas opazila in me ob *Joooooj, kaj pa delaš!* poučila, kako se *pere* solata.

Tisti, ki je bil na vrsti, je potem pripravil mizo: vsak je imel ob mizi svoj stalni prostor in svoj prepoznavni krožnik. Tudi če očeta ni bilo pri mizi, nihče ni sedel na njegovo mesto.

Zgodilo se je, da mama niti za govedino ni imela denarja in je za nedeljsko kosilo pripravila *šmorn* in kompot. Takrat se mi je zdelo čudno, da ni prišla v sobo koga poklicat, naj pride pomagat.

Ne vem, kako so reagirali drugi, ampak jaz sem bila zelo razočarana zaradi *šmorna* za nedeljsko kosilo: ves teden sem cedila sline ob misli, da bom dobila košček mesa – potem pa *šmorn!* Od takrat ga ne maram.

Nekoč sem bila na nedeljskem kosilu pri svoji učiteljici.

Do učiteljev smo imeli takrat globoko strahospoštovanje,

pravzaprav smo se jih bali. Jaz že.

Oče je šel neko nedeljo učiteljici Stanijevi na dom popravljat kavč, da ga ni bilo treba prevažat v delavnico. Navadno je vzel s seboj katerega od otrok, da je pomagal pri lažjih opravilih, stregel z orodjem in podobno. Tokrat je vzel s seboj mene. Skozi kuhinjo sva šla v veliko spalnico, kjer je bil na sredini kavč na nekakšni mizi, in oče se je lotil dela. Je že vedel, zakaj me je vzel s seboj, saj je kmalu ugotovil, da je pozabil klešče in me poslal ponje. Seveda sem morala ubogati. Tudi nekajkrat potem sem ubogala, ko je pozabil doma še nekaj drugega orodja in pripomočkov za delo. Medtem je v učiteljčini kuhinji dišalo po nedeljskem kosilu, jaz pa sem zaradi očetove pozabljivosti tekala iz sobe skozi kuhinjo domov in nazaj, spet skozi kuhinjo, kjer je že bila pogrnjena miza. Učiteljica me je potem povabila, *kajneda*, da z njimi sedem h kosilu, *kajneda*. Mene je bilo sram; kot da sem zato tekala skozi kuhinjo, da bi videla, kaj bo na mizi.

Brez besed sem šla naprej k očetu v sobo. Čez čas je prišla učiteljica in rekla: »Saj nimate nič proti, kajneda, če hčerka jé z nami kosilo?«

»Ne, seveda ne,« je rekel oče in me poslal v kuhinjo.

No, pa sem šla za mizo. Že *itak* mi je bilo vroče zaradi treme, v kuhinji pa je bilo tudi sicer vroče, saj je v peči prasketalo in gorelo na vso moč. Miza ni bila pogrnjena kot naša: za vsakega sta bila dva krožnika, prtiček iz blaga, žlica, vilice, nož (mi skoraj nikoli nismo položili h krožniku noža, saj ni bilo kaj rezati) in še žlička. Ojoj, kako bom to vse uporabila?

Juhe ni nihče delil, kot jo je pri kosilu naša mama, ampak si je vsak vzel, kolikor je želel. Bila je dobra in vroča goveja juha, ki me je še bolj pogrela. V obraz sem postala kot kuhan rak. Potem so dali na mizo krompir in svinjsko meso in vsak si je sam vzel kos. Učiteljica me je vzpodbujala, *kajneda*, le

vzemi, no, vzemi, kar ... Še nikoli si nisem sama vzela hrane. Iskala sem manjši kos, a so bili vsi veliki. Solato so postregli vsakemu posebej v skodelici. Vse je bilo okusno, ampak meni je bilo vroče in cmoki so se mi delali v grlu. Najbolj čudno je bilo, da sploh nisem imela apetita. Za sladico so postregli s *šrimfovimi šamšnitami*.

»Kajneda jo boš pojedla,« je rekla učiteljica in postavila sladico bliže k meni. Ooo, kako sem se namučila! Vso zaužito hrano sem že zdavnaj prej čutila v grlu, tisto *šamšnito* pa sem bolj razpacala kot pojedla.

Oče je medtem zaključil z delom; hvala bogu, da me je poklical pospraviti orodje. Vstala sem od mize, se bolj sramežljivo tiho zahvalila za kosilo in šla pospraviti, potem pa hitro domov. Oče je še ostal, da so poračunali delo. Doma sem bila ravno v času kosila. Brez besed sem odšla naravnost v sobo. Mama me je prišla vprašat, zakaj ne grem k mizi. »Sem že jedla pri učiteljici,« sem rekla, ona pa je videla, da nekaj ni v redu. Vprašala je, če ni bilo dobro. Rekla sem, da je bilo zelo dobro, ampak nisem mogla vsega pojesti. Tega ni razumela, kajti doma nikoli ni bilo toliko hrane na mizi, da ne bi mogli vsega pojesti.

BOLNIŠKA SOBA

Ko je zbolel eden od otrok, smo navadno zboleli vsi, sploh ko se je kdo prehladil in ko so ena za drugo prihajale nalezljive bolezni. Takrat se je naša velika soba spremenila v bolniško sobo.

Zdravnik, dr. Stane Strnad, je prihajal k nam domov, saj nas mama ni mogla vseh spraviti v njegovo ordinacijo. Dr. Strnad je bil pravzaprav naš dobri hišni zdravnik. Malo smo se ga bali, ker je bil zelo strog, čeprav se je znal tudi pošaliti. Bil je naš sosed: stanovanje in ordinacijo je imel zadaj, za našo hišo, v Cankarjevi ulici.

Prišel je na dom, ko smo vsi imeli po telesu srbeče izpuščaje, ki so žgali kot žerjavica. Pregledal nas je in predpisal zdravilo.

Oče je iz lepenke naredil nekakšne ščitnike, da se ne bi popraskali do krvi. Daljše kose lepenke je enostavno upognil na tri dele in nam jih privezal na roke. Tako rok nismo mogli skrčiti niti se nismo mogli praskati. Malo smo si pomagali s tem, da smo praskali drug drugega, toda glavni deli rok so bili pokriti z lepenko in tam se ni dalo praskati.

Zdravnik je predpisal tekočini in začelo se je zdravljenje. Vsak večer smo se otroci slekli do spodnjih hlačk in se v kuhinji postavili v vrsto. Najprej nas je enega za drugim vzel v roke oče in nas namazal s prvo, modro obarvano tekočino iz velike steklenice z ozkim grlom. O, kako je peklo in žgalo, da smo cepetali in cmevkali. Oče je bil strog in odločen in še joka ni smel slišati. »Boste že potrpehli!« je ukazal.

Za očetom je z drugo tekočino, brezbarvno, čakala mama. Drug za drugim smo s pekočo kožo prišli do nje. Ta, druga, tekočina je ublažila pekoč občutek, hladila kožo in pomirila do pravega olajšanja. Mama nas je enega za drugim ovila v brisačo in malo stisnila k sebi, malo *pocartlala*. Tudi zato

je bila tista druga tekočina veliko olajšanje in je tako toplo delovala na dušo.

Ko smo imeli skoraj vsi vnetje srednjega ušesa in nam je mama nakapljala zadnje predpisane kapljice, je prišel zdravnik pregledat, kako se nam celijo ušesa. Pri ostalih je bilo kar v redu, pri meni pa se je šele začelo grozno vnetje, takšno, da se mi je gnojil že zunanji del ušesa – uhelj.

»So vaši otroci kar naprej na prepihu, da imajo takšna vnetja?« je vprašal mamo, ob mojem ušesu pa zmajal z glavo: »Tukaj bo treba nekaj ukreniti, vnetje se širi. Pripeljite jo v bolnico.«

»Morda bo potrebno uhelj odrezati,« je bilo slišati.

»Ja, kakšna pa bo?« je zaskrbelo mamo.

»Saj je punca, lase bo imela čez uho in se ne bo nič videlo.«

Čez nekaj dni je zdravnik vprašal, zakaj me mama ni pripeljala na pregled v bolnišnico. Ko me je znova pregledal na domu, se je čudil: »Kako pa ste zdravili, da se tako dobro celi?«

Vem, da me mama več kot teden dni ni spustila ven, sploh ne na dvorišče, ker je bil v veži stalen prepih in smo menda imeli zato tolikokrat vneta ušesa. Poleg tega me je mazala z mazilom, ušesa pa mi ni povezala kot prej, ko smo vsi hodili naokrog kot zajci – ušesa smo imeli zavezana v belo krpo z vozli na vrhu glave.

»Je kar dobro, da so nekatere mame trmaste,« je rekel zdravnik in tako je meni ostal cel uhelj.

ROJSTNI DNEVI IN PRAZNIKI

Najpomembnejši rojstni dan v naši družini je bil očetov. Nanj smo se še posebej dobro in dolgo pripravljali. Mama in najstarejša sestra sta poskrbeli za darilo. To je bilo vedno kaj uporabnega: srajca, nogavice, šal, rokavice in podobno. Že veliko prej je najstarejša, Marjana, sestavila kakšno pesmico in potem smo se jo naučili na pamet: vsak eno kitico ali en verz. Tisti dan je mama spekla kakšno pecivo in potem smo čakali, da je oče prišel iz delavnice. Postavili smo se okoli njega, izročili darilo in zrecitali pesmico, lepo po vrsti, kot smo stali v polkrogu.

*»Očka moj, ne bodi hud,
vse, kar imamo, je tvoj trud ...«*

Potem je vsak posebej voščil vse najboljše in nato smo skupaj čakali na slastno pecivo.

Ob rojstnem dnevu si je oče vzel čas, da nas je poslušal in posedel z nami. Takrat je bil njegov obraz nasmejan, lep in nič utrujen. Še njegove oči so bile nasmejane. Vsakič se je zahvalil za darilo in rekel, da je zanj najlepše darilo, če smo pridni in ubogamo, zato smo morali obljubiti, da bomo pridni in bomo ubogali. To smo zmeraj teže obljubili; saj smo se trudili biti pridni in ubogljivi, ampak se nam to vedno ni posrečilo.

Mamin rojstni dan je bil bolj v ozadju; njej ni nihče spekel peciva. Pecivo je bilo znak praznovanja, ker ga kar tako za vsakdanjik mama ni pekla. Sicer ga je ob sedmih otrocih za rojstne dneve morala kar pogosto peči. In znala je narediti torto iz navadnega peciva, a z dobrim nadevom in limoninim prelivom in rožicami iz sladkorja. Vse skupaj je lepo okrasila, da smo jedli tudi z očmi. Ker je bilo pecivo na mizi vsaj ob rojstnih dnevih, smo se vsakega rojstnega dne izredno veselili.

Mene je zanimalo, kako naredi tiste rožice, in sem pogosto opazovala, ko je pripravljala torto. Če je potrebovala pomoč, sem tudi pomagala. Potem je prišlo kar v navado, da sem pomagala peči torto: zmešati maso, pripraviti to in ono in torta je bila hitro pečena, mama pa je obenem skuhala kosilo.

Nekoč se je ob mojem rojstnem dnevu zgodilo, da me mama ni prosila za pomoč. Mislila sem, da bo pekla sama in sem se obzirno izogibala kuhinje. Da bi se pustila presenetiti. Seveda sem kdaj pa kdaj vseeno morala skozi kuhinjo. Prvič nisem opazila ničesar. Nič ni kazalo, da bi mama pekla torto. Tudi drugič in tretjič ni bilo kaj videti in tudi dišalo ni po pecivu. Potem sem postala že jezna in sem se namenoma zadržala v kuhinji, če bi mama vendarle potrebovala pomoč. Pa kaj, saj bi tudi sama sebi spekla, če bi pustila! Ampak mama ni rekla nič in tudi pekla ni nič. Postala sem sitna in sem začela godrnjati o vsem mogočem in nemogočem, kar mi je tisti hip prišlo na pamet. Tako dolgo sem godrnjala, da me je mama okregala, jaz pa iz užaljenosti še nisem utihnila. Takrat je bilo mami dovolj. Njena roka je preletela čez moja usta ... Ooo, kako me je osupnilo, mi vzelo besedo in sapo!

Potem sem komajda stisnila skozi zobe: »Rojstni dan imam, ti me pa tepeš, namesto da bi mi spekla torto ...«

Mama je preslišala pripombo o mojem rojstnem dnevu in me nagnala iz kuhinje. Rekla je naj grem *pomest* stopnice. Kar tako naj jih pometem, čeprav nisem bila na vrsti, saj je bilo vendar točno določeno, kdaj kdo pometa stopnice.

Dobro, pa grem, sem razmišljala, mogoče bo mama medtem le spekla torto zame. In sem se prav počasi in natančno lotila pometanja stopnic, da bi mama imela dovolj časa. Prah, ki se je vedno dvigal ob pometanju, me tokrat ni motil. Ko sem bila že čisto na koncu stopnic in vsa v prahu, je prišla na obisk teta Tončka, moja krstna botrica.

»Ti imaš pa danes rojstni dan!« je lepo ugotovila in mi

stisnila v roko nekaj denarja in mi zaželela vse najboljše. Potem je šla gor k mami, jaz pa sem sedla na zadnjo, že pometeno stopnico. Tisti denar mi je veliko pomenil, saj smo ga otroci redkokdaj dobili. Še več mi je pomenilo to, da se je teta spomnila na moj rojstni dan. Mama pa niti peciva ni spekla!

Mislím, da se je po tem kar nehálo moje sodelovanje pri peki rojstnodnevnega peciva.

Potico, rozinov ali mlečni kruh je mama pekla le ob večjih praznikih. Za novoletne praznike je spekla tudi najboljši sadni kruh. Pa saj je bilo vse, kar je spekla, najboljše!

Tudi pri takšni peki je potrebovala pomoč. Navadno je določila, katera od hčera bo pomagala. Če bi pomagale vse, bi se to bolj poznalo pri količini pozobanih orehov ali posušenega in namočenega sadja. Kdor je mlel orehe, je

Na Vovkovem pungartu: spredaj sedijo Antonija Vertnik – Vovkova teta, Frančiška Štelcer z najstarejšo hčerjo Marjano; zadaj, z leve, Mickina prijateljica, Micka in Tomaž Vojsk iz Maribora, Aleksander Štelcer, Franc Vertnik – stric Vovk in Tončka Vrčkovnik.

moral zraven žvižgati. Ob žvižganju namreč ni bilo mogoče gristi jedrc, ob grizenju jedrc pa ni bilo mogoče žvižgati.

Ko je nekoč sosedka Pavla sedela pri mizi, sem mlela orehe in začela žvižgati, kot je moralo biti. Pavla je rekla, naj neham, ker ji gre žvižganje na živce, in da bo že ona pazila, da ne bom jedla orehov.

Medtem ko se je pogovarjala z mamo in pogledovala k njej proti peči, sem na skrivaj tu pa tam nesla kakšen oreh v usta. Za plačilo za mletje in pomoč pri peki. Potem je prišla sestra v kuhinjo in vsem na očeh vzela oreh ter ga pojedla. Mama se je takoj oglasila, naj ne je orehov, češ, kaj bo ostalo za potico; sosedka Pavla je rekla, da me je kontrolirala in da jaz ob mletju sploh nisem jedla orehov, da sem vseskozi le pridno mlela.

Sestra je z orehom v ustih užaljena odšla v sobo, jaz pa sem mlela naprej in požirala sline s slabo vestjo.

Posebno vzdušje je bilo v dnevih pred prazniki, ko smo nestrpno čakali na mamino potico. Orehov je bilo bolj malo, zato je za nadev dodala še malo drobtin, rozin in čokolade za barvo. Seveda je čokolado vedno skrila, da je ne bi našli otroci in je prej pojedli. Čokolada pač ni bila za otroke, ampak za potico.

Pred prazniki smo vsi vedeli, da je v hiši čokolada, in vsem so se cedile sline. Vendar nismo vedeli, kam jo je mama skrila, saj je bilo skrivališče vedno na drugi lokaciji. Če očeta in mame ni bilo doma, smo povsod stikali, da bi jo našli. Tudi če je kdaj kdo sam iskal, je ni našel. Ena od dvojčic, Krista, je imela dober nos za skrivališča in jo je vedno našla, pa naj je bila skrita na še tako nenavadnem mestu. Seveda je čokolado delila z vsemi, zato tudi nikoli nismo izdali, kdo jo je vzel. Zgodilo se je tudi, da je mama tako skrila čokolado, da je nazadnje sama ni našla. Po praznikih jo je našla Krista in vsi smo jo pojedli z mirno vestjo.

MIKLAVŽ

Na podstrešju, kjer smo se pogosto igrali, smo v veliki škatli iz lepenke odkrili lepa oblačila za Miklavža in parklja. Miklavževo oblačilo je bilo belo, z zlatimi okraski spredaj, zraven je bila z zlatom okrašena kapa in palica, ki je bila na vrhu zavita. Za parklja je bila črna, rdeče podložena halja, kapa z rdečimi rogovi in veriga.

Ko je bil Miklavžev večer, sta Miklavž in parkelj prišla prav v teh oblačilih. Sestre so šušljale, da sta v oblačilih vajenca, ki sta delala pri očetu. Vseeno smo se parklja bali, Miklavža pa občudovali.

Na Miklavžev večer smo bili malo nestrpni in malo prestrašeni. Napeto smo poslušali, kdaj bo zarožljalo pri vratih. Ko smo zaslišali šum, smo jo ucvrli v kot kuhinje na kavč, da nas vrag ne bi dosegel. Kdor je bil najhitrejši, je sedel v kot, ostali smo se stiskali okoli njega in potegnili noge k sebi, da bi bili varnejši. Parkelj je imel navado, da se nam je približal in pocukal zdaj enega, zdaj drugega za roko ali pa za nogo, kar mu je bilo bliže. Najstarejšo je enkrat odvlekel k vratom, ostali pa smo začeli jokati in ga prositi, naj jo pusti, da je pridna ... Celo za njim smo upali do vrat, da bi sestro iztrgali iz črnih krempljev. Najstarejše sploh ni bilo strah in se sploh ni upirala. Ko smo imeli občutek, da smo jo mi rešili, se je nasmejala in mirno odšla sedet na kavč.

Parkelj nam je včasih očital kakšne grehe in vsakič smo se čudili, od kod ve. Ta vrag je pač vse vedel! Torej seže slab glas celo v pekel!

Miklavž je bil prijaznejši. Govoril nam je, da moramo biti pridni in ubogati, da moramo pomagati mami in očetu, včasih je rekel, naj zmolimo *sveti angel*, in med našo molitvijo odšel iz kuhinje, navadno za parkljem, ki je običajno prišel prvi

in prvi tudi odšel. Šele ko sta odšla, smo odprli darila, ki jih je prinesel Miklavž. Za vsakega je bila papirnata vrečka z imenom, s trakom je bila privezana posrebrena šiba – v opomin, da jih dobiš po zadnjici, če ne boš priden. V vrečkah je bilo nekaj rožičev, s katerimi smo si brusili zobe, nekaj suhih fig in orehov, domači piškoti, jabolko; v boljših časih pa tudi pomaranča in kakšen bonbon.

V moji vrečki je bilo nekoč samo nekaj koščkov premoga in orehovih lupin.

Bilo me je tako sram, da drugim nisem upala povedati, le zaprla sem vrečko in jo odložila, potem pa se z jokom spravila v veliko sobo.

Premog in orehove lupine so pomenile, da si darila ne zaslužim, ker nisem bila pridna. Nekaj noči prej sem se polulala v posteljo. In parkelj je to vedel!

Najbrž sem se celo vragu zasmilila, saj sem malo pozneje v papirnati vrečki pod posteljo vendarle našla enake dobrote, kot so jih dobili ostali.

Družina Štelcer leta 1952: levo mama Frančiška, zgoraj Irena, najstarejša Marjana, Heda; spodaj Jerica, Jože, Kristina, najmlajši Andrej in desno oče Aleksander (foto Hovnik)

STRUP V KOZARCU

Oče ni maral, da bi se kdo od otrok zadrževal v njegovi pisarni, ki je bila pred delavnico, z vhodom iz hodnika. Tam je imel dokumente in blagajno ter črni pisalni stroj Olimpia, ki nas je mikal, da bi nanj pisali, pa še veliko drugih vabljivih stvari na mizi ter v številnih predalih in predalčkih nad mizo. Ampak če je oče rekel *ne*, je pomenilo *ne*!

Če je mama kdaj rekla, da se moramo oglasiti v delavnici, smo vedeli, kaj to pomeni: da je nekdo od nas spet nekaj ušpičil in moramo na raport k očetu.

Nekoč smo morali spet na raport v očetovo pisarno.

Postavili smo se v polkrog in čakali, da pride oče iz delavnice. Nekdo od nas je očitno spet nekaj ušpičil. Ostali nismo niti vedeli, kdo, ampak vsi smo se počutili krive. Kaj pa veš, kdaj kaj mimogrede ušpičiš, ne da bi se sploh zavedal.

Oče je prav počasi prišel iz delavnice, se postavil pred nas in njegov strogi pogled je napovedal nevihto.

»Kdo je pil iz mojega kozarca?« je vprašal.

Za njegovo glavo, na polici nad pisalno mizo, je stal velik kozarec, v katerem je bilo čisto malo rdeče vijoličaste tekočine.

Kaj je tako pomembnega v kozarcu, da smo morali vsi na raport?

Oče je glasneje ponovil vprašanje: »Kdo je bil v moji pisarni in pil iz tega kozarca?« Z gibom glave je pokazal nazaj na kozarec na polici. Vsi smo bili tiho in smo buljili tja za očetovo glavo. Tudi zunaj je bilo vse tiho. Nekdo od nas je bil kriv, ampak kdo!? Če bi ostali tudi vedeli, kdo je stikal po pisarni in pil iz kozarca, bi tudi ne povedali, saj špecarji res nismo bili.

Tega oče od nas tudi ni pričakoval, ampak je pričakoval,

da se bo krivec javil sam.

Tišina je postala nadvse mučna. Očetovo vprašanje je viselo v zraku. Čas se je vlekel in čakali smo, kdo se bo javil, da bo že konec cirkusa.

»Zadnjič vas vprašam, kdo je pil iz kozarca?«

Nihče se ni oglasil. Začeli smo se prestopati in gledati v tla.

Potem je oče pretirano poudarjeno in počasi rekel: »Dobro, da ni nihče pil, ker je bil v kozarcu strup!«

Aaaaaaaa, strup! To je pa nevarno, je zarezalo v naše misli.

Ena od dvojčic, Jera, je v tisto mučno tišino začela jokati, čedalje glasneje, čedalje bolj ihtavo in skozi jok je izjokala: »Aaaaata, oprostiiiiiii, jaz sem mislila ... sem mislila, da je maliinovec!«

Sirota je bila čisto na koncu. Krokodilje solze je brisala v rokav, prikovana tam, kjer je stala. Tudi ostali se od neznankega strahu nismo mogli premakniti. Ni nam bilo vseeno, da je sestra popila strup in bo umrla.

A se ji ne da pomagati? Oče bi že moral vedeti, saj je najstarejši in najpametnejši. Pa tudi katera od starejših sester bi lahko pomagala. Poklicati bi bilo treba rešilca, zdravnika, nekaj bi bilo treba narediti ... Kaj naj naredim jaz, ki sem najmlajša od punc, one se pa sploh ne zganejo?! Oče tudi ne ... Bo sestro kar pustil umreti? Strup je gotovo že prišel do srca in se bo vsak čas zgrudila ...

Zdaj je bilo slišati še več joka. Šele potem, po dolgem času prestanega strahu, je oče rekel: »No, nehaj se dreti; saj ne boš umrla, ker nisi vsega spila ...«

Sestra je še kar naprej jokala, tulila in spet stisnila skozi zobe nekakšno pravičilo.

»Zdaj sem vsaj odkril, kdo je stikal po moji pisarni. Naj vam bo to v poduk. V kozarcu ni bil strup, ampak hipermangan za grgranje, ker me boli grlo. Zapomnite si to,

da drugič ne boste stikali po moji pisarni ...«

Potem se je obrnil in mirno odšel nazaj v delavnico.

Povešenih glav smo šli v kuhinjo, kjer smo znova vrgli pogled na sestro, da smo se prepričali, če je res ne zviija in ne bo umrla.

Očeta je pač bolelo grlo in hipermangan v zrnih, raztopljen v vodi, je bil dobro zdravilo za grgranje. Barva je bila res podobna malinovcu, le malo bolj na vijolično je bila obarvana. Sestra je pozneje povedala, da je hitro naredila dooolg požirek, da je ne bi kdo zalotil in je šele med pitjem ugotovila, da je grenko, da ni malinovec ...

*Na Glavnem trgu v Slovenj Gradcu so bili poslovni prostori podjetja Komfort, predhodnika Preventa (fotografija iz leta 1956). ***

ČE KAZEN NI VZGOJNA

Težko je reči, kdaj je otrok priden in kdaj ni. V najbolj rosnih in norih letih otroka kar razganja od energije in mimogrede kaj ušpiči. Obljubiš že lahko, da boš priden, a se mimogrede kaj skazi.

Pri kaznih je bil oče zelo izviren. Poleg tepežke si je izmislil klečanje na drveh – polenih. Pravzaprav si tega ni izmislil, saj so bili tudi drugi otroci tako kaznovani. Včasih nas je enega za drugim poslal klečat v kot, polena pa smo si celo sami izbrali, bolj gladka, da so manj ožulila kolena. Kakor hitro je odšel iz kuhinje in po stopnicah v delavnico, smo vstali in si sami skrajšali kazen. Zgodilo se je, da se je oče nenadoma vrnil in takrat je povzdignil glas: »A, tako! Kdo vam je pa dovolil vstati?«

»Morajo mi pomagati pri kuhi,« nas je navadno zagovarjala mama, ki so se ji naša pordela kolena očitno zasmilila. Navadno nas je hitro rešila klečanja z izgovorom, da moramo pomagati v kuhinji, ampak pogosto nam je potem res naložila delo.

Nekega vročega avgustovskega popoldneva smo se spravljali na mestno kopališče. Ravno takrat je prišel oče in zahteval, da gremo vsi v delavnico pripraviti žimo, ker ima nujno naročilo.

V tako vročem dnevu naj bomo v delavnici?! Mi se gremo kopati! Mama je za nas zastavila besedo, češ, saj vidiš, kako je vroče; naj se gredo kopati, bodo pa potem šli v delavnico.

Oče je privolil in naročil, da moramo biti doma oziroma v delavnici ob petih popoldne.

In smo šli. Nihče od nas ni imel ure, tudi drugi otroci na kopališču ne. Ravnali smo se po uri na cerkvenem zvoniku in poslušali, kolikokrat je odbila. Mogoče je zato nastal pregovor, da je za reveže – ki nimajo ročne ure – ura na

cerkvenem zvoniku.

Ko smo slišali zvoniti petkrat, smo se res spravili domov. Pa ne po običajni poti. Nekdo od nas se je spomnil, da smo šli zadaj za kopaljščem v breg in v gozdiček z jaso, ki so ji vsi rekli Tičnica, ker so se tja hodili kljunčkat zaljubljeni pari.

V gozdu smo naleteli na borovnice, tu in tam je bila še kakšna jagoda, in tako smo cikcakali proti mestu. Borovnic je bilo ravno toliko, da smo se malo posladkali in popackali okoli ust ter po prstih in da je peta ura že zdavnaj minila. Popackani in z zamudo smo prišli domov.

»Kje pa hodite? Ata že sprašuje, kje ste. Takoj se morate javiti v delavnici,« je zaskrbljeno rekla mama, ko smo prišli v kuhinjo.

Vedeli smo, kaj to pomeni. Šli smo torej dol in pred vrati drug drugega potiskali naprej, ker nihče ni hotel vstopiti prvi. Tako smo pridobili še nekaj dodatne zamude. Končno je eden od nas vstopil, ostali pa za njim. Skozi pisarno smo se počasi pomikali v drug prostor, v delavnico. Oče se je naredil, kot da ni slišal našega prihoda in je vneto nekaj šival. Mi smo bili tiho, oče pa tudi. V zraku se je že nabirala nevihta.

Čez čas je le dvignil pogled, vstal in prišel bliže, da smo se gledali iz oči v oči.

»Kdaj sem rekel, da morate priti domov?«

»Ob petih,« je zinil nekdo izmed nas, kajti če nismo odgovarjali na vprašanja, je bilo še huje in smo očeta še bolj razjezili.

»In koliko je zdaj ura?«

»Šest proč,« je tiho rekla starejša sestra. Takrat smo že vsi vedeli, koliko je ura.

»Nič šest proč – skoraj sedem je! A se tako uboga? Rekel sem, da je delo v delavnici! Vi pa se potepate!«

Začel je odpenjati pas, ga izvlekel iz hlač, ki mu tudi brez

pasu, ne vem zakaj, nikoli niso zlezele dol ... in je enega za drugim našeškali po riti.

Ob takšnih tepežkah se je kdo izmuznil na drugo stran pulta v delavnici. Oče tako ni štel, koliko ritk je že *napasal* s pasom. Izmuznjenec je bil navadno razkrit, saj ni imel kaj pokazati, ko smo si v sobi ogledovali modrice. Ampak očeta smo pa le naplahtali vsaj za eno ritko.

Tepežka s pasom pa tokrat še ni bila dovolj. Oče je bil tako jezen, da je skozi zobe ukazal: »Danes boste brez večerje pa nobenega ne smem videti v sobi.«

To je rekel, se obrnil in šel delat.

Iz delavnice smo se spravili tiho kot miši in povedali mami, kaj je rekel oče: da za nas ne bo večerje in da nas ne sme videti v sobi. Mama je nekaj mrmrala, bolj vase kot

Mojster Aleksander Štelcer, namestnik upravnika s sodelavci sedlarsko-tapetniške delavnice leta 1957 (sedi drugi z leve). Prva sedi Minka Slatinek, desno od Štelcerja sedijo: Alojz Mithans, upravnik, Milan Ledinek, Edvard Štalekar in Jožica Ivanišević; stojijo: Ivan Mraz, Franc Muršič, Gašper Hubert ter Milan Golob.

nam, očetu pa ni upala nasprotovati.

»Bomo pa v drvarnici spali,« se je spomnila sestra.

V prvem delu drvarnice je bil prostor za žimo in afrik v velikih balah. Tam smo se večkrat igrali in iz afrika naredili nekakšno gnezdo ali bunker.

Zdaj smo se z veseljem utaborili v tem delu drvarnice, si še bolj zrahljali travo in jo malo potisnili pred prednje *late*, da nas z dvorišča ni bilo mogoče videti.

Naša dobra mama nam je prinesla še nekaj koc in tako smo si krasno postlali. Kakšno razkošje, ležati v travi in uživati. Nihče ni preganjal k pospravljanju, nihče ni zahteval miru ...

No, čez čas je prišla mama in rekla, da mora najmlajši spati v sobi, ker je najmanj kriv, kot je rekel oče. Najmlajšega je odpeljala. Za nas je bilo pač malo več prostora in manj skrbi, da bi ga zmečkali, ko smo se kobacali po dolgem in počez. O, kako je bilo zabavno! Na večerjo se še spomnili nismo, do spanja pa nam tudi ni bilo. Noč je bila prijetno topla in svetla. Šele proti jutru smo zadremali.

Zgodaj zjutraj smo slišali soseda, ki je šel na delo mimo naše drvarnice. Drug drugega smo opozarjali na tišino, da nas ne bi odkril. Pa je vseeno nekaj slišal. Ustavil se je in pogledoval skozi ozke *late*, da bi ugotovil, kaj povzroča tako čuden šum. Potuhnili smo se in zadrževali dih. Končno je šel naprej in najbrž mislil, da so v drvarnici miši.

Bolj ko se je svitalo, bolj glasni smo postajali, nazadnje res preglasni. Kar odmevalo je po dvorišču. A glej, zlomka! Nasproti drvarnice se je na oknu, ki je gledalo preko balkona naravnost k nam, pojavila soseda, gospa Zemljč, mamina prijateljica. Slišala nas je in ugotovila, da smo nekje v drvarnici, in logično sklepal, da smo kaznovani, ker smo spet kaj ušpičili. Dobro je poznala vzgojne metode, nas pa tudi.

Da bi prispevala svoj vzgojni delež, nas je od zgoraj okara-

la: »A vas ni sram! Pa take čudne, velike *donde*, kot ste ...«

»Kaj pa je to, *donda*?«

To besedo smo prvič slišali.

»A zdaj se boste pa še norčevale!?!« je bil jezen sosedin glas.

»Pa nismo same *donde*; je še brat z nami.«

Beseda *donda* je bila tako smešna, da smo se punce res začele na glas smejati, krohotati ... Potem smo prijele *late* na sprednji strani drvarnice in ob pozibavanju sem ter tja začele prepevati: »Taaaaaake čuuuudne doooonde, doooonde, doooonde, take čudne doooonde, dooooooonde ...«

Soseda je s tako jezo zaloputnila oknico, da se je razbilo steklo. Ampak tudi to ni prekinilo našega smeha.

Kmalu je pred drvarnico prišla mama in rekla: »Pridite na zajtrk.«

Kaj bi hodili na zajtrk, ko nam je tu tako lepo, ko je tako zabavno! Odločili smo se, da kar ostanemo v tistem slamnatem gnezdu.

Drugič nas je mama klicala kar z balkona.

Ko je tretjič s pozivom prišla pred drvarnico, je bil njen glas že jezen: »Ata je rekel, da morate takoj gor!«

O, to je pa nekaj drugega, če ata reče! To je pa že druga pesem, brez glasbe.

Smeh nas je minil, spravili smo se iz slamnatega gnezda in odšli v kuhinjo, kjer je dišalo po dobri domači beli kavi s knajpom in frankom. Kava je bila zelo malo sladkana, s sladkorjem je bilo treba varčevati, ampak takšno kavo smo imeli najraje. Med zajtrkom smo bili tiho, le na skrivaj smo se spogledovali in nasmihali: oče naj le misli, kako resno nas je kaznoval!

Za mamo, ki je bila pri vsem najmanj kriva, pa je dogodivščina z našo kaznijo imela slabe posledice: zaradi našega nesramnega prepevanja o *čudnih dondah* in zaradi razbitega stekla soseda naše mame ni pogledala ves mesec.

OGREVANJE

Peč v kuhinji je bila vedno zakurjena, pozimi in poleti.

Drva, premog in žagovina so morali biti vedno pri hiši. Premog in drva so nam s tovarnjakom pripeljali in vsuli pred hišo na Glavnem trgu. Potem smo morali otroci takoj spraviti v klet enkrat premog, enkrat drva. Skozi okence v klet je bilo laže in delo smo si razdelili. Eni smo bili na ulici in z lopatami trosili premog v lino, drugi so iz kleti lopatali premog s police pod lino v kletni prostor. Nazadnje smo počistili pločnik, da ni ostal črn od premoga. Ko so prepovedali dostavo premoga z glavne ulice, smo morali premog, drva in žagovino spraviti s Cankarjeve ulice s samokolnico čez dvorišče in v klet. Žagovino in les je oče naročil v Tovarni meril, kjer smo dobili takšne dobre deščice, *pachne* za podkuriti. Poceni žagovino smo pozneje dobili pri Preventu, kjer je delal oče.

Tudi poleti je mama kuhala trikrat na dan: za zajtrk kavo, potem kosilo in za večerjo kaj mlečnega ali *žgance*.

Poleti je bilo v kuhinji zelo vroče in zato so bila vrata v kuhinjo vedno *na strežaj* odprta. Pozimi pa je bilo kar dobro, da je v peči prasketalo in drug drugega smo opozarjali: »Za aaaaaaaapriiiiiiiiiiiii vrata!«

V peči vgrajen kotliček je služil za ogrevanje vode. Bojlerja pač ni bilo in tudi kakšne električne plošče ne, da bi poleti na njej kuhali. V kotličku je bila vedno vroča voda in kdor jo je odtočil, je moral doliti mrzlo, da je bil kotliček vedno poln. Ampak vode ni bilo v hiši, treba je bilo k mestnemu vodnjaku – *štepihu*.

Ko zima še ni bila najbolj mrzla, sob nismo ogrevali, ampak smo si pomagali drugače. Kos odlomljene opeke ali bolj zaobljen in sploščen kamen smo pred spanjem položili v pečico, da se je ogrel, zatem smo ga ovili v staro brisačo

ali kakšno toplo frotirasto krpo in položili v vznožje postelje. Ko smo legli, je opeka prijetno grela vsaj noge. Z mrzlimi nogami se pač ni dalo zaspati.

Vsak je moral sam poskrbeti za svojo opeko, če je hotel imeti toplo posteljo. Včasih je kdo pozabil dati greti opeko in je vzel iz pečice, kar je bilo na voljo ali pa je ogreto opeko vzel iz druge postelje in jo položil v svojo. Kolikokrat smo se zaradi tega prepirali in pred spanjem je velikokrat nastal direndaj. Opeke pač niso bile označene, da bi dokazali, čigava je katera, kosi pa so si tudi bili podobni. Velikokrat je posredovala mama, ki pa ni hotela biti razsodnik, ampak je enostavno zahtevala »MIIIIIIIIIIIR!«

V hujšem mrazu smo v veliki sobi zakurili peč na žagovino. Rekli smo ji *drumlasta* peč, imela je *drumlo* na sredini. To je bila okrogla peč z valjastim vložkom na sredini, v katerega je bilo treba natlačiti žagovino. Poceni, a naporno ogrevanje!

Opraviti smo morali celo proceduro, da je v peči zagorelo. Dva, trije ali kar vsi smo odnesli okrogli vložek – *drumlo* – v klet. Na sredino je bilo treba postaviti debel lesen okrogel *kol* in okoli njega tlačiti žagovino. Tlačili smo jo z drugim debelim *kolom* in tudi tako, da je kdo od nas zlezal v *drumlo* in skakal okoli *kola*. Najstarejša je prišla preverit, ali dovolj trdo tlačimo. Če je *kol* na sredini migal, ga je enostavno izvlekla, žagovina se je sesula in morali smo začeti znova. Ko je bila *drumla* polna, smo morali *kol* izvleči in *drumlo* odnesti po kletnih stopnicah skozi vežo in po drugih strmih stopnicah v stanovanje. Kakšen napor je bil to! Vmes smo večkrat počivali in se tako ogreli, da skoraj ne bi bilo potrebno zakuriti.

Drumlo je bilo treba položiti na podstavek in potem pokriti z valjastim pokrovom. Ko je bila peč s spodnje strani prižgana, je cevast prostor v sredini služil za dovod zraka in gorenje. Takšna *drumlasta* peč je dolgo gorela in dolgo dajala toploto, včasih celo do jutra. Kako prijetno toplo je

bilo takrat v sobi. In koliko toplih idej se nam je porodilo, preden smo zaspali.

Zgodilo se je tudi, da smo *drumlo* premalo natlačili in se je že tleča žagovina sesula in prekinila dovod zraka. Takrat se je zaslišal pok, pokrov peči je dvignilo v zrak, soba pa je bila polna dima in žagovine. Posledice so bile silno umazane in čiščenje je trajalo nekaj dni.

Včasih smo nalašč in z jezo pretrdo natlačili žagovino in ko je v peči nekaj časa gorelo, je obod postal rdeč od vročine. Takrat nas je postalo strah, da bo peč eksplodirala ali da se bo vžgalo v dimniku. Res smo računali na gasilce.

Zaščita pred mrazom so bile tudi dvojne oknice, med katere smo položili nekakšne mini žimnice, ki jih je po meri naredil oče. Zaradi mraza od zunaj in vlage v sobah so se na okenskih šipah čez noč narisale prekrasne ledene rože. Zjutraj smo tekali od okna do okna in ugotavljali, katere so lepše. Pa so bile vse najlepše, vse enkratne, unikatne! Vedno znova so se narisale drugačne ledene rože, velike ali male, kot praprot ali kot zvezde, kot mah ali puh, in nikoli niso bile enake. Vedno so bile enkratne in enkratno lepe. Kakšen užitek je bil sloneti ob oknu in gledati skozi ledene rože v sanjski svet, dokler se rože ob prvih sončnih žarkih niso stalile.

ZABAVE

Po sobotnem delu smo imeli zabave. Ampak najprej je bilo delo.

Ob sobotah je bilo točno določeno, kdo mora poribati lesena tla v kuhinji, v predprostoru in stopnice. Najmlajši je bil pač vedno najmlajši in je bil oproščen tega trdega dela. Najstarejša je morala pomagati v delavnici in je le nekajkrat ribala tla v duetu. Tako smo bili v parih vsi, razen brata Jožeta, ki mu je prišel pomagat sošolec in prijatelj Franjo (Mavrič), ki je bil sicer pri nas kot družinski član.

Ko je bilo vse poribano s sirkovo krtačo in z lugom, leha za leho, smo pogrnili preproge, vmes pa časopis, dokler se tla niso posušila. Takrat je v kuhinji prijetno dišalo po lugu.

Ob sobotah je mama na sredino kuhinje postavila stola in nanju pločevinasto kad, nalila mlačno vodo in nas okopala.

Praden je kdo stopil okopan iz bane, ga je polila z loncem čiste vode, da ga je *oplaknila*. Tako je okopala enega za drugim. Pri zadnjem je bila voda že gosto umazana od mila in mrzla in zato je za zadnjega porabila več čiste tople vode za *oplakovanje*. Navsezadnje smo bili vsi skopani, razigrani in željni zabave.

Pozneje je oče v malem prostoru na koncu veže in na začetku drvarnice uredil kopalnico in pralnico. Tam je bila sedeča kad in mama nas je enega za drugim okopala, zavila v kakšno rjuho in poslala v stanovanje. Ko je pritisnil mraz, se v kopalnici v veži nismo kopali, ker bi se prehladili na poti do tople kuhinje.

Po kopianju ali umivanju je mama pripravila večerjo in vsi smo sedli k mizi. Včasih je skuhala *žgance*, včasih je bil krompir v oblicah ali krompirjeva solata. Franjo, ki je Jožetu pomagal ribati kuhinjo, doma nikoli ni maral krompirjeve

solate, pri nas pa jo je jedel s slastjo.

Pozneje je povedal, da nikoli ni maral krompirjeve solate, pri nas pa je dobil apetit, ko smo vsi s slastjo nabadali z vilicami v veliko skledo sredi mize, in so se zato še njemu pocedile sline.

Včasih smo se igrali razne igre, ki nam jih je pokazal oče, šahirali ali pa se *dvobojevali*, preizkušali, kdo bo koga prej položil na tla. Najbolj smešno je bilo, ko je najmlajši položil na tla najstarejšo – se mu je pač pustila – in položil nanjo nogo ter zmagoslavno dvignil roko v znak zmage. Še ata in mama sta se smejala. Takrat je bilo pri nas res veselo razpoloženje.

Ob takšnih sobotnih večerih nam je oče zastavljal kakšne uganke in zanke, ki jih ni bilo mogoče rešiti kar tako. Ko smo vsi obupali, je rekel najmlajšemu, naj pokaže rešitev. Seveda smo se čudili, da je najmlajši najpametnejši, ampak šele pozneje smo ugotovili, da je rešitev ugank, zank in zapletov že prej pokazal in razložil najmlajšemu.

Vseeno smo se zabavali in se marsikaj naučili.

Ker smo vsi radi risali, je ata pred božičem rekel, naj narišemo jaslice. Prva je narisala like na lepenko Irena, upognila spodnji del, da so liki stali in nastale so res lepe jaslice. Ko jih je oče videl, je sestro pohvalil in ji za nagrado dal nekaj denarja, žepnino. Ostali smo bili kar žalostni in zavistni.

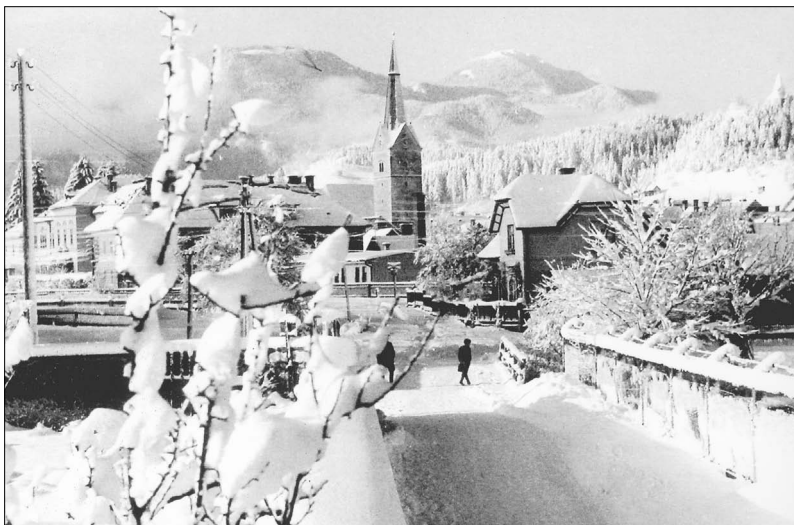
Naslednje leto smo se vsi trudili, da bi narisali najlepše like za jaslice, od ljudi do živali, dreves in vsega ostalega. Ampak naslednja leta za nikogar ni bilo denarne nagrade, čeprav so bile naše skupne jaslice tudi zelo lepe.

Včasih smo si pripovedovali izmišljene pravljice, drugič smo nastopali, recitirali pesmi, spet tretjič smo tekmovali, kdo bo povedal kaj bolj duhovitega ali pa kakšno svojo dogodivščino. Ena od dvojčic je bila pri tem še posebej spretna: o zgodah in nezgodah, ki so se zgodile njej ali

komu znanemu, je pripovedovala tako zanimivo in napeto, da smo poslušali odprtih ust. Ko smo bili že čisto osupli, se je nasmejala in rekla: »Ah, saj ni res!« Vedno znova nas je pretentala!

Včasih smo sproščali energijo s skakanjem po posteljah ali s skakanjem iz zgornje dvonadstropne postelje na bližnji spodnji postelji – z velikim črnim dežnikom, ki je služil za padalo.

Včasih smo sloneli na oknih in opazovali, kaj se dogaja na ulici. Marsikaj se je dogajalo in marsikaj nas je šokiralo. Na primer to, da sta se ravno pod našim oknom stopli ženski, se zmerjali za *kurbi* in preklinjali kot stari pijanci, v roki ene pa je ostal cel šop las druge prepirljivke. Še gledati in poslušati nas je bilo sram in smo se umaknili v sobo. Kletvic in zmerjanja med starejšimi pač nismo bili navajeni. Če smo o tem pripovedovali mami, je samo zamahnila z roko: »Zakaj pa prodajate zijala skozi okno! Zaprite jih pa spat!«

Slovenj Gradec: zima v petdesetih letih 20. stoletja (foto Hovnik)**

PO MLEKO

Po mleko smo hodili k Predniku v Stari trg po dva litra na dan in še to je bilo včasih za devetčlansko družino premalo. Je pa bilo boljše in ceneje kot v trgovini. Nekaj časa smo prinašali mleko tudi za sosednjo družino.

Po mleko smo navadno hodili v paru ali trije. Velikokrat je bil to sprehod, poln raziskovanja in vragolij.

Za gazenje po snegu je oče izdelal gamaše iz impregniranega platna. S sponkami in pasovi smo jih pripeli na čevlje in okoli nog. Segale so do kolen in čeprav so bili pari gamaš enake velikosti, si jih lahko pripel na vsak čevelj in na vsako nogo.

Pozimi smo se metali v sveže zapadli sneg in delali angelčke: razširili smo roke, se s hrbtom plosko vrgli v sneg, zakrilili z rokami, da so nastale nekakšne perutničke in ko smo vstali, je v snegu ostala sled postave z nekakšnimi perutnicami. Če je bil sneg vlažen, smo prišli pač mokri domov.

Včasih smo delali drsalnice in drsali. Ampak tiste drsalnice, ki je bila vedno pred mostom, nismo naredili mi. Naredila jo je vlaga iz potoka. Tam nam je pogosto spodrsnilo. Če smo bili še s praznimi kanglicami, smo se ob padcih smejali, če je bilo v njih mleko, pa ni bilo več smešno. Veliko mleka smo polili ob takšnih padcih. Včasih je v obeh kanglah, naši in sosedovi, ostalo komaj za kakšen liter mleka. Vrnili smo se na kmetijo in prosili za dodatno merico mleka, za sosede, ne za nas. Prepogosto pa nismo mogli izkoriščati dobrote kmetice in smo se znašli po svoje: na poti domov smo ostanek mleka iz obeh kanglic zilili skupaj in pri vodnjaku dolili malo vode. Tako je bila vsaj ena – sosedova – približno polna, mi pa smo potem doma pili čaj. Mama nas je vedno znova opozarjala, naj bomo bolj previdni, kjer drsi, drugače

pa ni komentirala prazne kanglice.

Sosedi so se jezili: rekli so, da imajo v Starem trgu najbrž vodene krave, da je mleko včasih tako vodeno. In so odpovedali odkup mleka.

Poleti je bila pot veliko lažja, a smo si jo vseeno časovno podaljšali. Tudi zato, ker smo se pri jezui vozili s čolnom. Sestra je nekoč *čofnila* v vodo in jo kar mokra ucvrla domov.

Ob deževnih dneh so bili travniki na naši poti do kmetije poplavljeni. Če je bilo toplo, je bil užitek bos brodit po vodi in po mlakah. Če je bil mraz, mokrote ni zadržala nobena obutev.

Pri hiši je bil samo velik črni dežnik in vzela ga je lahko tisti, ki je šel po mleko. Dve glavi sta se zlahka skrili pod njim.

Ob vračanju v deževnem popoldnevu sva se tudi midva z bratom ustavila na vogalu bližnje trgovine, odložila dežnik na tla in se postavila pod kap, da nama je deževnica curjala po glavi, na ramena, po telesu. Ko sva bila dovolj mokra, sva stisnjena pod dežnikom odcmokala domov. Tako so tudi ostali ob dežju skoraj do kože mokri prihajali domov. Smo že vedeli, zakaj.

Mama se je sicer vedno znova čudila, da smo kljub dežniku mokri kot miši, ampak je vedno pomagala sleči premočena oblačila in vedno je *žrtvi* dežja poslala v posteljo. Potem je sledilo najboljše: vroč čaj, postrežen v posteljo, in brez večernih opravil povrh! O, kako je prijalo!

Za takšno pozornost v postelji se je pa že splašalo postaviti pod kap!

GLASBENA ŠOLA

Kakšno neumno naključje: v sosednji stavbi je bila glasbena šola, pri nas pa nikogar, ki bi bil navdušen nad kakšnim instrumentom. Prepevali smo že radi, dobrega posluha pa ni bilo.

Ob kopici otrok je bil ravnatelj glasbene šole Jurij Bocak prepričan, da bo odkril vsaj en glasbeni talent. Vedno znova se je vračal k očetu in prepričeval, naj koga od otrok vendarle vpiše. Naj da komu možnost, da se pokaže in nauči. Mene ni nihče vprašal, sem bila še premajhna. Nazadnje sta se javili dvojčici in se vpisali k poučevanju klavirja. Seveda, teorija in praksa!

Nekaj časa je šlo, čeprav bolj kisló. Zalomilo pa se je potem, ko je ena od dvojčic zbolela in ostala doma v postelji, ko bi morala h glasbeni uri. Druga se je medtem potepala

Glasbena šola – rojstna hiša Huga Wolfa, desno Štelcerjeva hiša

po mestu, kjer jo je videl učitelj. Naslednjič ji je očital, da se raje potepa, kot da bi prišla h glasbeni uri.

Nič ni pomagala razlaga, da ona ni tista in da bi morala priti sestra, ki je zbolela. Razlaga je delovala kot laž in potem sta dvojčici resnično zaključili glasbeno izobrazbo. Oče pa tudi ni vztrajal, da bi še hodili tja.

Glasbena šola nas je vse pritegnila iz drugih razlogov: v njej so začeli z lutkovnim gledališčem. Dr. Stane Strnad, tako rekoč naš sosed, je iz Ljubljane prinesel lutke, marionete, zbral okoli sebe še nekaj znancev ter prijateljev, Čučka, Pruša, Herkoviča ... in začeli so z animiranjem. Sodelovali so tudi njihovi otroci: Taja, Katjuša, Urška ...

Ob popoldnevih so se učili in brali tekste igrice Zvezdica Zaspanka, Žogica marogica, Sneguljčica ...

Otroci smo sloneli na oknu balkona, sledili vsaki besedi, si predstavljali lutke in sceno in živeli v pravljичnem svetu. Pogovore smo znali že na pamet, a nam nikoli ni bilo

*Lutke marionete je oblikoval Lavčič, hranijo jih v Koroškem pokrajinskem muzeju v Slovenj Gradcu. (foto: Tomo Jeseničnik) **

dolgočasno poslušati. Ko je bila končno uprizoritev, smo bili tam, v mali dvorani glasbene šole, ki se je spremenila v lutkovno gledališče. Komaj smo čakali, da se je dvignila zavesa, da smo tudi videli – ne le slišali – lutke in prekrasno sceno, oder, luči ... O, kako lepooo, lepše, kot smo si predstavljali ob poslušanju vaj! Seveda smo vedeli, kaj se bo dogajalo na odru. Lahko smo sodelovali in tiho mrmrali tekste.

Kako sem zavidala deklicam, ki so lahko igrale tako lepe lutke.

Kmalu smo si sami izdelali lutke iz blaga, jih napolnili z vato ali ostanki blaga, jim narisali obraze in sešili obleke. Tudi naše lutke so bile lepe. Preko naslonov stolov smo dali rjuho in tako čepe zadaj za sceno igrali ... Teksti in zgodbe so nastajali sproti.

V hotelu nasproti naše hiše so pogosto prenočevali otroci, ki so bili na kakšnem šolskem izletu in jim je bilo naše mesto vmesna postaja. Okna hotelskih sob so bila prav nasproti naših sob. Ko smo opazili otroške glave na oknih, smo privlekli naše lutke na plan in skriti za zaveso ali čepe uprizorili predstavo. Na oni strani je bilo čedalje več glav, mi pa smo bili čedalje bolj ustvarjalni. Naše lutke so se objemale, pretepale, poskakovale, plesale, pa tudi sabljale so se z noži ali žlicami, potem pa pomahale in izginile za zaveso.

Oboji smo se zabavali: mi, lutkarji, in otroci na drugi strani ceste, ki so ob koncu predstave zaploskali ter pomahali nazaj. Tako prijazno je bilo od nas, da smo jim ponudili brezplačno lutkovno predstavo, igro brez govora. Večkrat smo tako uprizarjali predstave in včasih so nas otroci iz hotela pričakali na ulici in vpraševali, kdo nam je naredil tiste *face*, lutke, kdo nas je naučil igrati ...

Lutkovne predstave so bile stoddostno boljša zabava kot s fračami streljati žičnate kaveljčke v okna hotela, kar smo tudi pogosto počeli.

PRI TETI

Nisem še hodila v šolo, ko je mama rekla, da grem k teti na počitnice. Če je mama tako rekla, je tako moralo biti. Mene ni nihče vprašal, če hočem iti.

Sicer pa smo že nekajkrat bili skupaj pri teti in tam tudi prespali. Navadno takrat, ko smo se z vlakom peljali na Mariborski teden, nekakšen sejem. Vožnja z vlakom je bila poceni: otroci do četrtega ali petega leta so imeli vozovnico zastonj, ostali polovično karto, mama in oče pa povratno. Otroci smo bili skoraj vsi stari pet let, da smo se lahko vozili brezplačno. Po velikosti se res nismo dosti razlikovali in tudi po obrazih ne. Na takšnih pohodih in izletih smo bile punce celo enako oblečene in smo bile kot *peterčke*.

Na moje *počitnice* sva z mamo šli z vlakom v Maribor in potem peš na Pobrežje. Med potjo je mama večkrat rekla: »Glej, da boš pridna!« In: »Da ne boš jokala.«

Zakaj pa naj jočem, če grem na počitnice!?

Pot se je še kar vlekla, hiše so postajale redkejšje in končno sva prispeli v Kuzmičevo ulico. Teta, ki ni bila prava teta, ampak mamina sošolka in prijateljica, je tu s *stricem* živela v lepi hiški, okoli je bila ograja, pred hišo vodnjak, naprej pa svinjak z dvema prašičkoma, kurnik in vrt.

V kuhinji je prijetno dišalo. Na mizi je bila potica, čeprav ni bil noben praznik. Mama je postavila na tla veliko torbo, v kateri so bila moja oblačila, in sedla k mizi, teta pa mi je ponudila potico in rekla: »Le vzemi, pa pojdi ven pojest ter *pipike* gledat ...«

Šla sem ven s potico, ki mi sploh ni teknila. Nekaj mi ni bilo prav. Poslali sta me ven, ker sta se morali nekaj pogovoriti.

Doma nas tudi pri najbolj resnih pogovorih niso pošiljali ven; govorili so nemško ali pa namesto kakšne besede

zakašljali ali zamomljali – sogovornik je že vedel, kaj to pomeni.

Medtem je prišel stric, ki ni bil pravi stric, ampak samo mož nepravde tete, mamine prave prijateljice.

Potem se je mama poslovila in pri plotu se ni niti obrnila, da bi ji pomahala. V kuhinji sem občutila praznino, strah in nelagodje. Prvič sem bila sama zdoma. Prvič nikogar od domačih ni bilo z menoj in ne v moji bližini.

Teta in stric sta najbrž opazila mojo stisko in sta me hotela razvedriti. Iz vreče moke, ki je stala v kotu, je stric izvlekel orehe in mi jih ponudil: »Poglej, kaj sem našel v moki.« Bil je zgrešen poskus, da bi me spravila v dobro voljo. Raje sta me spravila spat.

V spalnici je ob vznožju zakonske postelje stal kavč, tam je bilo ležišče zame. Teta je še povedala, da mi ponoči ni treba ven na stranišče, da je pod posteljo kahlica, in je odšla nazaj v kuhinjo.

Dolgo sem strmela v svetlikajoče se steklene resice lestenca nad mojo glavo. Svetlikale so se in migljale. Migljale in svetlikale so tako dolgo, da sem zaspala.

Zjutraj sem bila sama v sobi in hitro sem se spravila z ležišča. Spalna srajčka in rjuha sta bili mokri. Oblekla sem se, skrila mokro srajčko pod blazino, zagrnila rjuho z odejo in šla v kuhinjo.

Teta me je prijazno pozdravila: »Kaj boš za *fruštik*, boš jajčko, a boš to ...? No, povej, kaj bi!«

Mene pa res ni treba vprašati, kaj bom. Kar bo na mizi. Si pa ja ne morem izbirati! Kako bi le bilo doma, če bi si izbirali zajtrk. Pa koliko jajc bi potrebovala mama, če bi si vsak zaželel vsaj eno ...

Nekaj sem pojedla in medtem je šla teta v sobo. Nič se ni kregala, ko je našla mokro rjuho in mokro srajčko. Le znova me je spomnila, da je pod posteljo kahlica, če pa se polulam, ne smem prekriti z odejo, ker je treba posušiti in

prezračiti ... »Rjuhu bom zamenjala,« je še rekla.

Naslednjo noč sem se zbudila, tiho zlezla izpod odeje in kar se da tiho potegnila kahlico izpod postelje. Sram me je bilo, da bi kdo slišal, kako lulam. Ampak, kako naj tiho lulam v prazno kovinsko kahlico!?

Najbrž nisem v celoti spraznila mehurja, ker je bila rjuha zjutraj spet mokra. Nisem je upala prekriti z odejo in sem s sklonjeno glavo odšla v kuhinjo.

Teta je pri zajtrku povedala, da sem zelo nemirno spala, da sem se celo noč premetavala in se razkrila, še ritko sem imela zunaj, da me je morala pokrivati ...

Oooo, še to! Mojo ritko je videla!

Naslednje noči sem se zavila v odejo tako tesno, da sem se komaj premikala. Rjuha potem ni bila vedno mokra, samo včasih.

Za teto sem bila kljub lulanju v posteljo zelo priden in srčkan otrok. Nisem razgrajala, nisem stikala po hiši, še govorila sem komaj kaj in komaj kdaj. Nič nisem zahtevala in bila sem pač tam, kjer je teta želela. Ob njej v svinjaku, ob njej pri kurniku, na dvorišču, na vrtu ... Stric je cele dneve delal in prihajal pozno domov, pa še takrat je bolj mrko gledal izpod velikega čela, ki se je daljšalo v široko plešo.

Pod stopnicami v hišo si je ena od kokoši naredila gnezdo in tam nesla jajca. Ker je bila odprtina majhna, sem le jaz lahko zlezla po jajce. Teta je rekla, da je tista pipika moja in so tudi jajčka moja. Lahko sem sama odločala, ali bom jajce pojedla ali pa ga bo teta shranila za peko.

Kdo je prej, ko me ni bilo na počitnicah, pobiral jajca izpod stopnic, mi ni bilo jasno. Hitro sem ugotovila, da je kura nesla jajca le šest dni zapored, sedmi dan je počivala. Sedmi dan je bila ravno nedelja. Teto sem vprašala, zakaj moja *pipika* ne nese jajčk ob nedeljah, pa mi je odgovorila: »Zato, ker je to gospodov dan, na gospodov dan pa mora vsak počivati.«

Sploh mi ni bilo jasno, kako je lahko takšna neumna kura vedela, kdaj je nedelja.

K maši v cerkev me je vzela le enkrat s seboj in bilo je dovolj, da je bila name ponosna. Stricu je pripovedovala, kako lepo sem molila, kako lepo sem sklenila ročici in *kak šikano* sem pokleknila ... Jaz pa sem kljub temu opazila, da so me ženske v cerkvi odkrito gledale in si me ogledovale.

Tudi v trgovino me je teta redkokdaj vzela s seboj.

Moj življenjski prostor se je čisto zožil: hiša in vrt, včasih pot do trgovine in nazaj ter konec. Na poti do trgovine sem pogledovala k hiši blizu tetine, kjer so se igrali otroci, a me je teta vselej hitro potegnila za roko, češ, naj se nikar ne obiram in da so tam poredni otroci. Ne vem, zakaj mi ni pustila, da bi se družila z drugimi otroki.

Na obiske nisva hodili, obiskov tudi ni bilo k teti. Kot da smo na koncu sveta! Ničesar ni bilo, če ne štejem nas treh: tete, strica in mene, nekaj živali, zelenjave in rož. Nič se ni dogajalo.

V trgovini mi je včasih v tolažbo rekla, da si lahko kaj izberem, bonbone ali čokolado. Jaz pa nisem izbrala nič. Bila sem užaljena, da me ni pustila k sosedovim otrokom. Navadno je potem kupila čokolado, jo doma dala v *kredenco* in rekla, da jo lahko vzamem, kadar želim. Doma nikoli ničesar nismo smeli vzeti sami in tudi tam nisem sama ničesar vzela. Tudi čokolade ne.

Ko je ob nekem obisku v trgovini prodajalka vprašala, čigava sem, je teta nekaj zamomljala in hitro sva odšli domov. Vprašanje ji očitno ni bilo prav in od takrat naprej me ni več vzela s seboj v trgovino.

Trudila se je, da je bila čimveč z menoj in jaz čimveč z njo. Tako sem bila z njo v kuhinji, hodila sem z njo krmit kokoške in prašička in z njo sem bila na vrtu, čeprav tam nisem imela kaj početi.

Kadar je spustila prašička v ograjen, blaten prostor ob

svinjaku – *obor*, sem zbežala za ograjo, ker sem se ga bala. Eden je bil podivjan in bala sem se, da me bo požrl.

»Nene se ga boj, nič ti *nede* naredil,« me je opogumljala teta, ko je v *oboru* božala prašička: »Pridi, no, pa ga pobožaj.«

Tako dolgo mi je prigovarjala, da sem se res naredila pogumno, šla za ograjo in se ustavila ob teti. Tedaj je tisto blatno in posrano prase dvignilo umazani in slinasti rilec in se lotilo mojega predpasnika. Če se je lotil predpasnika, bi se gotovo lotil tudi mene, sem ugotavljala in jo hitro popihala ven, jezna na prase in teto, njej pa je šlo na smeh. Prišla je za menoj in rekla, da ni vedela, da se bo pujs tako obregnil vame. Po tistem me ni več silila, da bi šla z njo v *obor*.

Dnevi so se mi neskončno vlekli. Nisem imela kaj početi in nič se ni dogajalo. Nisem imela družbe.

Vsako jutro je bilo enako: s teto v svinjak, v kurnik, potem tista moja *butasta pipika*, ki ob nedeljah ni znesla jajca, pa čepenje v travi, ko je teta delala v vrtu, in po večerih ždenje v kuhinji. Tam sem imela svoj kotiček med mizo s stolom in železno posteljo, ki je kot rezervna postelja – če je prišel kdo prespat – stala ob steni desno od vrat. Tam sem se včasih igrala, brez igrač, kar s papirčki ali z listi dreves. Tam sem včasih tiho jokala. Sama, samcata, osamljena.

Imela pa sem eno res čudovito stvar, ki sem si jo v svoj kotiček prinesla iz tetine nočne omarice: bil je poseben peresnik iz slonovine. Na sredini, med ploščatim držalom in pisolom, je bil steklen kamenček z več ploskvami. Ko sem obračala kamenček, sem skozi vsako ploskev čisto od blizu videla drugačno sliko: mesto, gradove, mostove in cerkve. Velikokrat sem čepela v kotičku v kuhinji in gledala skozi stekelca tiste slike, si predstavljala, da sem tam nekje med gradovi, med zelenjem, pod oblaki ... Takrat mi je bilo kar prijetno.

Teta je opazila, da mi je tisti peresnik zelo všeč in je

rekla, da bo lahko moj, če bom pridna. A nisem bila že dovolj pridna?!

V svojem kotičku sem čepela tudi takrat, ko je prišel stric iz službe in mu je teta pri mizi začela brati neko pismo. Nista me videla in nista vedela, da sem čepela v kotu. Stric je jedel in na pol poslušal. Teta je brala bolj zase, včasih pa povzdignila glas:

»Fanika vprašuje, kako ji gre ... Če se je že privadila ... Če še kaj rabi od doma ... Če sem se pozanimala za vpis v šolo, ker bo treba urediti papirje ... Pa da bo poslala še tisti sivi plašček za zimo ... In naj sporočiva ...«

Začelo mi je zmanjkovati zraka.

Teta je vendar brala mamino pismo! Sploh mi ni povedala, da je mama pisala. In Fanika, mama, sprašuje, če sem se privadila?! Če kaj rabim?! Kakšen plašček za zimo? Kakšna šola?! Ne bom tu hodila v šolo!!! A tu naj bi ostala? Za vedno?

Nisem se hotela izdati v svojem kotičku, joka pa tudi nisem mogla zadržati in kar privrel je iz mene. Šele takrat sta teta in stric ugotovila, da sem v kuhinji in da sem slišala, kaj je brala ...

Moj jok je postajal glasnejši, nazadnje sem tulila in hlipala skozi solze: »Domov hočem, dooooooov! Maaamaaa, domoooooov!«

Poskušala sta me potolažiti.

Jaz pa sem jokala in jokala in jokala in se nisem mogla ustaviti niti, ko mi je že zmanjkalo solz. Od joka sem se utrudila in nazadnje nisem vedela, ali sem šla sama spat ali me je v posteljo spravila teta. Zjutraj sem nadaljevala z jokom in vmes moledovala: »Hočem domov! Mama ... Kje je moja mama ... Domoooooov ...«

Teta je morala sestiti k mizi in napisati mami pismo, naj pride takoj pome. Takoj!

A kaj je pomenilo takoj, če je pismo potovalo dva dni

in je potem trajalo neskončno, da je mama z vlakom prišla pome!?

Ko je stopila v kuhinjo, mi je bila najprej nekam tuja ... Teta me je hitro poslala ven, da se nekaj zmenita.

Ko sta me poklicali nazaj, sem plaho stopila k mami, se naslonila na njeno krilo, skrila obraz in požirala solze. Mama je rekla, da bo prespala in da greva zjutraj domov. Jaz pa sem spustila solze na plan in zahtevala: »Ne jutri, zdaj greva domov, kar zdaj.« Tako dolgo sem tečnarila, da je mama res vstala in sva šli.

Teti nisem dala roke v slovo, še pogledala je nisem. Z mamo sva ujeli zadnji večerni vlak.

Zaradi tistega tridnevnega joka me je teta odtlej, kadar je pač govorila o meni, označila za *toto odrenko*.

Spet sem bila doma in dobro sem se počutila.

Pojma nimam, kako dolgo sem bila odsotna, kako dolgo sem bila pri teti. Meni se je zdela cela večnost! Celo večnost mi je bilo dolgčas za domom, za sestrami in bratoma. Oni

Zimski izlet v Mislinjo s sanmi, privezanimi na tovornjak; pri padcu v ovinku se je najstarejša Marjana poškodovala – zlomila si je nos.

pa me sploh niso pogrešali. Če so me spraševali, kako je bilo pri teti, sem rekla, da lepo, da sem imela svojo *pipiko*, ki je nesla jajčka samo zame, da sem imela zelo lepo pero s kamenčkom, skozi katerega sem gledala slike in da mi je teta kupovala čokolade in ...

»Zakaj si se pa potem cmerila in nisi ostala, če ti je bilo tako lepo in *fajn*?« so spraševali, ko jim je očitno mama povedala, da sem tam tako jokala, da je morala priti pome.

Zakaj nisem ostala?! – Ne vem!

In tudi tega ne vem, ali se me je izraz *odrenka* oziroma *cmera* prijel takrat ali pozneje. Skratka, tudi doma sem zelo dolgo veljala za *cmero*. Ko sva se z mammo nekoč odkrito pogovarjali o mojih *počitnicah* pri teti, sem jo vprašala, zakaj me je hotela *dati* teti. Mama je uporabila besedo posvojiti. »Saj veš, da smo doma še kruha stradali, tam ti pa ne bi nič manjkalo,« je rekla.

Povedala je še, da me je teta hotela posvojili že kot dojenčka, saj sem bila že peta *poscanka*, oče pa si je želel sina. Vendar teta takrat še ni imela urejene službe v Mariboru in sta zadevo preložili na poznejši čas. Hvala bogu zame, saj kot dojenček še ne bi mogla nasprotovati.

Mama je tudi povedala, da je teta še pred poroko s Tomažem zanosila in naredila splav, od takrat pa ni mogla imeti otrok. V tistih časih je mnogo žensk ob nenačrtovani ali neželeni nosečnosti odhajalo k nekakšnim mazačkam, največkrat v Maribor ali njegovo okolico. Za neporočene ženske je bila nosečnost sramota, v bolnišnicah tudi niso radi opravljali splavov, sicer pa je o tem odločala stroga komisija, ki je nosečnico zasliševala do obupanosti. Mazačke so imele svoj način za odpravo plodu: z navadno pletilko so ga izpraskale ali pa so uporabile strupeno korenino teloha ... Večina žensk se je po takšnem splavu zaradi krvavitev znašla v bolnišnici, kjer so se zdravniki borili za njihovo zdravje in celo življenje.

ŠOLA

Start v šolo torej ni bil v Mariboru, ampak v domačem kraju. Osnovna šola je bila v stari graščini z debelimi mrzlimi zidovi v Rotenturnu. V razredih so bile lončene ali železne peči, da je bilo pozimi vsaj malo toplo. Dobra plat šole je bilo veliko dvorišče s košatim drevesom. Med odmori smo se lahko lovili okoli drevesa, pod oboki in po celem dvorišču.

Oče nam je vsem naredil močne šolske torbice, tako močne, da so vzdržale celo osnovno šolo, čeprav smo se s torbami pod ritkami pozimi tudi drsali. Tu in tam je res moral kaj popraviti, zakrpati in prešiti z usnjem, drugače pa so naše torbe prenesle vso težo in vse naše vragolije. In nihče na šoli ni imel takšnih torb!

Na dvoriščni strani šole je bila jedilnica, kjer smo vsi šolarji dobili malico. Takrat je prihajala nekakšna ameriška pomoč v obliki hrane: rdečkasto rumen, zelo slan, sir, margarina in belkast namaz, ki se je v ustih lepil na nebo.

Iz tujine so prišla tudi jajca v prahu. Res! Enkrat nam je mama dovolila, da smo si otroci spekli jajca v prahu: najstarejša je vzela iz vrečke rumenkast prah, ga razžvrkljala v vodi in zmes popražila na masti. Da bi se hitreje ohladilo, je ponev nesla na balkon, mi ostali pa za njo z vilicami in s slino v ustih. Komaj smo dočakali, da se je malo ohladilo, potem pa smo vsi hkrati planili na *ajeršpajs*. Bilo je kar dobro in res je imelo okus po jajcih.

V šoli so preventivno skrbeli tudi za zdravje, saj je bilo veliko otrok zaradi pomanjkanja zdrave prehrane rahitičnih. Zato so v šoli ob glavnih odmorih ob malici delili ribje olje. Spomnim se, da smo ga občasno morali uživati tudi doma. Vsak eno veliko žlico. Okus je bil ogaben.

Ribje olje so v šoli najprej delili na žlici in marsikdo je bruhal zaradi ogabnega okusa. Pozneje smo požirali ribje olje

v kapsulah zelenkaste barve. Te je bilo malo laže pogoltniti. Vseeno mnogi tudi tega niso prenesli in so jih odvrgli na dvorišču. Včasih je dvorišče pozelenelo od teh kapsul, ki smo jih z veseljem pohodili. Potem so v jedilnici postavili kontrolo: vsak šolar je moral dati kapsulo v usta, pogoltniti in spet odpreti usta, da je dežurni pregledal, če je kapsulo res pogoltnil. Nekaterim je vseeno uspelo skriti kapsulo pod jezik ali za zob in jo je potem izpljunil. Dvorišče je bilo vedno manj zeleno, vse dokler niso prenehali s takšnim *ribjim zdravljenjem*.

Enega od razredov smo imenovali bunker (pozneje podmornica), ker se je do njega prišlo po stopnicah navzdol. S hodnika so bila prva vrata, nato stopnice in desno ter levo na nekakšnem podiju garderoba, potem druga vrata v razred. Stare lesene klopi so bile že črvive, izrezljane in neštetokrat popisane, in so kar vabile k dodajanju pisnih mojstrov.

Na praznovanju dneva pomladi pod Gmajno: spredaj učitelj Jože Leskovar drži Jožeta in Hedo, zadaj Irena, desno Jerica in Kristina ter Štumbergerjevi. Gospa Štumberger stoji peta z leve v zadnji vrsti in se obrača k Frančiški Štelcer ter Marjani.

Kogar so zalotili, je bil kaznovan. Za tisti čas so bile kazni za čisto normalne prekrške čisto normalne: včasih je moral kdo stati v kotu, z obrazom obrnjen v kot ob katedru. Ko se je učiteljica obrnila k razredu, se je kaznovani obrnil proti razredu, kazal osle in se pačil, da smo komaj zadrževali smeh.

Včasih so koga poslali iz razreda, včasih je kdo dobil z ravnilom po roki, mimogrede je učitelj klepetavega učenca potegnil za uho ali pa ga pocukal za *ta sladke*, tiste tanke laske na vratu. Nihče se ni pritoževal zaradi takšnega kaznovanja. Takšni so bili pač takrat vzgojni prijemi – poleg nešteti ukorov za vsak mišji drekec.

Ko sem hodila v *bunker*, sem, ne vem več, zakaj, za kazen morala iz razreda. Da me ne bi, kaznovanke, kdo videl na hodniku, sem ostala v prostoru med obojimi vrati, kjer je bila trda tema. Ko so se mi oči le malo privadile, sem *pritipala* do garderobe, stopila na podij in v temi počepnila pod plašči. Napenjala sem oči, prisluškovala glasovom iz razreda in vedno bolj me je bilo strah. V taki temi pa še res nisem bila sama. Bala sem se tudi, da bo kdo prišel s hodnika. Ravno to se je zgodilo: vrata s hodnika so se naenkrat odprla, jaz pa sem se poskušala skriti med plašči. Tla so zaškripala, prihajajoči se je ustavil in vprašal, kdo je ... Potem je prižgal luč in me zagledal, stiskajočo se med plašči. Bil je ravnatelj. Stopil je k meni, rekoč: »Pojdi z mano!« Svetloba me je zaščemela, z rokama sem zakrila oči, šlo mi je na jok ... Morala sem z njim v razred. Učiteljica je še huje pogledala kot takrat, ko me je poslala iz razreda. Ravnatelj mi je velel sestri v klop, sam pa je stopil k učiteljici in ji nekaj tiho govoril.

Mislila sem, da mi bo tudi on pred razredom pridigal o disciplini. Pa se sploh ni obrnil name. V razredu je bilo nenavadno tiho. Nikogar nisem upala pogledati. Sklonila sem se na klop in solze so mi kar same lezle po licih. Potem sem

slišala, da je ravnatelj odšel iz razreda, nekdo je prelagal zvezke in končno je zvonilo.

Od takrat iz našega razreda niso nikogar več pošiljali na hodnik.

Za spremljanje našega učnega uspeha je bila zadolžena mama, ki je hodila v šolo na najbolj nujne sestanke, sicer bi morala prepogosto v šolo. Včasih je prišla domov zelo slabe volje. Ni nas kregala, samo rekla je: »Dajte se bolj učiti!« Očetu ni povedala za slabe ocene, razen če je vprašal. Takrat je nastal cirkus; oče je povzdignil glas in vedno uporabljal množino, čeprav je padel samo en cvek enemu od otrok. Ošteval nas je, zakaj se ne učimo, ko imamo zlati čas, ko nimamo kaj drugega početi ... In tako naprej in tako nazaj in celo mama je poslušala, zakaj nas ne priganja bolj k učenju in za kazen je komu prepovedal izhod za določen čas; a nikoli ni bil na tekočem, komu in za koliko časa. Ob vsem oštevanju pa je pozabil, da smo morali kdaj pustiti domačo nalogo nedokončano, ker se je mudilo z delom v delavnici.

»Ob delu se največ naučiš,« je ponavadi rekel takrat, ko smo se kdaj izgovarjali na učenje in naloge, da nam ne bi bilo treba v delavnico.

Saj smo se res veliko naučili v delavnici.

PRI GOLU

Nasproti našega doma, pri Golu, pozneje hotelu Kompas, je bila kinodvorana, v posebni sobi pa je bil črnobel televizor, kjer so se ob večerih zbirali meščani. Takrat je malokdo imel doma TV-sprejemnik, zato pa so se predvsem moški radi zbirali v tej sobi. Od šanka so si prinesli pijačo in spremljali program v črnobelih slikah. Tudi otroci smo kdaj šli tja, ko je bil na sporedu šport: smučarski skoki v Planici, orodna telovadba s Cerarjem na konju itd.

Prostor je bil temen, zakajen in zasmrajen. Seveda smo lahko gledali TV-program le do osme ure zvečer, saj je veljala stroga *hora legalis*, obvezna ura, ko otroci nismo smeli biti več zunaj doma, na cesti ali v javnih prostorih.

Zgodilo se je, da je v TV-sobo prišel kakšen učitelj in če te je zalotil tudi pred osmo uro, si bil naslednji dan zagotovo vprašan in si dobil *šus*. Učitelji niso marali, da bi jih otroci videli pri pitju vina ali kajenju, ki sta bili glavni pregrehi v življenju navadnega človeka.

Ogled kinopredstave je bil družabni dogodek. Pri predvajanju filmov je bila vmesna pavza, ker je bil film navadno na dveh kolutih in je bil potreben čas, da je kinooperater zamenjal kolut. Takrat so se gledalci malo razgledali po kinodvorani, ugotovili, kdo je tam, in pokramljali.

Otroci skoraj nikoli nismo imeli denarja za kino. Vseeno se nas je tam, pred vrati, nabrala množica radovednežev in čakali smo na zadnjega obiskovalca. Potem je tisti, ki je obiskovalce spuščal v dvorano, pogosto je bil to sam šef kina – gospod Abel, največkrat pa gospod Murko, malo pogledal po sedežih in nas spustil v dvorano, rekoč, naj mirno sedimo in naj bomo tiho. Tako smo si mnogo filmov ogledali brezplačno.

Tudi mama in oče sta zahajala v kino in seveda plačala

karti. Daleč res nista imela, kar čez cesto, zato sta tisti dve urici brez skrbi pustila nas, otroke, same doma.

Takrat smo se skobacali v njuni postelji in sladko zaspali. Ko sta prišla starša domov, je kar dolgo trajalo, da nas je mama sortirala po posteljah.

Ko smo bili večji, smo se vsakega njunega obiska kinopredstave še bolj razveselili. Navadno je bilo to ob koncu tedna na štirinajst dni. Dve uri smo bili prosti, brez kontrole, brez opozarjanja, brez priganjanja za spanje. Kakor hitro sta odnesla pete, smo začeli s svojo zabavo. Odprli smo vsa vrata v stanovanju, poleti tudi okna, in začeli. Včasih smo se lovili iz sobe v sobo ali skakali po posteljah, peli, vreščali, predvsem pa smo bili vedno glasni, no, preglasni. Naše vreščanje, smejanje ali cviljenje se je slišalo po Glavnem trgu. Kadar sta mama in oče odšla v kino, so nas, otroke, slišali vsi v mestu. In vsi so vedeli, da očeta in mame ni doma.

Naslednji dan je mamu kakšna soseda vprašala: »A ste bili spet v kinu?« Mama se je začudila: »Kako pa veste?« »A kako? Saj smo slišali vaše *frocovje*, vedno se na ves glas derejo ...«

Mama nas je vedno znova opozarjala, naj nikar ne razgrajamo, če ju z očetom ni doma, in dodajala, da ji je že nerodno pred sosedi. A še v kino ne bo smela ali kaj, je potarnala. Saj res ni imela kakšnega drugega razvedrila, kot da je kdaj pa kdaj šla v kino.

Naslednjič smo prav tako vreščali in se podili po stanovanju, vendar smo postavili stražo: ko smo po uri računali, da je filma konec, se je eden od otrok postavil k oknu in dežural: brž ko je preko ceste zagledal ljudi, ki so prihajali iz kino dvorane, je zavpil: »KONEC!« To je pomenilo, da je filma konec in da prihajata ata in mama domov. Takrat smo ugasnili luči, zaprli vsa vrata in zlezli v postelje. Nastala je tišina. Morda se je slišalo le naše sopenje

in globoko sopenje, saj po tekanju sem in tja ni bilo mogoče hitro umiriti dihanja.

Mama je po kinu navadno prišla v našo veliko sobo preverit, ali spimo, in navadno je govorila v temo: »Saj slišim, da ne spite ... A ste se spet podili po sobah? Bom jutri spet poslušala od sosedov, kako ste bili glasni, kakšen cirkus naredite, če me ni doma ...«

Na žalost sta oče in mama vse redkeje hodila v kino.

*Slovenj Gradec v drugi polovici petdesetih let dvajsetega stoletja. Desno hotel Korotan, med ljudmi še vedno – Pri Golu. **

ŽLAJFAR IN KLOBUČNIK

V našem mestu sta bila dva posebneža: Žlajfar in Klobučnik. Z obema so starši in starejši strašili otroke. Rekli so: »Če ne boš priden, bo prišel Žlajfar ...« Ali: »Če ne boš priden, te bo že Klobučnik naučil manir ...«

Otroci v mestu smo se ju bali, saj so krožile strašne govorice, da Žlajfar krade majhne otroke, Klobučnik, ki je bil bolj učen, pa iz njih kuha žajfo ...

Žlajfar je bil suhljat, žilav možak, manjše postave, udrtih lic in z živahnimi očmi. Vedno je bil v kakšnem ponošenem suknjiču, v delavnici pa v srajci. Na Glavnem trgu je imel majhno delavnico, kjer je brusil nože in škarje ter popravljajl dežnike, znal pa je še marsikaj drugega. Precej prometa je imel in s tem se je preživljajl.

Za brušenje nožev in škarij je imel preprosto napravo: v lesenem koritu je bil velik okrogel brusni kamen, ki je bil preko osi povezan s pedalom. V koritu je bila voda, ki je sproti vlažila kamen. Ko je možak pritiskal na pedal, se je s pomočjo prenosa vrtel brusni kamen, na katerem je ostril rezila nožev in škarij. Rekli smo, da *žlajfa*, zato se ga je oprijelo ime Žlajfar.

Odrasli so rekli, da rad pije, da se ga rad *nažlajfa*. Njegovo razpoloženje je bilo odvisno od tega, koliko se ga je že *nažlajfal*. Včasih je bil miren in resen. Povedal je kakšno življenjsko izkušnjo, pregovor in delil nauke otrokom. Hitro je opravil naročeno delo; tudi kakšno *špico* pri kolesu je zamenjal.

Kadar pa se ga je preveč *nažlajfal*, je pljuval po tleh in preklinjal kot tristo hudičev. Pogumnejši fanti so ga takrat radi dražili, ker so ga zlahka razjezili že s tem, da so mu pravili Žlajfar. Takrat se je razjezil in se pognal v dir za nesramneži, vmes pa pljuval in preklinjal, da se je kar iskrilo.

Toliko kletvic, kot jih je znal in obvladal on, jih ni nihče drug.

Tudi mi smo včasih bežali pred njegovo jezo in prisopihali domov. Doma nikoli nismo slišali kletvic, preklinjanje je bilo greh. Po takšnem bežanju pred Žlajfarjem smo si dali duška in doma naštevali, kako je Žlajfar preklinjal: *porkamadona, krščenmatiček, tristo prekletih hudičev, tristo kosmatih, butli frdamani, tristo vragov, jebelacesta ...*

Otroci smo kmalu spoznali, da Žlajfar ni bil tako nevaren, kot so govorili. V bistvu je bil prijazen, samotarski človek, ki je pač izmenoma delal in pil in ki je poznal veliko življenjskih resnic. Včasih je stresal iz sebe ljudske modrosti, reke in izreke. Govoril je o resnicah in krivicah, nikoli pa nikomur ni želel nič slabega.

Ko je bil že bolj betežen in še bolj zapit, je vse manj govoril in vse bolj robantil.

Govoril je, da bo kmalu umrl in da se mu ne splača več leči v posteljo; priskrbel si bo krsto, da ga ne bo treba prelagati iz postelje, ko bo umrl.

Ob njegovi delavnici je bilo res skladišče komunale s krstami in Žlajfar se je večkrat potikal tam. Ljudje so govorili, da je včasih prespal kar v krsti in da je bil zjutraj presenečen, da je še živ.

Mestni fantje v tistih najbolj norih letih so se kdaj skrili v kakšno vežo in preizkušali učinkovitost alkohola.

Tako je bilo tudi tisti večer. Nekaj *pobov* se je pred odraslimi skrilo v vežo, kjer so se pač malo nacedili. Potem so malo raziskovali in odkrili za vrati mračen prostor s krstami. Pogumno so sedli na eno od krst in čedalje glasneje klepetali. Na vsem lepem se je iz kota zaslišalo stokanje in javkanje in kar naenkrat se je dvignil pokrov krste v kotu in iz nje je opotekajoče se zlezla temna pojava. Hreščeč glas je preklinjal, pljuval in bentil, kdo da ga moti pri nočnem počitku ... *Tristo zelenih hudičev!*

Fantom so se zašibila kolena in ucvrli so jo ven ter domov, kjer niso upali povedati, kaj so doživeli.

Vseeno so naslednji dan po mestu govorili o mrliču, ki je vstal od mrtvih. Zvedelo se je celo, da je bil to Žlajfar. Da se je maščeval nad tistimi, ki so ga kdaj žalili, in da jih bo poslej strašil. Iz ljudi se ne sme norčevati, dobro pa je zmoliti kakšen očenaš za vse mrtve duše.

Kmalu je bilo slišati, da Žlajfar spet *žlajfa* in večina je šla v njegovo delavnico prodajat zijala, da bi se prepričali, če je res še živ. Pa še kako je bil živ! Enako sočno je preklinjal kot prej. Je pač prespal v krsti in se zbudil, ker so bili fantje preglasni.

Ko je zares umrl, menda ni imel nikogar, da bi prišel na pogreb.

Klobučnik je bil pravo Žlajfarjevo nasprotje. Visok, urejen možak je bil vedno v lepem suknjiču, vedno s kravato in vedno je imel na glavi klobuk, ki ga je ob pozdravu *dober dan* vedno z enako elegantno gesto z desno roko narahlo privzdignil in ob tem po bontonsko pokimal. Odrasli so mu vljudno odzdravljali. Otroke je rad opozarjal na bonton: da je treba starejše pozdravljati in pri pozdravu dati roke iz žepov. To je rekel, preden si ga utegnil pozdraviti, in se je razjezil, češ, ali nas v šoli ne učijo pozdravljati in da je pozdrav osnovni bonton ...

Nič groznega torej, otroci pa smo se ga vseeno bali. Raje smo se mu izognili in se skrili v kakšno vežo, če smo ga še pravi čas zagledali na ulici.

Neko popoldne sem s kredo risala obraze na desnem in levem pločniku. Proti večeru sem rekla bratu Jožetu, naj gre z menoj, da vidi, kaj sem narisala. Pa sva šla zvečer po Glavnem trgu in občudovala obraze. Seveda sva gledala po tleh. Naenkrat je pred nama stal Klobučnik. Ostala sva brez sape in brez besed, čeprav sva vedela, da bi morala pozdraviti.

»A ne znata pozdravljati?« naju je prehitel Klobučnik.

Ko sva nekaj zmoljla, je rekel: »Spravita se domov in spat, ura je že osem ...«

Po osmi uri smo otroci že morali biti doma. Veljala je *hora legalis*.

Midva pa sva bila tako prestrašena, da se nisva mogla premakniti. Počakala sva, da je odšel, potem sva se skrila v bližnjo vežo. Ko sva prišla k sebi in iz veže, sva spet naletela na Klobučnika, ki se je očitno obrnil in šel v smeri našega doma.

»A še zdaj nista šla domov?« se je razhudil. »Zdaj pa grem k vajinemu očetu!«

Človek je bil znan tudi po tem, da je govoril lepo slovenščino in da je imel zelo rad red.

Kar je rekel, je tudi storil.

Z bratom sva jo popihala domov, videla pa sva, da je šel za nama proti našemu domu. Ko sva v veži zajela sapo, sva slišala, da je šel v delavnico k očetu. Križana gora, kaj bo zdaj!

Reševala sem svojo kožo in se skrila v spalnici, kjer sem odkrila dobro skrivališče: ob steni je bila velika pisalna miza s predali na vsaki strani, na sredini je bil prostor, v njem pa velika škatla z novoletnimi okraski. Izvlekla sem tisto škatlo in se skrila za njo. Ko so me iskali v sobi, me niso našli. Iz kuhinje sem slišala bratov jok, s ceste pa sestro, ki me je klicala. Dolgo so me iskali. Ko sem vendarle prilezla iz skrivališča, sem se kar brez umivanja spravila v posteljo in se z odejo pokrila preko glave. Tam so me začudeni odkrili, saj so me že prej iskali v spalnici.

Moja postelja je bil pravzaprav kavč ob vznožju dveh postelj, na desni strani pa je bila velika miza, na katero smo ob koncu leta postavili novoletno jelko.

Tako sem bila kar varna med posteljama in mizo.

Tisti večer me je bilo vseeno neznansko strah. Tudi potem,

ko so vsi šli spat, sem izpod odeje s strahom gledala proti vratom. Da ne bi od tam kdo prišel pome in me odnesel.

Tako dolgo sem buljila v vrata, da sem res videla, kako se je premaknila kljuka ... Vrata so se počasi odprla ... Rjuha pod mojo ritko je postala mokra ... V sobo je stopil Klobučnik, za njim oče in postavila sta se pri vznožju kavča ... Tiho sta se pogovarjala ... Klobučnik je vprašal, kje lahko začne ... A kar pri mojih nogah ... Potegnila sem noge k sebi in se zvila v klobčič, neke roke pa so me že grabile ... Ni mi preostalo drugega, kot da sem zbežala ven ... Po ulici mimo vrtca proti šoli ... Ooo, tam je naproti prihajalo strašno bitje ... Z veliko glavo, z enim krvavim očesom na sredini, gologlavo, le nekaj las je štrlelo v zrak, imelo je tanke roke in noge in okrogel trup brez obleke ... To strašno bitje je prihajalo proti meni ... Morala sem se skriti in zbežala sem na šolsko dvorišče pod oboke, se skrila za sodi, ki so stali tam ... Komaj sem dihala ... Tisto bitje pa je prišlo za menoj na dvorišče, od nekod vzelo majhnega otroka in ga obesilo na nekakšen mesarski kavelj na zidu šolskega dvorišča ... Pod kavljem je stalo leseno korito ... Bitje je začelo udarjati po otroku, ki je padlo v korito, tam se je znašel prašič ... In grgr... in ... in ... ooo ... grozaaaaa ... A bi mene tudi požrl ... Bi iz mene naredili žajfo? Ne!! ... NEEEEEE!!!!

Mama je stala pri mojem vzglavju. Z vlažno brisačo mi je brisala čelo. Potem mi je zmerila temperaturo in nekomu ob sebi rekla, da bo treba poklicati zdravnika, da je vročina visoka ...

Oddahnila sem si, ko sem se znašla ob njej. Vedela sem, da sem na varnem, pa naj bo vročina še tako visoka.

Ko smo otroci odraščali, so nas starši in sosedje nehali strašiti z Žlajfarjem in s Klobučnikom.

VELIKA ŽEHTA

Ob nedeljah zvečer je mama namočila perilo v veliki bani in v lesenem škafu. V bani je bilo belo perilo, v škafu pa pisano. Rjavo milo je naribala na perilo in vse skupaj prelila z mlačno vodo. Tako je ostalo čez noč, drugi dan pa se je začela velika *žehta*.

Punce smo morale pomagati pri pranju, ki je trajalo skoraj ves dan. Pri pranju na *ribežu*, lesenem ali kovinskem, smo velikokrat imele krvave členke na prstih, mama pa je vedno opozarjala, da moramo ribati perilo in ne prstov.

Če se je le dalo, smo se izognile temu mukotrpnemu delu.

Mama je bila iznajdljiva in je veliko *žehto* predstavila na torek, ko je izhajal tednik TT s stripom Mikija Mustra o Zvitorepcu in njegovih dogodivščinah. Strip smo vsak teden nestrpno čakali, pa tudi križanko, ki smo jo vsi hoteli reševati. Mama je rekla, da je treba najprej oprati perilo, potem bomo lahko brali TT.

Sama sem kdaj pomagala prati perilo, drugi pa so medtem veselo prelistavali TT. »To je krivica,« sem rekla mami, a me je samo vzpodbujala, naj pridno perem in bom potem tudi jaz lahko prelistala TT.

Med pranjem sem dobila idejo za svoj strip. Po večerih sem s tintnim svinčnikom risala zgodbo, ki niti ni bila bog ve kakšna zgodba; o Miški in Mišonu, ki sta se podala po svetu in se znašla v Afriki. V Afriki zato, ker sem takrat najraje risala male črnčke z debelimi ustnicami, uhani v ušesih in v krilcih iz slame.

Risbice sem zložila skupaj, zašila in nastal je lep *zvežčič*. Tega je videl stric Mirko, poslal v Ljubljano na Viba film in od tam so mi poslali dopis, naj se oglasim, da je treba idejo dopolniti ali nekaj takega.

Ampak, ljudje božji, kako naj grem jaz, otrok, v Ljubljano? Kdo bi me peljal? Poleg tega sem vedela, da je za risani film potrebno za en gib narediti toliko in toliko risbic; jaz tega vendar ne zmorem ...

Na dvoriščni strani ob drvarnicah je oče uredil pralnico, kjer smo prali perilo, v kotlu pa ga prekuhali. Prostor je bil majhen, v njem sta komaj lahko stali dve osebi. Od prekuhavanja belega perila se je kadilo in vlaga je silila v nos, umazanega perila pa ni in ni hotelo biti konec. Mama nam je dala manjše kose perila, a je bilo pranje vseeno zelo težko.

Nekoč sem ob pranju spodnjih hlač – gat, izjavila, da se nikoli ne bom poročila.

»Zakaj pa ne?« se je začudila mama.

»Da mi ne bo treba prati gat.«

»Hohoho,« se je prostodušno zasmejala mama. »To je pa še najmanj, kar je hudega v zakonu.«

Pojma nisem imela, kaj je lahko še hujše.

*Štepihi so s slovenjgraškega Glavnega trga izginili konec petdesetih let dvajsetega stoletja. ***

Za pranje perila je bilo potrebno nanositi ogromno vode iz mestnega vodnjaka. Za splakovanje smo zbirali deževnico, ki je mehka voda, saj mehčalcev še nismo poznali. Na dvorišču je pod posebej izrezanem žlebu vedno stal škaf ali velika kad, kjer se je ob dežju zbirala deževnica za splakovanje perila. Ob sušnem obdobju smo z vozičkom vozili perilo na sejmišče ob Kuharjevem parku, kjer smo perilo izplakovali v Suhodolnici.

Sejmišče se je imenoval prostor desno od mostu, kjer so bili včasih sejmi z živino, tam je bila tudi vaga za živino in najbolj položen dostop do Suhodolnice, zato so se tam zbirale vse mestne perice. Tam si slišal tudi vse novosti in novice, tam so se ženske naklepetale, hvalile, tarnale, se razburjale ali smejale in delile nešteto naukov.

Najbrž smo bili redki med otroki, ki smo pomagali mami pri pranju, zato so nas ženske vselej pohvalile, kako pridni smo, da drugi otroci že ne pomagajo ... Ampak hitro so se razjezile, če smo izplakovali v toku pred njimi, ker smo preveč skalili vodo. Če smo se postavili za njimi in nam je slučajno ušel iz rok kakšen robec ali cunjica, so spet zagnale vrišč, da je škoda vsakega koščka perila ... O, kako so včasih pomagale loviti kakšno navadno krpico, da ni splavala po vodi!

Pozno jeseni, ko je bila voda že ledeno mrzla, je bilo ob vodi manj peric. Takrat so ob dotiku z vodo res boleli in pekli prsti. Doma si jih komaj pogrel v mlačni vodi.

Je pa že bilo bolje znositi vso vodo z vedri iz mestnega vodnjaka. Tam je bilo tudi nekakšno zbirališče mladih. Čeprav niso prihajali po vodo, so tam postopali, klepetali, se dogovarjali za zmenke, za kino, tam so se ustvarile simpatije, iskrite so se iskrite ...

V najbolj cvetočih letih so moje sestre zato, da bi videle svoje simpatije, večkrat na dan hodile po vodo, čeprav so prinesle domov le pol vedra. Ni mi bilo jasno, zakaj so tako

rade hodile k vodnjaku. Sama sem tja res hodila samo po vodo. Že to je bilo dovolj mučno, da me je kakšen fant vprašal, kje je moja *ta lepa* sestra; moje sestre so bile vse lepe! In pametne, ker so bile starejše.

Akcije z vedri po vodo so se končale, ko so meščani sami poskrbeli za dovod vode do svoje hiše. Tudi naš ata je poskrbel, da so nam napeljali vodo v hišo; pipo z umivalnikom so montirali na hodniku v predprostoru na vrhu stopnic. Tam je bilo mrzlo in voda je večkrat zamrznila in morali smo poklicati koga s komunale, da jo je odmrznil. Mama se je jezila na očeta, rekoč: »Sem ti rekla, da jo napelji v kuhinjo!« Pozneje je voda res pritekla v kuhinji.

Mama se je sploh večkrat jezila na očeta, ki je ob pomanjkanju denarja poiskal najcenejše variante za nakupe česar koli. Ne vem, da bi kdaj imeli novo pohištvo. Omare za spalnico je kupil stare in nekdo jih je prebarval, da so bile videti kot nove. Služile so svojemu namenu in to je bilo glavno. Mama je vseeno včasih pokazala kisel obraz.

Bilo pa je tudi drugače.

Oče se je lotil mizarskega dela in delal in delal in ko mame ni bilo doma, nas je sklical skupaj, da pomagamo. V kuhinji je sestavil leseno kotno klop, ki jo je sam naredil, takšno z leseno steno za ozadje.

Ko je bila klop postavljena, smo sedli za mizo in čakali, da pride mama domov. Slišali smo njene korake na stopnicah in zadrževali dih. Potem so se odprla vrata, mama je prižgala luč. Kot ikone smo sedeli za mizo na klopi in čakali, kaj bo. Mama je pogledala po kuhinji, nas zagledala zbrane pri mizi in zagledala kotno klop. Takrat se ji je obraz razjasnil, šlo ji je na smeh in na jok. V koticah ust so se ji naredile jamice. Dolgo ni nič rekla, le obraz se ji je smejal. Mi pa smo planili k njej in vsevprek hvalili: »A ni lepo, a ni *fajn*, a vidiš ...«

»To je pa res lepo,« je rekla in se na široko smejala.

ČIGAVA SEM

V najbolj trapastem obdobju, ko sem bila tudi najbolj občutljiva, so se mi dogajale najbolj trapaste stvari. Sama sebi in vsem ostalim sem bila odveč.

Nihče me ni maral, ker sem bila naj, naj, naj, naj, naj ... punca: najmlajša od punc, najbolj *cmerava*, najbolj *klupasta*, najbolj trmasta, najbolj požrešna, najbolj debela, najbolj lena, najbolj *butasta* in najbolj grda.

Takšna, ja! To so mi tako dolgo stresali na glavo, da sem navsezadnje verjela. Zato sem pogosto jokala. Kaj pa naj bi? Kako naj bi se branila?

Sestre so potegnile skupaj, mene so potisnile na stran ali pa so stopile skupaj in me dražile. Na ulici, ko so bili zraven drugi otroci, so izzivale: »Glej, samo krivi prst ji pokažeš, pa se že dere!« In so me obkrožile in molele vsaka svoj krivi prst pod nos, na nos, v nos ... Bolj ko sem se obračala stran, bolj so se vrtele okoli mene in s prsti silile vame, se hihitale. »Glej glej, se že *cmeri*! A vidite, da je res: kriv prst ji pokažeš pa se *cmeri*!«

Res so mi pritekale solze. Res sem bila *Cmera*.

Pogosto sem slišala pripombe, da sem čisto drugačna, nič podobna sestram, da imam oči kot Japonka.

Pravili so, da se je med vojno marsikaj dogajalo in kaj veš, če me ni nekega nelepega dne nekdo od kdo ve kod in kdo ve zakaj pustil pred našimi vrati.

Menda ja niso Japonci hodili po našem mestu?!

Ko bom dovolj zrela, mi bo mama morala povedati, čigava sem! *Naša* že ne, saj me potem ne bi vedno bolj odrivali.

Včasih tista, ki je bila na vrsti za pogrinjjanje mize, nanjo ni dala mojega krožnika. Zame je to pomenilo, da me ne marajo pri mizi. Lakota je vendarle naredila svoje: sama sem vzela svoj krožnik in šla z njim sedet na zaboj ob oknu na

drugi strani dolge kuhinje. Nihče me ni povabil, naj vseeno prisedem k mizi. Kar pustili so me tam, samo pri oknu. Kolikokrat sem požirala juho s solzami vred. Zanje je bil to dokaz, da sem trmasta in *klupasta*.

Kadar so se sestre pogovarjale o zaupnih stvareh in sem bila v bližini, so me nagnale stran ali pa rekle, da je oblačno. In zelo pogosto je bilo oblačno.

Pravzaprav je bilo stalno oblačno, ker sem stalno najmlajša od punc, čeprav le za leto mlajša od dvojčic. Ko sta bili stari petnajst let, sta rekli, da sem še premlada za take pogovore; ko sta bili stari šestnajst let, in jaz petnajst, sem bila še vedno premlada za take pogovore. In ko sem imela že sedemnajst let, sem bila za sestre še vedno premlada pa tudi *pretumasta* za kakšne resne pogovore.

Nekaj časa sem bila prav obsedena od tega, da mi mora mama povedati, čigava sem. Slinila sem se v njeni bližini, da

V Kuharjevem parku: Heda z bratoma Andrejem in Jožetom (desno) ter varovancema Janico in Milanom

bi bili kdaj sami, da bi mi upala povedati. Pomagala sem pri kakšnem delu, ko mi sploh ne bi bilo treba, samo zato, da bi našla primeren trenutek za pogovor. Mama pa nič!

Ko sem malo odmaknila misel o svojem poreklu, sva se z mamo neko popoldne znašli sami v kuhinji. Mama je sedela na zaboju za drva ob peči, jaz sem si v umivalniku na stolu ob peči prala lase. Da so se bolj bleščali, sem v zadnjo vodo pri *splakovanju* dodala malo kisa. Potem sem odprla pečico, položila časopis, sedla na pručko in tiščala glavo v topli zrak pečice; tako smo si sušili lase.

Ko sem tako obračala vročo glavo in ob sebi čutila mamino toploto, sem ugotovila, da je pravi čas, da razčistim *svoj primer*. Dolgo sem zbirala pogum, saj ne moreš kar tako na vsem lepem vprašati: »ČIGAVA SEM?«

Potem sem le vprašala malo drugače: »Mama, zakaj me nihče ne mara?«

Očitno je bila presenečena. Dolgo ni rekla nič.

Ponovila sem: »Povej mi, no, zakaj me vsi sovražijo?«

»Kdo ti je pa rekel, da te sovraži?« je bila presenečena.

»Saj sama vidiš, kako je. Vedno sem vsem napoti! Ti pa nič ne rečeš!«

»Kaj pa naj rečem?«

»Nobene besede ne rečeš zame,« sem moledovala, da bi mi končno povedala, kako in kaj.

»Tebi se samo zdi, da te ne marajo ...«

»Ne, ne zdi se mi: zakaj pa spet ni bilo zame krožnika na mizi? Še pri mizi ne smem jesti ...« mi je šlo že na jok.

»To je samo *tracanje*, samo *tracajo* te.«

»Zakaj pa me ne zagovarjaš, ko me zmerjajo?«

»Če bi te zagovarjala, bi rekli, da si moj *cartlček*, pa bi te še bolj *tracali*. Bo že bolje,« je zaključila mama.

Potem je vstala in kar odšla iz kuhinje. Ni povedala, čigava sem. In nobenega Japonca ni omenila.

Ko bi vsaj rekla, da me ima rada!

MAMIN BEG

Tudi mama je imela svoje stiske. Včasih zato, ker ni imela kaj dati na mizo ali pa je spet zmanjkalo kruha, ki si ga nikoli nismo smeli rezati sami. Ali pa se ji je čez dan nabralo dovolj hudega, da se je razjezila, ko smo se pri večerji z žlicami stepli za tisto peščico ocvirkov na vrhu žgancev.

Včasih je brez besed vstala, ogrnila jopico in odšla skozi vrata. Takrat smo utihnili in poslušali njene počasne korake po stopnicah. Sama je šla v temo, kdo ve kam.

Kaj če se ji kaj zgodi?

Odločila sem se in stekla za njo po stopnicah, na cesto, se ozirala na vse strani ... Kam je izginila? Pogledala sem v Ozko ulico, potem naprej ... Tam sem jo videla v slabo razsvetljeni ulici. Ni me bilo strah teme, nekaj pa me je vseeno tiščalo v prsih. Tiho sem šla za njo, da me ne bi opazila. Njeni koraki so postali počasnejši in samo zmignila je z glavo, ko je rekla: »A tebe so poslali za menoj?«

»Ne, niso me poslali. Sama sem šla.«

Potem sva šli skupaj naprej, proti njivam, kjer je bilo vedno bolj temno. Kjer je bil mir. Stopali sva brez besed, ena ob drugi, vendar tako neskončno daleč ena od druge.

Mama je razmišljala v svojem svetu, jaz pa nisem znala priti vanj. Moja stiska ni bila nič manjša od njene; še večja je bila: skrbelo me je za mamo, skrbelo me je, kako bova v temi prišli domov, skrbelo me je ... Če ob njenih begih v temo nisem šla za njo, me je še bolj skrbelo.

V naravi in tišini se je mama pomirila. Navadno je šla do naše njive na koncu mesta, rekla kaj o spravilu zelenjave, da je pretrgala morečo tišino, da je že slana in bo treba vse pobrati ... Potem je spet zavila proti domu.

Če sem šla za njo, sem imela dober občutek, da sem jo jaz pripeljala domov.

TUDI OČETJE JOČEJO

Oče je velikokrat delal cele dneve in je pozno prihajal na kosilo. Včasih si je prej privoščil partijo šaha s kolegom ali pa je šel čez cesto h Golu na kartanje. Doma ga nismo čakali in smo brez njega sedli h kosilu, potem pomili in pospravili posodo. Oče je namreč vzrožil, če v kuhinji ni bilo pospravljeno in tudi enega samega lončka ni smel videti nepomitega.

Neko pozno popoldne je prišel v kuhinjo in s počasnimi koraki sedel na svoje mesto k mizi. Brez besed sem na štedilniku pogrela kosilo in odnesla krožnik juhe na mizo. Oče je medtem položil roke na mizo in sklonil glavo nanje, zato sem dala krožnik bolj na sredino mize. Potem sem šla nazaj k peči, da postrežem še ostalo. Oče se ni zganil. Glava mu je še naprej počivala na rokah. Mogoče ni slišal, da sem juho že postavila na mizo ali pa sem dala krožnik predaleč stran od njegovega sedeža. Saj je bil včasih kar trmast in ni jedel, če nisi postavil krožnika točno na njegovo mesto, na doseg roke.

Jezilo me je, da se bo juha ohladila in bom morala še enkrat pogrevati.

»Saj že imaš na mizi. Zakaj pa ne ješ?« sem zadirčno vprašala in stopila nazaj k mizi, da bi mu krožnik postavila bliže.

Oče se še vedno ni zganil.

»A čuješ!«

Takrat sem opazila, da so mu podrhtavala ramena. Vedno močneje. Nazadnje se je tresla tudi njegova sklonjena glava, ki jo je še bolj stisnil med roke. Zaslišala sem pridušen stok. Saj oče joče!

Kri mi je butnila v glavo in nebogljenost sem stala ob njem. Bilo me je sram in hudo mi je bilo.

Zbrala sem ves pogum, da sem ga prijela za ramo in stisnila iz sebe:

»Ata, oprosti. Saj nisem mislila tako. Nisem se mislila zadreti nate ... Samo ujezilo me je, da ne ješ, ko ti prinesem na mizo ...«

Očetova ramena so se malo umirila, še vedno pa ni dvignil glave.

Skesano sem ponovila: »Oprosti, ata, saj ...«

»Pusti, saj ne gre za to,« je končno rekel.

»Kaj pa je narobe?«

Dvignil je glavo in zamahnil z roko: »Ah, nič.«

»Kaj je narobe?«

Njegove oči so bile rdeče in videla sem solzo, ki mu je stekla po licu. Potem je naredil žalostno trpečo *grimaso*, ko je z jezno sikajočim glasom spravil skozi zobe: »Meni že ne bo nihče očital, da ne skrbim za svoje otroke! Tak *šmrkavec* mi že ne bo nič očital! A on skrbi za toliko otrok?!«

»Kdo ti kaj očita?«

»Presneti *šmrkavec*! On mi že nima kaj očitati! Saj cele dneve garam, da imamo kaj jesti. A on skrbi za moje otroke? A mi je že kdo kaj dal? Vse sem sam ustvaril, nihče mi ni ničesar podaril!«

»Kdo ti je kaj rekel?« sem vztrajala.

Oče je kar preslišal moja vprašanja. Vstal je od mize in začel hoditi gor in dol po kuhinji, kot da je sam.

Bolj sebi kot meni je govoril in mahal z rokama: »Tak *šmrkavec* mi upa reči, naj grem raje domov in skrbim za svoje otroke! Kaj bo njega skrbelo za mojo *deco*! Zase naj skrbi! Sebe naj pogleda, kako skrbi za svoje ...«

Ko je prišla mama v kuhinjo, sem le izvedela, da so možje pri Golu kartali in da je bil mlajši možak jezen, ker nikoli ni zmagal, oče pa je. Očetov izraz *šmrkavec* je bil žaljivka, zato mu je poraženec ob stalnih porazih zabrusil, naj raje doma skrbi za otroke, kot da karta v gostilni.

To je očeta hudo prizadelo.

Podobne očitke glede otrok je slišal tudi od sosede, ko so se *pričkali* zaradi kleti in izvoza na dvoriščni strani. Naša hiša je bila podkletena, sosedova pa ne, in veljal je ustni dogovor, da smo lahko pri njihovih vratih vozili voziček na ulico, saj so bile pri naših vratih na Glavni trg stopnice. V zameno je sosed lahko koristil del naše kleti in tudi izhod na Glavni trg na naši strani, skozi naša vrata. Naenkrat pa soseda ni pustila izvoza čez dvorišče in tako tudi gnojnice nismo mogli odpeljati. Vse fekalije so se zlile po kleti, otroci pa smo zboleli.

Seveda je šel oče takrat k sosedi, da bi zadevo razčistil. Očitno so imeli vsi trije sogovorniki – sosed z ženo in naš oče – slab dan, ker se sploh ni dalo kaj pogovoriti, kaj šele dogovoriti.

Spet sem slučajno imela zraven svoj nos, saj sem bila

Slovenj Gradec na stari razglednici iz leta 1910. Na fotografiji je prva z leve hiša, v kateri je kasneje prebivala družina Štelcer. *

na dvorišču in sem slišala prepiranje. Slišala sem, kako je soseda očetu rekla nekaj o tem, da naj raje poskrbi za svoje otroke; da se še za deževnico bojimo in da smo jim še vode *fauš* ...

O, to pa je bila očetova šibka točka, če mu je kdo kaj očital zaradi otrok!

Oče je povzdignil glas: »Kaj ste rekli?!« Zažugal je z roko proti sosedi, ki je stala na balkonu. Sosed ga je hotel pomiriti in je šel v stanovanje po neko žgano pijačo, za spravo ... Od strahu sem stekla z dvorišča in se skrila v klet na koncu stopnic, kjer je bila tema in me nihče ni videl. Tam sem čepela, ko sta sosed in oče prišla prav pred stopnice v veži.

Sosed je miril očeta, se nekako opravičeval in silil, naj spiye, da se bo pomiril. Na dnu stopnic sem tiščala glavo med kolena, da bi bila še manj opazna. Samo slišala sem, da je pritekla spodnja soseda Pavla in zavpila: »Kaj ste nori, da mu silite pijačo?! A ne veste, da on sploh ne pije, da ne prenese alkohola? Pijača ga že ne bo pomirila, ampak bo še bolj živčen. Spravite to stran ...«

Prijela je očeta pod roko in ga peljala po stopnicah k nam domov.

Ko sem se spravila iz tistega temnega skrivališča in s strahom šla domov, so bili vsi ostali zbrani v spalnici ob očetu, ki je ležal na postelji, krilil z rokami, se premetaval, jokal in robantil. Nekdo je poslal po zdravnika.

Zdravnik je najprej rekel, da ga k pijancem ni treba klicati, potem pa je ugotovil, da gre za živčni zlom.

Po tistem nihče od otrok ni več šel k sosedi, kadar je koga poklicala z dvorišča, naj pride gor, da ima nekaj za nas ...

JAKEC

Ko mi je bilo deset ali enajst let, me je oče med počitnicami poslal k čisto neznanim ljudem v Podvelko. Gospa je prišla pome, peljali sva se z vlakom, potem sva šli od postaje še dolgo peš skozi gozd mimo velike rumene hiše ob cesti in na hribček, kjer je tik ob gozdu stal njihov dom. Naproti nama je prišel svetlolasi petletni fantič, ki me je čisto odkrito ogledoval. Gospa je rekla, da je to Jakec, moški za njim pa je pokimal v pozdrav.

Njihov dom je bil res skromen. Na levi strani je stal hlev, v njem je bila ena sama krava, prašiček in nekaj kokoši, zraven je bil senik in stranišče na štrbunk. Hiša je bila pravzaprav en sam prostor. Ob levi in desni steni pod oknoma sta stali postelji, na zadnji steni med njima miza in trije stoli, levo od vrat velik štedilnik, zaboj za drva in *kredenca*.

Sedli smo za mizo in ženska je rekla, da bom pomagala, kolikor bom zmogla. Medtem mi je fantič spontano zlezal v naročje in me radovedno gledal. Želel je, da bi ga malo *pocartlala*, želel si je malo moje pozornosti. Bilo mi je nerodno in sedela sem ob mizi kot štor, z rokami ob telesu, niti na mizo jih nisem naslonila niti ga nisem poskušala ujeti, ko je začel poskakovati na mojih kolenih in je skoraj padel na tla.

Ženska je postavila na peč ponev z žlico ocvirkov, strla v lonček s smetano dve jajci in rekla Jakcu, naj pomaga pripraviti večerjo za naju. Potem je šla, rekoč, da ima še zunaj delo.

Jakec je bil droban deček z milim in radovednim pogledom, a pogumen za tri take Jakce. Očitno navajen samostojnosti me je potegnili za roko k peči, mi dal lonček z jajčkoma v roko, rekoč: »Daj, speci nama!« Pa sem spekla tisti jajčki na ocvirkih in s smetano in ponev položila na mizo.

V kuhinji se je medtem stemnilo, v hiši pa ni bilo elektrike. Kmalu sta prišla gospodinja in kmet. Ona je prižgala petrolejko, prinesla k mizi kruh in kavo in prisedla sta k mizi. Preden so se dotaknili hrane, so se prekrizali in začeli z večerno molitvijo. Jaz sem sklonila glavo in po tihem molila z njimi, ne da bi se prej pokrižala, ne da bi vsaj nakazala, da znam moliti. Doma smo bili navajeni, da smo v postelji zmolili svojo molitev *sveti angel*.

Po večerji je odšel kmet spat na senik, gospodinja in Jakec pa sta legla v posteljo na levi strani kuhinje, čeprav je hotel Jakec spati pri meni. Gospodinja je rekla, da sem gotovo utrujena in naj spim sama v postelji. Tako sem s slabo vestjo, ker nisem upala glasno moliti z njimi, legla v posteljo pod oknom in po tihem zmolila svojo molitev: »Sveti angel, varuh moj, bodi vedno ti z menoj; stoj mi noč in dan ob strani, vsega hudega me brani, prav prisrčno prosim te, varuj me in vodi me, v sveti raj popelji me, amen.«

Noč je bila jasna. Počutila sem se osamljeno, nesrečno, žalostno. Nisem in nisem mogla zaspati.

Ko sem tako v mraku oprezala po prostoru in poslušala enakomerno dihanje onih dveh na drugi postelji, sem ob oknu zagledala bežeče iskrice. Vedno več jih je letelo mimo. Mogoče se je zunaj kaj vžgalo?! Lahko se vžge še hiša! Gozd je blizu in lahko zgori tudi gozd!

A naj pokličem žensko in povem, da zunaj gori, da že iskre letijo mimo okna? Naj jo zbudim, ko tako mirno spi? A se ne bo ujezila? Pa saj je njen mož zunaj na seniku in bi že moral opaziti požar in ukrepati!

Vedno bolj me je bilo strah, a nisem upala poklicati ženske. Iskre pa so še kar letele mimo ... Spet sem začela moliti: »Sveti angel, varuh moj, bodi vedno ti z menoj ...«

V tistem trenutku sem si res predstavljala majhnega angelčka, lebdečega nad mojo posteljo, pravzaprav tik ob meni, in nekako pričakovala, da bo ukrepal, da bo preprečil

požar. Še Bogu sem se priporočala, naj pomaga, da ne bo kaj zgorelo. Iskre so še kar švigale mimo ... Le zakaj mi moj angel varuh ne pomaga, saj je slišal mojo gorečo molitev in moje prošnje? Še na svojega angela varuha se ne moreš zanesti! Spet sem imela slabo vest, da bom jaz kriva, če bo kaj zgorelo, ker nisem poklicala.

Ko sem se zbudila, so bili vsi drugi že pokonci. Vesela sem bila, da nismo pogoreli, in zadovoljna sem sedla k zajtrku. Nihče ni rekel kaj o kakšnem ognju ali tlenju ali iskrah, zato sem previdno omenila, da se mi zdi, da sem ponoči videla pred oknom iskre.

»Jaaaa!« je poskočil Jakec. »A si videla kresničke? A ne, kako so lepe?«

To je bilo torej to, kresnice, majhne žuželke, ki se jim ponoči svetijo zadki.

Tako sem prvič videla kresničke in mnogo večerov zatem sva jih z Jakcem načrtno opazovala. Včasih se je iz trave ali iz grmovja vsul cel roj kresnic in res je bilo videti, kot bi

Frančiška Štelcer s hčerami: Ireno, Kristo, Hedo, Jero in Marjano

kdo razpihal kres.

Z Jakcem sva se spoprijateljila. Skupaj sva pasla njihovo edino kravo. Včasih sem pomagala na njivi okopavati krompir, puliti plevel ali pripravljati večerjo. Delala sem, kar mi je naročila gospodinja. Sploh se nisem več spraševala, ali sem prišla za varuško Jakcu ali za pomoč na revni kmetiji.

Jakec je bil vesel, če mu v nedeljo ni bilo treba k maši in je lahko ostal z menoj. Najbolj sproščena sva bila, ko sva bila sama na paši s kravo. Pasla sva jo ob ozkem travnato-grmičavem pasu ob gozdni cesti, na travnati breg pa krave nisva smela spustiti, ker je bila pod bregom železniška proga in bi jo lahko povozil vlak. Krava neumna pa tega ni vedela in nekega dne jo je na vsem lepem popihala prav proti progi. Jakcu sem ravno kazala, kako se iz okrogle dolge trave lahko naredi stol z naslonom, česar nas je naučil oče, ko sva zaslišala pisk vlaka. Šele takrat sva opazila, da krave ni v najini bližini.

»Vlak jo bo povozil,« se je prestrašil Jakec.

»A grem po očeta ali mamo?« sem vprašala bolj sebe kot Jakca, ki jo je že ucvrl proti progi za kravo in glasno klical: »Hooooooooj!« Pojma nisem imela, kako naj neumno kravo prepričam, naj gre domov, stran od proge. Zato sem tekla proti hiši po pomoč. Kmet je že slišal Jakca in se spustil po bregu navzdol.

Jakec, kmet in krava so skupaj prišli gor in nikomur se ni nič zgodilo. Oddahnila sem si – hvala bogu, da je bila krava živa!

Nihče mi ni očital, da sem pustila Jakca samega, a sem vseeno imela slabo vest in sem zvečer dvakrat zmolila *kesanje* in dvakrat *sveti angel*.

Mesec dni je bil že naokoli in z Jakcem sva postala prava zaveznika. Pokazala sem mu mnoge trike in čarovnije, ki nam jih je pokazal oče, on pa mi je kdaj zaupal svoj pipec, mali žepni nož. Z njim sva si izrezljala piščalke.

Tisti pipec je bil Jakcu kot svetinja. Vedno ga je imel v žepu in se bal, da bi ga izgubil, čeprav je bilo mogoče tak nož kupiti na vsakem sejmu.

Pri hiši so sami kuhali črno pivo. Ponudili so ga tudi meni, a nisem hotela poskusiti. Jakec se mi je režal, saj je bil ob varjenju piva navajen spiti kakšen kozarček, ne da bi koga bolela glava.

Ko je prišel čas mojega odhoda in je prišel oče z motorjem pome, so tudi očetu ponudili domače temno pivo. Poskusil ga je, čeprav nikoli ni pil alkohola. Ampak doma narejeno pivo se spodobi poskusiti in tudi mene je prepričal, da sem ga vendarle poskusila. Bilo je grenko. Fuj, kako lahko ljudje to pijejo in uživajo povrhu!

Gospodinja je dala nekaj steklenic piva v očetovo torbo, ki jo je privezal na prtljažnik. Jakec je naenkrat izginil in ga ni bilo blizu, da bi se poslovil. Gospodinja je rekla, da je žalosten, ker odhajam. Ko sva se z očetom odpeljala in sem se ozrla nazaj, sem ga videla na hribčku pred hišo. Pomahala sem mu, pa mi ni odmahal.

Med vožnjo je začelo nekaj pokati in piskati ... Oče je ustavil, da bi videl, kaj je narobe in kmalu je ugotovil, da so popokali zamaški s steklenic piva; iz torbe se je cedila rjavorumeni pena.

Doma sva povedala, da so v Podvelki sami naredili temno pivo, da je bilo še kar dobro, ampak ga nihče ni mogel poskusiti.

Za menoj je na kmetijo v Podvelko odšel brat, ki se je vrnil že po štirinajstih dneh. Ko sem ga vprašala, kako je z Jakcem, če me kaj pogreša, če je vprašal zame, me je jezno zavrnil, da tja že ne gre nikoli več; tisti mulec je tečen in da sta se skregala zaradi pipca. Tudi brat je namreč imel tak žepni nož, tudi bratu je bil dragocen. Eden od njiju je nožek očitno izgubil in Jakec je trdil, da ga on že ni in da je tisti iz bratovega žepa njegov.

ZASLUŽEK

Kadar smo mamo prosili za denar za zvezke ali za šolo, je pogosto rekla: »Počakajte, da ata kaj *pokasira*.« Včasih so bili slabi časi in oče je bolj slabo *kasiral*, mama pa je imela čedalje bolj zaskrbljen obraz. Sploh nismo več upali reči za denar.

Tako smo se znašli sami in našli kar precej priložnosti za zaslužek.

Dolgo smo raznašali časopis Večer, ki je prihajal s petim vlakom, vlakom, ki je prispel na postajališče – mi smo mu rekli kar postaja – ob petih popoldne. Na postaji smo si razdelili kupčke in raznosili časopis po svojih ulicah. Raznašali smo ga po domovih, od zvonca do zvonca, od vrat do vrat, in ne po poštnih nabiralnikih. Bili smo skrbni in zanesljivi raznašalci, saj smo prihajali ob istem času na isto mesto.

Pozimi, ko se je hitro stemnilo, smo raznašali v dvoje, k naročnikom na koncu mesta pa smo včasih šli kar trije ali štirje skupaj.

Hiša pri Medvedu je bila takrat čisto na koncu mesta in precej oddaljena od zadnjih mestnih hiš. Pred vhodom je bila tako močna luč, da nas je vedno oslepila, ko smo prišli iz teme. Gospa nas je navadno že čakala na vrhu stopnic in nas povabila v toplo kuhinjo ter ponudila čaj ali piškote. Bila je zelo prijazna in je rada pripovedovala. Nekoč nam je pripovedovala vsebino knjige o gluhonemi deklici Heidi. Lepo je pripovedovala, poslušali smo odprtih ust in solze so nam tekle po licih. Ko je nehala pripovedovati, smo skupaj malo pojokali in šli domov.

Mama se je prestrašila, kaj se nam je zgodilo, pa smo še njej hiteli pripovedovati žalostno zgodbo o ubogi gluhonemi deklici in znova smo malo jokali in tudi mama je imela solze v očeh.

Mnogo pozneje sem sama prebrala knjigo in tudi film sem videla. Vse je bilo tako, kot sem si predstavljala ob branju.

Pred novoletnimi prazniki je najstarejša sestra naročila, da moramo naročnikom stisniti roko in zaželeli srečno novo leto, oni se bodo pa že *zrajtali*, da bodo dali kaj žepnine.

Bilo mi je nerodno. Zakaj bi ravno pred novim letom stisnila roko naročnikom? To je tako, kot bi prosjačila, dajte mi, no, nekaj ... To pa že ne! Samo pri eni stranki sem se opogumila, ker je gospa pravzaprav že brskala po denarnici ... Že bolj v odhajanju sem rekla: »Ja, pa srečno novo leto vam želim.« Gospa mi je dala nekaj drobiža. Ostali so doma šтели in se hvalili, koliko so *pokasirali*.

S prisluzenim denarjem je razpolagala najstarejša, ki je nakupila najbolj potrebno za šolo in nam potem kot kakšen dedek Mraz delila zvezke, barvice, svinčnike, radirke, lesene pobarvane peresnice in še kaj.

Zaslužili smo tudi z obiranjem hmelja v Starem trgu. Kadar je močno pripekalo sonce in smo ves dan obirali, je bilo hudo. Takrat mi je bilo navadno slabo in edino takrat nisem imela apetita. Zaslužek pa je bil dober in splačalo se je vztrajati.

Žalostna sem bila, ko sem med nabiranjem hmelja uničila svojo edino, najboljšo bluzo. Oblačila sem namreč nosila za sestrami, ko so že prerasle kakšno stvar in jo je mama *naštuklala*, pošila in došila; zame je bilo dobro. V rosnejših letih, ko smo bile punce še punčke z rolcami na glavah in je mama kupila kakšno balo poceni blaga, sem tudi jaz dobila novo obleko, drugače pa sem nosila za sestrami.

Čisto moja je bila bela obleka, ki mi jo je mama zašila za birmo. Ko sem jo prerasla, jo je mama modro pobarvala in prišila spodaj širok moder rob, da je obleka služila še eno leto. Naslednje leto sva odrezali spodnji del in nastala je bluza, ki je bila zame najboljša. Za v hmelj sem jo oblekla zato, ker je bila iz tankega, zračnega blaga in najbolj hladna,

v vsem drugem mi je bilo presneto vroče. Mastnih hmeljevih madežev nisem spravila z nje.

Punce smo bile tudi varuške. Med počitnicami za nekaj ur na dan in tudi med letom po večerih, ko so starši odšli v kino ali na ples. O, kako se je takrat plesalo v kavarni pri Golu! Včasih smo sloneli na oknu in gledali v kavarno, kako plešejo, kako se stiskajo, poljubljajo ... Hu!

Po večerih smo navadno hodile k družinam zdravnikov, zato nas je mama še posebej poučila, kako se moramo obnašati in kako se ne spodobi vsega pojesti s krožnika, če kaj ponudijo; vedno moraš vsaj malo pustiti, da ne izpadeš požrešnejš.

K Vojku sem šla rada. Bil je navihan in ubogljiv štiriletnik. Če sem mu pred spanjem prebirala pravljice in rekla, da samo še to in nič več, je tako tudi bilo in ni več vztrajal, razen ob zgodbah Pike Nogavičke, ki sta morali biti na sporedu vsaj dve.

Na mizi je bilo vedno kaj zame: pecivo, tortice, piškoti ... Seveda sem si postregla. Vedno sem pustila na krožniku vsaj en kos, kot je rekla mama, pa še tistega sem precej obrezala, preden mi ga je uspelo pustiti na miru. Gospa me je enkrat na vsem lepem vprašala, zakaj vedno pustim en kos na krožniku; če je dobro, lahko vendar vse pojem.

Njen nasvet je bil dosti boljši kot mamin.

Nekaj nedelj zapored sva bili s sestro Jero zadolženi za pobiranje jabolk pri kmetu v Šmartnu. Tako se je zmenil oče in tako je moralo biti. Ni bilo težko, bilo pa je zoprno. Ves dan sva po tleh pobirali jabolka za *prešanje*, v glavnem bobovec. Vmes so nama ponudili rženi kruh, ki sva ga pojedli kar ob delu, ponudili so tudi mošt, ki pa ga nisva marali. Ves dan sva bili na vlažni travi, z bolečinami v hrbtu, da sva lahko odnesli domov eno torbo jabolk, bobovec in kakšen carjevič ali mušanček, ki sta rasla v bližini. Tako je bilo kar nekaj nedelj zapored, dokler se nisva naveličali in sklenili,

da se ne greva več.

Ko naju je mama spet poslala v Šmartno, nisva upali reči, da ne greva. Vzeli sva torbo in šli. Zavili sva na desno proti Dobravi in tam našli lepo jaso. Sonce je sijalo in dan je bil kot naročen za počitek, zabavo, razvedrilo. Pa sva se zabavali, lezli po drevesih, da sva imeli *smolnate* roke, tekali in poležavali po travi; skratka uživali. Ves dan. Proti večeru sva krenili domov in med potjo pod drevesom v obcestnem jarku nabrali lepa, rdeča jabolka, ciganke, ki sva jih opazili že takrat, ko sva zavili proti gozdu. Nekaj krivopceljk sva nabrali še pod drevesom sredi travnika, ker naju nihče iz bližnje hiše ni preganjal. Tako sva prinesli domov polno torbo sladkih, rdečih jabolk.

Mama je vprašala, zakaj že doslej nisva nosili domov teh jabolk namesto bobovca.

Tako smo bili vsi zadovoljni, čeprav sva se s sestro bali, da bo kdo iz Šmartna vprašal, zakaj naju ni bilo tja. K sreči ni nihče nič vprašal.

Skupaj z mamó sva zaslužili denar tudi s skubljenjem kokoši. V Kuharjevem parku je bila klavnica in občasno so tam potrebovali pomoč. Mama je rekla, naj grem pomagat in sem šla.

Med drevjem je stala lesena baraka, v katero so na sredino dali velik sod s poparjenimi kurami. Okoli soda so bile *gajbice* in stoli in tja smo posedle k delu. Bila sem edini otrok; tam je bila tudi Tončka, moja krstna botrica, ostale so bile starejše ženske iz okolice mesta.

V baraki je smrdelo huje kot po dreku, zato smo hitele z delom. Vrata so bila na *strežaj* odprta, a ni dosti pomagalo, saj je smrdelo iz soda na sredini. Včasih je šla katera ven, da se nadiha svežega zraka ali pokadi cigareto. Takrat sem prvič videla, da tudi ženske kadijo.

Pri delu sem bila zelo natančna in tudi štela sem natančno, saj so nam plačali po komadu. Prepír je nastal potem, ko

smo oddale listke s številom oskubljenih kokoši in ženske niso verjele, da sem dosegla takšno število. Kako da ne!? One so hodile ven na sveži zrak in na čik pavze, medtem ko sem jaz pulila naprej, saj se nisem imela kaj pogovarjati z njimi, smradu pa sem se navadila.

Potem so rekle, da pač nisem dobro očistila in so potegnile kakšno še perjasto kuro iz gajbice, češ, da je moja ...

Mama ni upala nič reči, botrica Tončka pa se je potegnila zame in našla rešitev: vsaka naj kokoši nalaga v svoj zaboj, na koncu pa bomo šteje in pregledale, kako je delo opravljeno.

Rečeno, storjeno. One so spet klepetale in hodile ven na čik in na klepet, tudi v baraki so klepetale z rokami, se smejale in počivale, jaz pa sem pridno slačila in slekla največ kur. Naj so ženske potem še tako obračale vratove in bedra in kurje riti, so morale priznati, da sem dobro populila vsa peresa in pereščka in da je denar pošteno, čeprav smrdeče, zaslužen.

Tisto klavnico v Kuharjevem parku so kmalu ukinili in tako je odpadlo tudi smrdeče slačenje kur.

Pomoč pri šiviljah ni bila dobrodošla le zaradi zaslužka, ampak tudi zato, da sta mi šivilji za protiuslugo kaj zašili. Sestri šivilji sta stanovali v stavbi v Kuharjevem parku. Spoznali smo se, ko je mlajša med šolanjem v poklicni šoli stanovala pri nas. V naši veliki sobi je bilo takrat kot v kakšnem dekliškem internatu.

Dejstvo, da takrat še ni bilo šivalnih strojev s programi za *entlanje*, mi je prišlo prav, saj nisem znala kakšnega drugega šiviljskega dela razen obrobljanja šivov. To sem delala skrbno in natančno in vesela sem bila pohval, posebej, ker sta bili tudi šivilji zelo natančni. Natančni sta bili tudi pri beleženju ur, ko sta preračunavali, koliko sem zaslužila. Bila sem deležna tudi malice. Vsak dan smo si vzele čas, da smo v miru pomalicale in poklepetale o tem in onem, ko pa smo šivale, smo šivale in nismo klepetale. Malice pri njiju so

bile boljše kot pri nas nedeljska kosila: vedno je bilo dovolj mesa ali klobas, sira in drugih domačih dobrot. Prisluzenega denarja nisem vzela, ampak sem naročila šivanje kakšnega zahtevnejšega oblačila, ki ga mama ni utegnila ali pa ni upala šivati. Tako sem dobila svoje prve kopalke s krilcem in prešito elastiko ob straneh. O, kakšna moda je bila takrat, kopalke so bile kot oklep! Vendar so mi neverjetno dolgo služile!

Ko je bila sezona cepljenja živine, sem za zaslužek pomagala tudi veterinarjem. Nekdo me je priporočal, da sem pridna, zanesljiva in da obvladam matematiko.

Z veterinarjem sva hodila na večje kmetije, kamor so okoliški živinorejci pripeljali svoje krave in bike, da je bilo cepljenje opravljeno na zbirnih mestih. Do zbirnih kmetij je bila dolga in strma pot. Izkušeni veterinar je hodil po bližnjicah, čez drn in strn, jaz pa nisem imela nobene kondicije

*Slovenj Gradec z Rahtela v petdesetih letih dvajsetega stoletja. ***

za takšno hojo navkreber. Sopihala sem, primanjkovalo mi je zraka in v prsih sem čutila bolečino. Veterinar je hodil pred menoj, me vzpodbujal, včasih pa ga sploh nisem več videla med drevjem. Le slišala sem ga od daleč, ko je spraševal, kje sem, če mu sledim. O, kako težko je bilo slediti! Včasih me je kar dolgo čakal in rad je poklepetal – bolj sam s seboj kot z menoj. Spraševal me je o vsakdanjih in nevsakdanjih stvareh, bil je pravzaprav zelo prijazen, domač in poznal je našo družino. Nekoč me je vprašal, če sem že kaj zaljubljena, če imam kakšno simpatijo. Komaj sem lovila sapo, zaripla v obraz, v glavi mi je razbijalo, srčni utrip sem čutila v grlu, in niti slučajno nisem mogla odgovoriti. Če bi imela kakšno simpatijo, bi mu povedala, ker je bil tako neposreden in domač in vedela sem, da se ne bi norčeval. Ampak jaz še nisem imela nobene simpatije. Pravzaprav sem v tistem trenutku razmišljala, kdo bi mi lahko bil všeč, da bi veterinarju lahko odgovorila tako odkrito, kot je bil odkrit on.

»Nočeš povedati, nerodno ti je,« se je nasmejal.

Nisem imela kaj povedati in tudi sape nisem imela, rdeča in zaripla v obraz pa sem bila zaradi hoje navkreber.

Na zbirni kmetiji so na kakšnem bolj ravnem mestu pripravili mizo in stol zame, da sem sedla in beležila podatke v velik karo zvezek. Zapisati sem morala ime in priimek lastnika živine, ime živine in oznako debeline kože, ki jo je veterinar izmeril ob cepljenju. Pri drugem preverjanju debeline kože sem morala v kolonah zvezka beležiti razliko, veterinar pa je ugotavljal reakcijo na cepljenje.

Velikokrat je bilo ob takšnem cepljenju veliko smeha. Ko sem kmeta vprašala za ime, je povedal ime krave ali bika, ko sem vprašala za ime živine, je povedal svoje ime. Zgodilo se je, da je kmet čez hrib vlekel za seboj svojo kravo in jo priganjal z razpotegnjenim: »Heeedaaaa!« Jaz, Heda, pa sem sedela s premraženimi prsti pri mizi, jezna in užaljena, da imava z neko kravo enako ime in da je veterinar ob meni

komaj zadrževal smeh.

Užaljenost ni trajala dolgo. Vselej in povsod so bili kmetje prijazni in vselej so pripravili malico, kot je doma nikoli nisem imela: domače klobase, tople ali suhe, povojeno meso, špeh, ocvirke, rženi kruh, mošt in še kaj.

Zaradi zaužite hrane mi je bila pot navzdol enako naporna kot prej navzgor, enako sem sopihala in na vprašanja veterinarja nisem mogla odgovarjati.

Pomagala sem tudi pri cepljenju psov. Tudi za to so bila zbirna mesta, kamor so lastniki psov pripeljali svoje štirinožce. Zapisovala sem podatke o lastnikih in psih ter obenem *kasirala* in pisala potrdila o plačilu cepljenja.

Pri drugih veterinarjih je bilo to cepljenje drugačno, kot sem ga že videla.

Na zbirnem mestu v Mislinji je bila v nekem prostoru velika miza in veterinar je zahteval, da so lastniki na mizo položili psa na hrbet. Psi so se seveda upirali, brcali, lajali in renčali.

Pri prejšnjem veterinarju sem videla, da je cepil psa na neko mesto pri zadnji taci kar stoječega.

Pri drugačni strategiji cepljenja so bili nervozni tako lastniki kot psi.

Zgodilo se je, da je pes, ležeč na hrbtu na mizi, polulal veterinarja. Besen je pospravil svojo veterinarsko torbo, si ob umivalniku v prostoru umil in razkužil obraz in roke, in sva šla. Cepljenje je bilo tisti dan končano, čeprav so zunaj lajali psi in *bentili* lastniki, ki niso prišli na vrsto. Veterinar je rekel, naj sami pripeljejo pse na veterinarsko postajo.

S to odločitvijo je bilo konec tudi mojega honorarnega dela.

SLADKARIJE

Denar, ki smo si ga otroci sami prislužili, smo prispevali za šolske potrebščine.

Pravzaprav se ne spomnim, da bi ga kdaj dobila v roke; o porabi tega denarja je odločala najstarejša sestra. Zapravljati ga za sladkarije je bil greh. A kaj, ko so se nam cedile sline vsakič, ko smo šli mimo Šrimpfove slaščičarne, takrat edine slaščičarne v mestu. Tam mimo smo upočasnili korak in skozi odprta vrata ali okno pogledovali, kaj vse vabi v vitrinah.

Mama je ob večjih praznikih res pekla piškote in za novoletno jelko kupila bonbone, ki naj bi si jih razdelili po odstranitvi jelke. A ni bilo kaj deliti, ker je vsak dan kdo kakšnega skrivaj odnesel z jelke in smo se na koncu vsi opogumili, da smo jih na skrivaj pobrali in se sladkali vsak zase.

Drugače nismo bili deležni ne bonbonov ne tort ali *kremšnit* ne napolitank in podobnih slaščic.

Zaradi skomin po takšnih slaščicah sem pogosto sanjala enake sanje: da sem bila v slaščičarni, naročila vsaj dve *kremšniti* in kakšno torto in se trudila hitro sestri k mizi ter pojesti. Ampak tudi v sanjah sem vedela, da samo sanjam; da nimam denarja in da je dobro vsaj v sanjah poskusiti, kakšen je okus takih sladic, potem pa izginiti. A sem bila vedno prepozna in sem se zbudila, preden sem nesla prvi zalogaj v usta. V naslednjih sanjah sem pomislila, da moram pohiteti, da se ne zbudim, preden nesem košček v usta in sem naročila le en kos, a sem se tudi takoj zbudila. Kakšna škoda! In kolikokrat sem imela enake sanje: vedno sem bila za pultom, nikoli ni bilo gneče; takoj so mi postregli, ampak nikoli ni mi uspelo nesti sladice v usta!

Ena od dvojčic je na vsem lepem, na skrivaj in brez

najstarejše, rekla: »Dajte malo zraven, pa gremo v slaščičarno po torte.«

Dodali smo nekaj privarčevanega drobiža in šli. Kot bi šli krast. Bilo je pozimi. Sestra je šla v slaščičarno, ostali smo stražili na drugi strani ulice, da nas ne bi kdo od sosedov ali znancev zalotil pri zapravljanju denarja. Bali smo se celo, da bodo v slaščičarni vprašali, kako to, da kupujemo sladkarije, ker nas sicer nikoli ni bilo v slaščičarno.

Sestra je brez problemov prišla iz slaščičarne z velikim zavitkom in urno odkorakala naprej po ulici. Mi pa s hitrimi koraki za njo! Šli smo kot v procesiji. Vodila nas je v nedograjeno hišo ob nekdanji železniški progi. Tam ni bilo nikogar in bili smo skriti pred očmi nepovabljenih. Posedli smo v kot na deske in potem je sestra razvila tisti paket in planili smo po kosih torte. Ooooo, smo uživali v slastnem okusu! Vseeno je poleg mraza med golimi zidovi ždel nad nami občutek krivde, kako zapravljamo denar. Vsak grizljaj je bil manj slasten, kot da smo z vsakim grizljajem pogoltnili kanček slabe vesti.

Kljub slabi vesti so nam spet šle po glavi neumnosti. Domislili smo se, kaj bomo ušpičili, ko bo peljal mimo vlak. Nekdo je namreč našel rdeč krep papir, ki je zmočen puščal barvo. Namazali smo se z njim po obrazu in rokah ter stisnili nekaj kapljic rdeče barve v sneg. Slišali smo, ko je vlak s postajališča peljal proti postaji. Kjer smo vedrili, je bil blag ovinek in tam smo se vrgli v sneg, eden na drugega, z stegnjenimi rokami od teles, kot da smo obležali mrtvi, kot da nas je kdo pobil ... O, kakšen prizor je moral biti! Seveda smo mižali, a tu in tam le poškilili proti vlaku in opazili, koliko ljudi se je zbralo na oknih in gledalo odprtih ust. Vlak je peljal v ovinek in zdelo se je, da se ustavlja pred postajo, zato smo se pobrali in jo jadrno popihali domov.

Drugič smo šli pozimi skozi mesto tako, da se je najmlajši na hrbet ulegel na sani in molil vse štiri od sebe, kot da

je mrtev. Dva sta vlekla sani, ostali smo hodili zadaj in vsi sklonjenih glav cmevkali, kot da se je najmlajšemu pač kaj zgodilo. Mimoidoči so začudeno gledali, tudi ustavili so se, kaj več pa se ni zgodilo. Zadeva pač ni *vžgala*, ker so nas očitno predobro poznali.

Za takšne in podobne *finte* so nas drugi otroci nakepali. Sicer so bile zime zelo bogate s snegom in kepanje je bilo običajna otroška zabava, ki se je včasih končala s kakšno buško, če je bil sneg pretrd. Najvarneje je bilo, da si se ob kepanju postavil pred stekleno izložbo in teh je bilo v mestu kar precej. Tja si fantje niso upali metati kep, da se steklo ne bi razbilo.

Ena naših sladkobnih pustolovščin je bila spomladi, ko smo si, tudi na skrivaj, v trgovini pri *Ivanrojniku* kupili čokoladne napolitanke – spet s stražo na drugi strani ulice. Potem smo z napolitankami zavili v Kuharjev park. Posedli smo se na klop, sestra je odvila škatlo in ... In zagledali smo pobeljene čokoladne napolitanke. Sestra je začela

Trgovina Ivana Rojnika leta 1960 **

deliti, a že pri prvem grižljaju smo ugotovili, da nekaj ni v redu. Poskusili smo znova, a smo žalostno spoznali, da so napolitanke pokvarjene, plesnive. A kdo bi si upal nesti napolitanke v trgovino in reklamirati?! Otrok najbrž ne bi poslušali in upoštevali, zgodilo bi se le, da bi za zapravljanje izvedela mama in bi bil doma cirkus, zakaj zapravljamo denar za sladkarije ...

Napolitanke smo žalostni raztrosili po potki, češ, naj jih pojedjo vsaj ptice.

Čisto legalno sladkanje se je zgodilo v Mariboru, kjer sva bili s sestro na obisku pri stricu Mirku. Povabil naju je v slaščičarno in rekel, naj si naročiva, kar in kolikor želiva. Stali sva pred vitrino in nisva vedeli, kaj bi izbrali. Toliko vsega je bilo tam, s sestro pa niti nisva vedeli, kako se reče kakšni slaščici. Nazadnje sva pokazali s prstom in naročili le to in to, za vsako le dva kosa, saj nas je mama učila skromnosti. Stric naju je sicer vzpodbujal, naj si privoščiva, a sva vseeno ostali pri naročilu dveh kosov kaj vem česa – neke princeske z goro smetane in kosa torte. Nevajeni toliko sladkobe sva še tisto komajda pojedli, medtem ko je stric, očitno sladkosnedeč, mimogrede pospravil svojo porcijo. Ko je dvignil pogled s svojega steklenega krožnika, naju je vprašal, če bova še. Rekli sva *ne*, a je mislil, da sva samo vljudni in skromni, naročil je *repete*. O, križana gora, še enkrat gora smetane in osladen nadev v torti! Pustiti pa je spet bilo nevljudno! Pri drugi porciji sva bolj brskali po krožniku kot jedli in sva razpacali nadev na rob krožnika, dokler stric ni ugotovil, da ne gre za vljudno odklonitev, ampak nama res ne gre več po grlu.

Od takrat nisem več sanjala o obisku v Šrimpfovi slaščičarni.

Začele so se sanje o letanju po zraku.

KUHINJSKE MOJSTROVINE

Oče je bil pravi mojster v delavnici – podelitev naziva je v okvirju visela na steni v delavnici, mama pa je bila mojstrica v kuhinji. Drug drugemu nista dopustila ukazovanja na svojem terenu, a je oče vseeno kdaj hotel pokazati, kaj užitnega zna ustvariti.

Neko nedeljo, ko ni bil v delavnici in se je v kuhinji dolgočasil, si je malo pred končanjem kosila zavihal rokave, umil roke in rekel: »Zdaj pa glejte, kako se zmeša solata.«

Endivija je bila že oprana in narezana v veliki skledi, krompir olupljen in še topel. Oče je vzel krompir in ga zmečkal v pesti, potresel po solati, dodal olje in kis ter česen, potem pa vse skupaj mešal z rokama. Stali smo okoli njega in godrnjali, da se z rokami ne sme mešati, da take solate že ne bomo jedli ... Oče pa se je samo smejal in ponavljal: »Boste že videli, kako je dobro, le počakajte!«

Po nedeljski juhi je bila seveda na mizi tista velika skleda z ročno zmešano solato. Oče nas je vzpodbujal: »No, poskusite, no, dajte, no ...« In smo poskusili. Ooooo, kako je bila dobra! Tako dobre oziroma tako dobro premešane solate najbrž še nismo jedli. Morali smo ga pohvaliti, pravzaprav smo ga hvalili do zadnjega lističa v skledi.

Včasih se je očetu kaj tudi *pokegljalo*. Nekoč smo imeli prašiča v skupnem svinjaku v Cankarjevi ulici, kjer je zdaj vrtec. Ko je prišel čas kolin, smo se otroci zelo veselili. Oče je šel po mesarja, prašiča so zaklali na našem dvorišču, otroci pa smo tekali gor in dol in pomagali tako, da smo kaj prinesli na dvorišče in kaj odnesli v kuhinjo. V njej ni dišalo po mesu, kot smo pričakovali, ampak je v kuhinji nastajal zadušljiv vonj po kaj vem čem. Pomagali smo tudi mleti slanino za ocvirke. Tisti dan je mama skuhala svinjsko juho, v pečici pa je spekla svinjsko kri, ki ji je dodala malo

mleka in veliko začimb. Bilo je neverjetno dobro in nasitno. Sicer pa smo se najedli že vonja in nismo imeli več želje po kakšnem mesu.

Večina mesa je šla za klobase. Maso zanje je oče zmešal sam, čeprav je bila mama huda in jezna, češ da bi to moral opraviti mesar, ki se spozna na klobase. Mesar je sicer pomagal pri pripravi klobas, glavno besedo pa je očitno imel oče. Nekaj svežih klobas je ostalo doma, ostale je oče odnesel nekam v dimnico, da jih *povoji*. Sveže klobase, saj jih ni bilo veliko, smo hitro pojedli, na ostale, povojene, pa smo čakali in čakali. Ko so se nam že preveč cedile sline in bi klobase že davno morale biti *zrele*, smo vprašali mamo, kje so ... Mama se je razjezila in zamrmrala, da so se vse pokvarile, ker so bile slabo premešane, ne dovolj posoljene ... Drugič sploh ni dopustila, da bi še spraševali o klobasah, sploh pa ne, če je bil oče v bližini.

Taaaka debela svinja, kot je bila naša, pa nič klobas!

Včasih je oče od kakšne stranke dobil kos domače klobase in jo prinesel v kuhinjo, rekoč, naj počakamo, da jo bo razdelil. Takšne poslastice je vedno razdelil med otroke, čeprav bi lahko sam pomalical v delavnici. Tudi kos sira je nekoč postavil v *kredenco*, da ga bo zvečer razdelil med otroke. Nam pa so se medtem cedile sline. Najbrž smo vsak zase hodili h kredenci in premagovali skomine.

Tudi jaz. Mislila sem, da se ne bo poznalo, če odrežem le tanek košček. Pa sem se pogumno zadržala, češ, Bog vse vidi. Ko sem šla gledat sir že četrtič ali petič, je bil kos vidno manjši. Nekdo si ga je torej le privoščil in morda ga Bog ni opazil. Če drugi lahko, bom tudi jaz, sem si rekla in res odrezala tanek kos. Potem sva s sestro ribali tla.

Medtem je prišel oče iz delavnice, opazil zmanjšani kos sira in naju vprašal, kdo si ga je sam odrezal. Molčali sva. Vedela sem, da nisem bila edina. Tudi sestra je to vedela.

»Ko pridem nazaj, naj se javi, kdor je rezal sir, sicer boste

vsi kaznovani,« je ostro rekel in odšel nazaj v delavnico. Ko je prišel drugič, je postavil enako vprašanje. Opogumila sem se in priznala, ker sem vedela, da se lahko izgovorim še na druge krivce. Sestra, ki je očitno imela slabo vest, me je začela zagovarjati in obe sva hiteli razlagati, da sem pač čisto malo odrezala, da se mi je pač *skominalo* in da nisem hotela ...

Ni bilo videti, da bi se oče razburil ali da bo sledila kazen.

Nazadnje je rekel: »Če kdo kaj vzame, naj tudi prizna. Drugič počakajte, da jaz razdelim, da boste vsi dobili enako ...«

In je šel nazaj v delavnico.

Nekega dne se je lotil kuhanja likerja. Da ga bo podaril svojemu bratu, stricu Mirku, je rekel. Kupil je ekstrat in čisti alkohol ter se lotil dela. Otroci smo bili radovedni, kaj bo nastalo, mama pa je pripomnila, da bo šlo toliko in toliko sladkorja v nič, saj nihče ne pije likerja. Oče je brez besed kuhal in mešal in nastala je gosta rumenkasta tekočina, ki jo je malo ohladil in zlil v dve ploščati pollitrski steklenici. Tako, liker je bil kuhan. Odlil je tekočino v majhen kozarček, poskusil, pokimal in *pomlaskal*, potem pa ponudil nam: »Dajte, poskusite!« »Otroci pa ja ne smejo piti alkohola,« smo se branili. »Samo poskusite, boste videli, kako dobro sem ga skuhal.«

Mogoče je najstarejša namočila ustnice v tisto še toplo lepljivo tekočino, ostali smo kar izginili iz kuhinje. Potem smo vsi skupaj pozabili na liker.

Neko nedeljo smo bili otroci sami doma. Mama je bila v zdravilišču, oče je šel po opravkih. Ker smo se popoldne dolgočasili, smo začeli stikati po *kredenci* in odkrili steklenico likerja. Nekomu je padlo na pamet, da bi ga vendarle poskusili. Nekdo je vzel steklenico z zgornje police, jo postavil na mizo, poiskal kozarčke in natočil. Poskusili smo. Tekočina je bila

sladka in močna, oh, kako močna ... Ampak sladka. Sestra je še enkrat nalila. Uh, ja, kakšna sladkoba! Še malo ... Pa še malo ... Ne vem, če je še sploh kaj ostalo v steklenici, ko smo jo postavili nazaj v *kredenco*, ampak tisto noč smo sladko in trdno spali.

Na vsem lepem, ko je prišel na obisk stric Mirko, je oče začel iskati liker in našel je skoraj prazno steklenico. Katastrofa! Seveda nas je takoj sklical skupaj in z roko na zaponki pasa vprašal, kje je liker.

Kje neki! Ena od sester je stisnila skozi zobe, da je vendar sam ponujal, da ga poskusimo.

Eno steklenico je imel v delavnici, da je ponudil strankam in svojim prijateljem. Tista v kuhinjski *kredenci* pa je bila namenjena stricu Mirku.

Kdo ve, kako bi se zadeva končala, če nas ne bi branil dobri stric, ki je rekel, da njemu sploh ni za liker, da sploh ne pije, in je hitro obrnil pogovor na drugo temo. Opazil je namreč, da je očetova roka sumljivo segala po pasu v hlačah.

Štelcerji leta 1958: z leve stojijo Jera, Krista, Irena, Marjana in Heda; spredaj sedijo Andrej, mama Fani, oče Aleksander in Jože

KONEC – ALI ZAČETEK

Punce v naši družini so zrasle v lepa dekleta, samo jaz sem ostala najmlajša, najgrša, najbolj lena, najbolj požrešna, najbolj *butasta*, najbolj trmasta, najbolj cmerava ...

Kadar so se zaupno pogovarjale, so me nagnale proč, češ, da sem premlada za njihove pogovore, da jih ne smem slišati. Celo zaklenile so se v sobo, da ne bi mogla biti zraven, se pogovarjati z njimi, zrelemi ženskami.

V mamini omari so staknile neko literaturo o intimnih zadevah in tiščale glave skupaj ter se hihitale, ko pa sem prišla v bližino, so me nagnale, da to ni zame. Ko so govorile o fantih in simpatijah, spet nisem smela biti zraven. Ko so ena drugi zaupale in brale ljubezenska pisma, sem morala kar *sfrčati* iz sobe na ena dve tri.

Poleg tega so se sestre razvile v lepa dekleta, v lepotice, jaz pa sem ostala *klupasta*, tumasta, muhasta, debela ... In vse, kar sem naredila, je bilo narobe.

Takšne me res nihče ni maral.

Nihče me ni imel rad.

To me je razjedalo, nažiralo.

Še tega mi sestre niso zaupale, kaj se dogaja doma. Pa je bilo že dolgo nekaj narobe.

Že davno prej sem ponoči slišala glasove iz kuhinje in ropot. Skrbelo me je, da se bo komu kaj hudega zgodilo. Včasih sem vlekla na ušesa in če je bilo preglasno, sem vstala in odšla v kuhinjo. Obstala sem pri vratih, da sem imela na očeh ves prostor in pregled, kaj se dogaja. Mama in oče sta se očitno skregala, v jezi pa je oče vrgel kaj na tla, da si je dal duška ob ropotu. Nikoli ni udaril mame.

Kadar sem ob njunem prepiru prišla v spalni srajci v kuhinjo, sta prekinila prepir, mene pa nagnala spat. Vse pogosteje sem ponoči vstajala in odhajala v kuhinjo, četudi

v njej ni bilo nikogar. Že v sanjah sem slišala kakšen ropot in morala sem vstati. Bala sem se za mamo in očeta.

Če je šla katera od sester ponoči v kuhinjo *delat red*, sem se bala, da se ji bo kaj zgodilo.

V šoli sem popustila. Z nikomer se nisem mogla ali zmogla pogovarjati o svojih stiskah, o skrbeh, ki sem si jih sama naložila.

Neki brezzvezni očitki o moji lenobi, nedelu in še čem, so bili le kapljica čez rob. Življenje ni imelo več nobenega smisla.

Po šoli sem spremljala domov sošolko iz paralelke, meni pa ni bilo do tega, da bi šla domov. Prosila sem jo, če sem lahko na skrivaj pri njej, v sobi, ki je pozimi niso uporabljali, vhod pa je bil s hodnika. Peljala me je v sobo, me namestila na kavč, pokrila s *koci*, mi prinesla še nekaj za pod zob in rekla, naj se skrijem, če bo kdo slučajno prišel kaj iskat, ampak navadno pozimi nihče ne stopi v tisto sobo.

Tako sem obsedela v mrzli sobi. Kar naj doma razmišljajo, kje sem! Saj je vsem vseeno.

Kaj sploh imam od življenja?!

Kolikokrat sem v stiski molila in prosila Boga, naj mi pomaga, pa mi ni nihče pomagal.

Zakaj so nekateri srečni že na tem svetu, drugi pa se morajo zanašati na srečo na onem? Kje je tisti pravični Bog, ki dobro plačuje in hudo kaznuje? Komu sem naredila kaj hudega, da sem tako kaznovana in mi je tako težko na svetu? Kako naj vem, če *oni svet* sploh obstaja?

Vse je brez smisla. Rojstvo in smrt. Vsak, ki se rodi, na koncu svoje poti umre. Zakaj so sploh rojstva in je umiranje? Menda je ta pot vsakemu določena. Pa kaj, če si jo sam skrajšaš zato, da nehaš prej trpeti. Mogoče mi sploh ni namenjena dolga življenjska pot. Mogoče bi si jo samo malo skrajšala, da bo prej konec. Da ne bom trpela preveč dolgo.

A kako?

Do strupa ne prideš kar tako, ne moreš ga kupiti v lekarni. Tudi pištole ne. Skočiti v vodo ... Če znaš plavati, avtomatsko zaplavaš, ko začne teči voda v grlo.

Obesiti se. Če se obesiš, te najbrž kar dolgo duši, preden umreš. Slišala sem že, da se obešenec podela v hlače, iztegne jezik in izbulji oči. Takšno naj me najdejo!? Jaz sem že živa dovolj grda.

Prerezati si žile. Ja, to je sladka smrt. Prerežeš na zapestju, kri počasi odteka in zaspiš. Ne mučiš se in ne boli. Takrat malo, ko prerežeš ... A za to, da prerežeš žile, rabiš malo poguma.

Če bi malo poguma usmerila drugam, bi bilo kaj drugače ... Saj slabše, kot je, res ne more biti. Če ne more biti slabše, je lahko vsaj malo bolje ... Kako bi bilo, če bi bilo malo bolje?! Kaj mi še namenja življenje?

Bi kdaj našla človeka, ki bi me imel rad? Bi si ustvarila družino? Bi imela otroke? Kakšni bi bili? Komu bi bili podobni? Kaj bi postali? Bi me imeli radi?

Sošolka je stopila v sobo. Postalo me je sram mojih misli in skrivanja. Odločila sem se, da grem domov.

Šla sem v jutranji mraz in se doma tiho splazila v posteljo. Nihče me ni pogrešal, nihče me ni vprašal, kje sem bila.

Odločila sem se, da bom živela, da bom sama naredila kaj, da mi bo bolje.

Jutri bo nov dan.

SPREMNA BESEDA

Prava zgodovina, tista, ki je zapisana s tako besedo, da jo po prebranem začutimo, kako trepet in diha, je vedno pisana z **b**-jem: zgod(**b**)ovina torej. In samo v taki zgodbarski živici o nepreklicno minulem je lahko presežek sicer veljavnih prepoznav, poimenovanj in razprav (distinkcij, definicij in disputov) stroke, ki marnja o družbenoekonomskih formacijah, razrednih spopadih, korenitih preobratih, socialni razplatenosti, trinoštvi in zmagovitih pohodih demokracij. Vse zgoraj naštetu je lahko največ kabinetni diskurz, toda v kabinetni vednosti je tako malo prostora za ljudi. Zgodovina pa je v resnici dogodba in vzpostavitev same sebe v človeku in po njem. In za to gre! Zgod(b)ovino, če hočemo mozaik resnice.

Skoraj pred durmi je še čas, ko se je zaklinjalo v socializem po meri človeka, verjelo v človeka, ki da je naše največje bogastvo, skandiralo o tujem, ki da ga nočemo – svojega pa ne damo, verjelo v družino kot temeljno celico družbe ... Vendar se ves ta odtujeni vokabolar elit v podrugosvetovnem povojnem slovenskem socialističnem černo-zjomu malega človeka bere, razume in živi popolnoma drugače kot na partijskem kongresu. Tako vsaka k sebi sta pač teorija in praksa. Že od nekdanj je tako in povsod.

In prav v tej legi malega človeka sta moč in sila drobnih očarljivih utrinkov Hede Praprotnik v pričujočih zasebno-družinsko-mestnih miniaturah o *Smehu in joku v enem košu*. Odslikavajo svet, kot ga je doživljal otrok, ki še ni zaznamovan in obremenjen ne z ideologijami ne s frazami o svobodi in sreči ... preprosto vržen je v svet in skuša v njem poiskati svoje mesto.

V takšni avtoričini avtentični (otroški) percepciji sveta seveda ni prostora za manipulacijo z nekoč pozneje

naučenimi vedenji o porazdelitvi družbenih in družinskih vlog: bivanje se ji razkriva v svoji primarnosti. Očetov protektorat je delavnica (sedlarsko-tapetniška), mamin kuhinja (skrb za devetčlansko družino), otroci so dolžni vztrajati ob vrednotah, kot so delo, poštenost, resnica. Ker besedilo v svoji vzpostavljeni pristnosti ne prenese termina patriarhat, se ta bralcem odpira z očmi otroka: v podobi očeta, ki je dolžan zaploditi sina: zato je vztrajal do šestega očetovstva in prvega moškega potomca (vse pa potrdil še z enim naslednikom) ter se tako potrdil in zapisal v čas. Genski sev.

Heda Praprotnik ne vstopa v svet svojega otroštva obremenjena s tisto vednostjo o njem, ki se ji je nabrala v kasnejših skušnjah z njim. Svet se ji razkriva v svoji primarnosti – s pozicij otroške čistosti, nedolžnosti, čudenj in hrepenenja. Gre za tisti del našega bivanja, v katerem je igra sestavni del človekovega vzpostavljanja – in v tej igri, kakor da so se spozabili nad sabo in svetom, včasih sodelujejo tudi odrasli, toda v takšni vlogi sploh nič tuji in ne od daleč nekod. Ta zapisani drobir je pripovedovanje o sanjah in hrepenenju, ki hodita z roko v roki z resnico in razočaranjem. Toda – žlahtnost temu na videz grenkemu svetu vedno znova zagotavlja smeh. In skupnost. Na štelcerjevini še vedno gori in greje živ ogenj. Tak, ki združuje. Toploto zagotavlja drumla in ne radiator. Peč, okoli nje pa živžav sedmih bratov in sester, je pač vse kaj drugega kot recimo tri sobe, vsaka s svojim radiatorjem, ob njih pa bratovska ali sestrška samota.

Pričujoči zapisi Štelcerjeve Hede niso ne anketa ne sociogram in tudi ne analiza (po Marxu) osnovne družbene celice, ampak zgodbe o številni družini, katere stanovanje je poligon za vaje iz odraščanja, strpnosti in odnosov znotraj prvokolenske skupnosti.

Smeh in jok v enem košu je otroška družinska freska, ki ni

naslikana na svež omet, je pa pisana tako, da je sveža v svoji naraciji v prav vseh 29 zapisih. Zbirka teh kratkih orisov ali spominskih odbleskov tudi hote nima visokih literarnih ambicij – je le avtentična in prepričljiva odslikava nekega časa, kar pa ji ne zagotavlja le splošnega bralstva, pač pa prerasča v vznemirljivo in poučno čtivo tudi za psihologe, sociologe, etnologe ... kot odlično odskočišče v njihovem strokovnem pronicanju v minuli čas. Je lahko priloga (dopolnilo) *Prvotnega besedila življenja* Alenke Puhar ali pa razširitev dela Marije Makarovič (*Črna in Črnjani, Strojna in Strojanci*): sploh gre besedilo razumeti naslovljeno kot *Štelcerji in Slovenj Gradec*.

Pričujoče delo je svojevrsten zapis o Mestu, ki ga je v teh vzpostavljenih slikovitih podobah nepreklicno konec, zakaj zadnjega pol stoletja je Slovenj Gradec bistveno zaznamovalo. Je svojstvena družinska in mestna spominska knjiga, saj se v delu zgodi mimohod znanih in v nekem času posebej prepoznavnih Slovenjgradčanov (dr. Stane Strnad, Jurij Bocak, Zdenka Stani, Franjo Mavrič, Herkovič, Taja, gospa Zemljič) ali mestnih posebnežev in originalov – Žlajfar in Klobučnik.

Zagotovo temu ni mogoče reči srečno naključje, je pa dobro, ker je bila Heda Štelcer, zdaj Praprotnik, velik del svojega poklicnega delovanja zapisana novinarstvu (časopisnemu in radijskemu): zapisom se še kako pozna avtoričina (novinarska) radovednost, raziskovalnost in sistematičnost, v pozitivnem pomenu seveda.

In ko smo že pri medijih: fotografija je imenitno dopolnilo, nadgradnja zapisanega. Za starejše med bralci *Smeha in joka v enem košu* bo to zagotovo spominski déja vu, za mlajše pa vizualna dopolnitev marsičesa od prebranega. Morebiti celo poskusi imaginarne vrnitve v čas, ki se zdi že tako daleč, če je merjen z vatlom človekovega tu in zdaj.

Slovenj Gradec z delom Hede Štelcer ohranja svojo

podobo tudi v besedi, dopolnjuje tisto, kar je o Mestu iz časa pred drugo svetovno vojno zastavljeno v *Neznanem storilcu* Ljube Prennerjeve, njegovo podobo med prvo vojno in po njej pa vzpostavlja v romanu *Bruc* (izid napovedan ob avtoričini stoletnici rojstva). O Mestu je pisal Slomšek, tudi Meško, najti ga je v A. M. *Spominjam se ... A že?, Norcih in Očeh*.

Gornje ugotovitve so nastale ad hoc, priložnostno za knjigi na pot. Zagotovo bi natančna študija k tej slovenjgraški literarni nanizanki priložila še marsikatero ime. A če se bo kdo sistematično lotil takšnega projekta, *Smeha in joka v enem košu* zagotovo ne bo mogel zaobiti, če bo želel svojemu delu zagotoviti pečat verodostojnosti, prepričljivosti in živosti.

Andrej Makuc

VSEBINA

<i>Heda Praprotnik</i>	(na zavihku)
<i>Posvetilo</i>	5
NAŠ DOM	7
PO VOJNI	10
KO SO ŠTORKLJE NOSILE OTROKE	11
OČETOVA DELAVNICA	14
KONJIČEK	19
SOSEDA, DOBRA KOT KRUH	21
NEDELJSKA KOSILA	23
BOLNIŠKA SOBA	27
ROJSTNI DNEVI IN PRAZNIKI	29
MIKLAVŽ	33
STRUP V KOZARCU	35
ČE KAZEN NI VZGOJNA	38
OGREVANJE	43
ZABAVE	46
PO MLEKO	49
GLASBENA ŠOLA	51
PRI TETI	54
ŠOLA	62
PRI GOLU	66
ŽLAJFAR IN KLOBUČNIK	69
VELIKA ŽEHTA	74
ČIGAVA SEM	78
MAMIN BEG	81
TUDI OČETJE JOČEJO	82
JAKEC	86
ZASLUŽEK	91
SLADKARIJE	99
KUHINJSKE MOJSTROVINE	103
KONEC – ALI ZAČETEK	107
<i>SPREMNA BESEDA</i> – Andrej Makuc	111
<i>NAMESTO PRAVLJIC</i> – Blaž Prapótnik	(na ovitku)

HEDA PRAPROTNIK

*S*meh in jok v enem košu

Založba CERDONIS, Slovenj Gradec

za založbo: mag. Andrej Golob

urednik: Blaž Prapótnik

uredniški odbor:

Andrej Makuc, Matjaž Apat, Blaž Prapótnik

spremna beseda: Andrej Makuc, Blaž Prapótnik

lektoriral: Matjaž Apat

fotografije:

- zasebna zbirka Hede Praprotnik

(oz. fotografije iz Štelcerjevega družinskega albuma)

- arhiv Koroškega pokrajinskega muzeja Slovenj Gradec (*)

- arhiv Jožeta Potočnika (**)

oblikovanje: Blaž Prapótnik

priprava za tisk: Cerdonis Slovenj Gradec

tisk / vezava: Cerdonis / Tiskarna Grešovnik

leto: 2006

CERDONIS

CERDONIS: Matevž Cerdonis iz Slovenj Gradca, srednjeveški Matthaueus Cerdonis de Windischgretz, je prvi dokumentirani tiskar iz slovenskih krajev. Študiral je na Dunaju, postal *baccalaureus* in *magister* ter predaval na univerzi. V letih od 1482 do 1487 je imel svojo tiskarno v Padovi kot zadnji samostojni tiskar inkunabul. Izdal je okrog 60 poljudnoznanstvenih knjig, predvsem za potrebe tamkajšnje univerze, med njimi nekaj izrazito humanističnih. Cerdonis je tiskal le z eno vrsto črk – z malo gotico – in namesto listov paginiral polovične tiskovne pole. Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani hrani nekaj njegovih originalnih tiskov iz let 1483 in 1486.

NAMESTO PRAVLJIC

Memoarski literaturi, izšli pri založniški hiši Cerdonis iz Slovenj Gradca, dodajamo zbirko zgodb iz mladosti Hede Praprotnik z naslovom *SmeH in jok v enem košu*. Dolgoletni radijski novinarki se je ob zavedanju, da je spomin slab sopotnik skozi čas in eter preveč izmuzljiv medij za hrambo zgodovinskega spomina, napletlo devetindvajset zgodb iz mladosti, ki jih je namesto pravljic pripovedovala svojima otrokoma, jih obljubila zapisati in obljubo tudi izpolnila. Zanju, za nas in zanamce.

Drobne zgodbe se umeščajo med zapise Jožeta Vačuna (*Iz kašče*, Založba Cerdonis, 2004) in kulturno široko zastavljene literarizirane spomine Janeza Žmavca (*Otok Walcheren*, Založba Cerdonis, 2005). Ob tem je potrebno omeniti še – v duhu sorodnih knjig, ki jih v spremni besedi naniza Andrej Makuc – družinske spomine Toneta Turičnika *Povej, babi, dedi, povej* (samozaložba, 2003).

Vsa ta pristna besedila so dragocena pričevanja o minulih časih, o usodah in življenju naših staršev ter starih staršev.

Čas v knjigi *SmeH in jok v enem košu* se vrača dve generaciji nazaj in zariše obdobje pred pol stoletja – petdeseta leta dvajsetega stoletja. To niti ni tako zelo oddaljena preteklost, a je vendar prejšnje stoletje, prejšnje tisočletje, nekdanja država, popolnoma drugačen svet ..., v katerem je avtorica odraščala.

Andrej Makuc ugotavlja: »Heda Praprotnik ne vstopa v svet svojega otroštva obremenjena s tisto vednostjo o njem, ki se ji je nabrala v kasnejših skušnjah z njim. Svet se ji razkriva v svoji primarnosti – s pozicij otroške čistosti, nedolžnosti, čudenj in hrepenenja.«

Te zgodbe so še posebej neprecenljive za vse, ki so in smo tako ali drugače intimno povezani z njimi. V knjigi zapisana pričevanja so trajnejša, ker so odzeta pozabi, opremljena z dokumentarnimi fotografijami (iz arhivov zgodovinarja Jožeta Potočnika, Koroškega pokrajinskega muzeja Slovenj Gradec in iz družinskega albuma Štelcerjevih) pa prepričljivo zavzemajo mesto v svoji zgodovinski umeščenosti ter bralcem vzbujajo in hkrati tešijo radovednost – namesto pravljic – z resničnostjo.

Blaž Prapótnik, urednik

CERDONIS

ISBN 961-6244-23-X

9 789616 244237

3000 SIT